

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Martin Nedvěd

Reemigrace do ČSR v letech 1945–1950

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. PhDr. René Petráš, Ph.D.

Katedra právních dějin

Datum uzavření rukopisu: 14. dubna 2024

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 231 635 znaků včetně mezer.

Martin Nedvěd

V Praze dne 14. dubna 2024

Obsah

1. Úvodní kapitola.....	5
1.1. Téma práce.....	5
1.2. Cíle práce.....	7
1.3. Metody výzkumu, prameny a zdroje.....	8
2. Kořeny české krajanské politiky.....	13
2.1. Česká diaspora v cizině do roku 1918.....	15
2.2. Repatriace a reemigrace do ČSR po první světové válce.....	19
3. Právní dějiny reemigrace do ČSR po druhé světové válce.....	23
3.1. Idea poválečné ČSR jako národního státu Čechů a Slováků.....	24
3.1.1. Košický vládní program a slovanská orientace.....	26
3.2. Kořeny reemigrace před rokem 1946.....	27
3.2.1. Dekret prezidenta republiky č. 28/1945 Sb.	28
3.2.2. Usnesení vlády ze dne 31. července 1945.....	29
3.3. Ústavní zákon o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.....	29
3.3.1. Opožděný komentář k ústavnímu zákonu č. 74/1946 Sb.	34
3.4. Mezinárodní smlouvy upravující transfery.....	45
3.4.1. Protokol uzavřený s Rumunskem.....	46
3.5. Přesídlovací akce Ministerstva práce a sociální péče.....	50
3.5.1. Činnost Československé přesídlovací komise v Oradea Mare.....	52
3.5.2. Činnost Československé přesídlovací komise v Bělehradu.....	59
3.5.3. Činnost Československé přesídlovací komise v Sofii.....	61
3.5.4. Role Československého ústavu zahraničního.....	63
3.6. Sociální péče o reemigranty po přesídlení do ČSR.....	65
3.6.1. Zákon o přiznávání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti.....	66
3.6.2. Ostatní předpisy přiznávající zvláštní práva reemigrantům.....	68

3.7. Neúspěch reemigrace?.....	72
4. Perspektivy české a slovenské krajanské politiky.....	78
4.1. Zásady politiky vlády ČR ve vztahu k přesídlování krajanů.....	79
4.2. Úvahy <i>pro futuro</i>	83
5. Závěr.....	87
Seznam zkratk	89
Seznam použitých zdrojů.....	91
Právní předpisy	91
Odborná literatura.....	93
Archivní prameny	99
Parlamentní tisky a stenoprotokoly	99
Dobová periodika	101
Umělecká literatura a film.....	102
Internetové zdroje	102
Seznam příloh	104
Příloha č. 1 „Ústavní zákon č. 74/1946 Sb.“	105
Příloha č. 2 „Zákon č. 75/1946 Sb.“.....	106
Příloha č. 3 „Bratia Česi a Slováci!“	107
Příloha č. 4 „Rodní bratia a sestry v Rumunsku!“	108
Příloha č. 5 „Svatý Václave, nedej zahynouti také nám, reemigrantům...“.....	109
Příloha č. 6 „Dejte mi nějaké potvrzení.“	110
Příloha č. 7 „Sjezd krajanů reemigrantů v Praze.“	111
Příloha č. 8 „Počet reemigrantů z jednotlivých států.“.....	112
Název, abstrakt a klíčová slova.....	113
Title, abstract and keywords	114

1. Úvodní kapitola

Na samém úvodu diplomové práce bych rád objasnil motivaci, která mě vedla k žádosti o toto individuální téma. V nejobecnější rovině je mou pohnutkou záliba v historii. I když si nemusím spolu s Faustovým žákem vzdychat „Pro práva nemohu se rozehráti.“,^{1,2} můj poměr k dějinám státu a práva, jakož i bádání v archivech, je neméně vřelý, než vztah k právu platnému. Fenomén odsunu Němců, následného osidlování pohraničí a s ním spojené reemigrace mě pak, coby rodáka ze severních Čech, provází odmala. Roku 2018 jsem měl na celostátní přehlídce SOČ tu čest hovořit s prof. Jaroslavem Vaculíkem († 2021), předním odborníkem na poválečnou reemigraci Čechů a Slováků. V době tohoto inspirativního setkání jsem se již hlásil na právnické fakulty, a záhy jsem si začal nespěšně pohrávat s myšlenkou zpracovat v budoucnu právní dějiny poválečné reemigrace. Uskutečnění této vize se nyní přibližují.

1.1. Téma práce

Jakkoli jsem tuto diplomovou práci náležející do československých poválečných dějin a oboru právní historie, konkrétně dějin veřejného práva, tvořil pod vedením odborníka na právo národnostních menšin, o žádné z etnických minorit poválečné republiky v ní nepojednávám. Mnou vytyčené krajanské téma je k menšinové problematice tématem „inverzním“. Za předmět bádání jsem si totiž zvolil osudy české a slovenské diaspory v cizině, konkrétně právní aspekty reemigrace těch osob,³ kterým bylo po jejich přesídlení do ČSR uděleno československé státní občanství na základě ústavního zákona č. 74/1946 Sb. Jedná se o problematiku pestrou, prostupující přes mezinárodní právo veřejné, ústavní a správní právo až k právu sociálního zabezpečení.

¹ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Faust, 1 díl tragédie*. Překlad Otokar Fischer. Vyd. 8. Praha: Mladá fronta, 1973, s. 87.

² SELTENREICH, Radim. Goethe – báseň i právo. *Právněhistorické studie*, 2023, roč. 53, č. 1, s. 30–31. ISSN 0079-4929.

³ Ačkoli do poválečné ČSR reemigrovali etničtí Češi a Slováci a reemigrace byla součástí dobového budování národního státu, právě reemigrantské skupiny začaly být paradoxně nahlíženy jako nové menšiny. „[M]nohdy ale okolí [na reemigrantech – pozn. autora] provokovala i jistá cizorodost, politická orientace nebo – viděno perspektivou osídlenců z vnitrozemí – ‚podivná‘ semknutost jednotlivých reemigrantských společenství. Ze všech těchto důvodů reemigranti často byli (proti své vůli a většinou i proti vůli ústředních politických aktérů) vnímáni jako menšina [sic – pozn. autora]; skupina se specifickou mentalitou, mnohdy se lišící i jazykově, a se specifickými zájmy.“ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011, s. 295–296. ISBN 978-80-904421-3-9.

Předně osvětlím název své práce – Reemigrace do ČSR v letech 1945–1950. Přestože je *reemigrace* pojem úsečný, zažitý a používaný též obecnými historiky, nejedná se přísně vzato o termín právní. Slovy zákona bychom hovořili spíše o *návratu krajanů do vlasti*,⁴ některé předpisy v tomto duchu nazývají reemigranty legislativní zkratkou *navrátilci*.⁵ Za pozornost též stojí, že terminologie reemigračních zákonů se liší od terminologie mezinárodních smluv, které kladou důraz na *transfer* osob české a slovenské národnosti a o reemigrantech referují jako o *přestěhovalcích*.⁶ Po konzultaci s vedoucím práce jsem se rozhodl přidržet vžitého pojmu *reemigrace*,⁷ který nadto není zcela neprávnický – operuje s ním zákon o dvouletém hospodářském plánu jakož i zákon o prvním pětiletém hospodářském plánu.⁸

Co se časového vymezení týče, zvolené téma se rozpadá do dvou historických etap: Svou první – hlavní – částí (červenec 1945 až únor 1948) spadá reemigrace do období tzv. třetí republiky,⁹ *intermezza* limitované demokracie s přívlastkem „socializující“. Svým závěrem (únor 1948 až prosinec 1950) pak reemigrační akce zasahuje do období nastupujícího totalitárního režimu KSČ, které se zapsalo do dějin pod pleonasmem „lidová demokracie“.¹⁰ U periodizace 1945 a 1950 bych se rád pozastavil, ani ta není zcela samozřejmá. Jakkoli politické kořeny reemigrace datujeme do druhé poloviny roku 1945, za počátek reemigrační akce můžeme považovat teprve rok 1946, kdy byly přijaty klíčové reemigrační zákony a dotvořen její právní rámec. Hlavní těžiště reemigrace spadá před únor 1948 (dle původních plánů měla být přesídlovací akce

⁴ Ústavní zákon č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti, ve znění pozdějších předpisů.

⁵ Zákon č. 31/1947 Sb., o některých zásadách při rozdělování nepřátelského majetku, konfiskovaného podle dekretu presidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

⁶ Např. Protokol uzavřený mezi Republikou československou a Královstvím rumunským o transferu osob české a slovenské národnosti z Rumunska do Československa.

⁷ Termíny návratová migrace, re-emigrace, reemigrant podrobuje od roku 2009 kritice antropolog a historik Lukáš Hanus, citují: „Tyto termíny úzce souvisí s pre-transnacionálním chápáním migrace lidí a nemohou vystihnout realie migrace v propustném transnacionálním prostředí.“ Viz. HANUS, Lukáš. Přechod české krajanské komunity z obce Gerník (Rumunsko) do transnacionálního momentu. In: BUDILOVÁ, Lenka – FATKOVÁ, Gabriela – HANUS, Lukáš – JAKOUBEK, Marek – PAVLÁSEK, Michal. *Balkán a migrace*. Praha: Antropoweb, 2011, s. 62. ISBN 978-80-905098-0-1.

⁸ Zákon č. 192/1946 Sb., o dvouletém hospodářském plánu, v § 9 odst. 2 písm. g. deklaroval podporu reemigrace krajanů. Stejnou deklaraci později zopakoval též zákon č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu).

⁹ K pojmu třetí republika viz. VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 6. ISBN 978-80-7106-941-6.

¹⁰ Nastupující komunistický režim se snažil zachovat zdání kontinuity s, do jisté míry, pluralitním systémem vlády Národní fronty. Jak však přiznává sám prof. Vaněček, smyslem *lidové demokracie* nemohlo být posléze nic jiného než *diktatura proletariátu*. Viz. VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Vyd. 2. Praha: Orbis, 1970, s. 479.

skončena již v dubnu 1948), nakonec se jí však podařilo završit až na začátku padesátých let; až do 31. prosince 1950 totiž mohli reemigranti na podkladě dvakrát novelizovaného ústavního zákona žádat o udělení československého státního občanství.

Nemusím jistě zdůrazňovat, že uplynutím lhůt reemigračních zákonů příběh návratu krajanů nekončí. Poválečná obměna obyvatelstva do československých dějin druhé poloviny 20. století citelně zasáhla, a sice svými dopady, které se podepsaly na tváři pohraničních regionů. Tyto dozvuky jsou však předmětem zájmu jiných oborů, zejména kulturní a sociální antropologie, popřípadě též hospodářských a sociálních dějin. Ani závěry těchto humanitních věd nelze přehlížet; jen díky nim ostatně můžeme dnes, s odstupem času, hodnotit důsledky právní regulace, která je předmětem této diplomové práce...

Tolik k rozsahu časovému, je však na místě vymezit též rozsah prostorový. Třebaže byly mezinárodní smlouvy o transferu osob české a slovenské národnosti sjednány s vícero státy a státní občanství bylo udělováno též reemigrantům z dalších evropských, jakož i mimoevropských zemí, kladu v této práci zvláštní důraz na reemigraci z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska. Důvod je na snadě: Lze tvrdit, že reemigrace z jihovýchodní Evropy byla již ve své době zastíněna reemigrací tzv. Volyňských Čechů. Že toto paradigma přežívá i ve vědeckých kruzích dokládá např. příspěvek ve sborníku *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*, který problematiku balkánské reemigrace přehlíží na úkor reemigrace ze SSSR a Polska. Autoři přitom poválečnou reemigrační vlnu sledují spíše po linii konfesní a nezasazují ji do právního rámce.¹¹ Svou prací na hodlám jejich studii navázat a poskytnout specifický odborný právněhistorický pohled na reemigraci.¹²

1.2. Cíle práce

Svým archivním výzkumem hodlám mimo jiné verifikovat, popř. falzifikovat, obvinění vznesené Českou stranou národně socialistickou (dále jen „ČSNS“) vůči Komunistické straně Československa (dále jen „KSČ“) v lednu 1948. Oddělení pro vědeckou politiku ČSNS tehdy ve svém přehledu vnitřní politiky od 10. do 23. ledna

¹¹ TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj: Čeští a moravští migranti a jejich náboženský osud. In: SKŘEJPEK, Michal – BĚLOVSKÝ, Petr – STLOUKALOVÁ, Kamila (eds.). *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2016, s. 167–168. ISBN 978-80-87284-62-9.

¹² Srov. SKŘEJPEK, Michal – BĚLOVSKÝ, Petr – STLOUKALOVÁ, Kamila (eds.). *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2016, s. 7–8. ISBN 978-80-87284-62-9.

1948 našlo KSČ z toho, že jí ovládané úřady brzdí reemigraci těch krajanů, „mezi nimiž by KSČ marně hledala své voliče“. Komunisty ovládaná ministerstva údajně sabotovala reemigraci majetnějších krajanů, zemědělců a živnostníků: „A tak – ačkoli celý národ byl svědkem toho, jak půda v pohraničí byla od osvobození dílem z nutnosti, dílem ze stranické předpojatosti svěřována osídlencům, kteří ji nakonec nechali neobdělánu – nyní příslušné úřady ke škodě věci jen ze stranických důvodů váhají svěřit půdu ladem ležící schopným rukám rolníků z Jugoslávie jen proto, že by tím nekomunistickým stranám přibylo několik desítek tisíc hlasů.“ Obdobně týdeník Dnešek zastával názor, že pro přesídlence je v pohraničí půdy dost a je proto s podivem, že úřední místa již před rokem (tj. počátkem roku 1947) byla prohlásila, že republika potřebuje toliko síly námezdné.^{13,14} Výše nastíněná tvrzení přijímám jako hypotézu, kterou se pokusím ověřit.

Dobrovolné transfery osob české a slovenské národnosti do ČSR se, narozdíl od nedobrovolných transferů osob německé národnosti z ČSR, nikdy nestaly předmětem hlubšího zájmu právních historiků. Za účelem přesídlení „krajanů do vlasti“ a jejich začlenění do společnosti byly přitom v intermezzu tzv. třetí republiky přijaty právní normy rozmanité právní síly (ústavní zákony,¹⁵ mezinárodní smlouvy,¹⁶ zákony i podzákoné předpisy¹⁷) spadající do odvětví práva ústavního, mezinárodního práva veřejného, jakož i práva sociálního zabezpečení. Domnívám se proto, že už samotný popis reemigrace prizmatem právní historie bude legitimním výstupem bádání a přínosem.

1.3. Metody výzkumu, prameny a zdroje

Metodu můžeme spolu s Viktorem Knappem definovat jako postup od východiska k cíli, kterýmžto cílem je vědecké poznání. Pro právněhistorickou práci jsou vhodné

¹³ AUTOR NEZNÁMÝ. *Tři roky: přehledy a dokumenty k československé politice v letech 1945 až 1948. Díl III., Události od druhého výročí osvobození Prahy v květnu 1947 do komunistického puče v únoru 1948.* Brno: Melantrich, 1991, s. 554–555. ISBN 80-7023-081-9.

¹⁴ Viz usnesení vlády, které za cílovou skupinu reemigrační akce označilo krajany ochotné nastoupit práci v námezdním poměru: NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 584, Usnesení 52. schůze vlády z 10. ledna 1947.

¹⁵ Ústavní zákon č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti, novelizovaný ústavním zákonem č. 107/1948 Sb. a ústavní zákon č. 179/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům z Maďarska.

¹⁶ Bylo podepsáno celkem pět bilaterálních smluv o reemigraci (po dvou se Sovětským svazem a po jedné s Rumunskem, Jugoslávií a Bulharskem), dále jedna bilaterální smlouva o výměně obyvatelstva s Maďarskem.

¹⁷ E. g. zákon č. 75/1946 Sb., o přiznávání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti, provedený vládním nařízením přiznávajícím reemigrantům některé úlevy a zákon č. 138/1947 Sb., o péči o přistěhovalce, jakož i o některých jejich přednostních právech.

zejména metody logické (indukce a dedukce, analýza a syntéza) jakož i sociologická metoda reprezentativního výběru, coby předpoklad vědecké indukce (tzv. úplnou indukci je možno v jurisprudenci i historii použít jen zřídka).¹⁸ Metoda reprezentativního výběru má svůj odraz v historické metodologii, kde hovoříme o tzv. metodě sondy.¹⁹ Další z metod zmiňovaných Vědeckou propedeutikou pro právníky, metoda komparativní, by se sice jevila jako vhodná pro zkoumání tzv. krajanských zákonů, jejich problematika však není jádrem mé práce. Miroslav Hroch ve svém Úvodu do studia dějepisu trefně poznamenává,²⁰ že indukce i dedukce se užívá „tak často a tak samozřejmě, že si to obvykle ani neuvědomujeme“.^{21,22} Oproti tomu se sondou pracujeme zcela vědomě. Tato metoda má dvě stránky: vymezení užšího předmětu zkoumání (vertikální směr) a vytyčení reprezentativního vzorku (horizontální směr).²³ Předmět zkoumání jsem již v počátcích omezil na bádání o reemigraci z balkánských států. Dále jsem dle archivních pomůcek vybral z řádově stovek kartonů desítky těch, jejichž popis sliboval právněhistoricky relevantní materii. Studium takto vybraných archivních pramenů sestávalo z jejich interpretace, která následně vyústila v deskripci právních dějin reemigrace na stránkách kapitoly 3. Hojně jsem přitom čerpal z archivních fondů Národního archivu, jmenovitě:

▣ Československý ústav zahraniční II, Praha (1945 - 1988)²⁴

▣ Ministerstvo práce a sociální péče - repatriace, Praha (1938 - 1951)²⁵

Roli těchto institucí – původců fondů – vyložím v příslušných kapitolách. Oba fondy jsou rozsáhlé a archiválie v nich dochované; s nedostatkem pramenů jsem se proto nemusel potýkat. Naopak se domnívám, že lepší přehlednosti fondu *Ministerstvo práce a sociální péče - repatriace* by prospělo skartační řízení: Při studiu jsem soustavně narážel na opisy, které se v kartonech vyskytovaly duplicitně, triplicitně, etc.

¹⁸ KNAPP, Viktor. *Vědecká propedeutika pro právníky*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 65–89. ISBN 80-86432-54-8.

¹⁹ HROCH, Miroslav a kol. *Úvod do studia dějepisu*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 228–233.

²⁰ Studium metodologie věd o právu a státu mi vzhledem k charakteru vytyčeného tématu nepostačovala, seznámil jsem se proto i s metodologií vědy historické.

²¹ Tamtéž, s. 201.

²² Indukce se v mé práci vyskytuje zejména při hodnocení politiky KSČ ve vztahu k reemigraci.

²³ Tamtéž, s. 228–233.

²⁴ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968.

²⁵ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951.

K utvoření prvotní představy o dobovém mediálním obrazu reemigrace mi pomohl výstřižkový archiv Ministerstva zahraničních věcí.²⁶ Dobový tisk mi byl velmi nápomocen a sice tím, že nekomunistická publicistika nastavovala realizaci reemigrace kritické zrcadlo a kladla nepříjemné otázky,²⁷ ty pak může dnešní badatel přijmout za hypotézy hodné prověření. Zatímco archiválie vyprodukované ústředními orgány státní správy (repatriačním odborem Ministerstva práce a sociální péče) hledají vysvětlení dílčích neúspěchů reemigrace zpravidla v okolnostech majících příčinu mimo veřejnou správu, předúnorový tisk se nezdráhal upozorňovat na nedbalost či dokonce zlý úmysl politického vedení. Oprávněnost dobových podezření lze dnes ověřovat studiem stranických fondů, zejména fondu Osídlovací komise při ÚV KSČ (1945–1950), taktéž uloženém v Národním archivu v Praze, v němž lze dohledat upřímné postoje zodpovědných členů strany k reemigraci a reemigrantům. Např. korespondence Františka Štědronského s poslancem, předsedou parlamentního osídlovacího výboru, Bedřichem Steinerem (KSČ) mi umožnila zodpovězení ústřední badatelské otázky nastolené v kapitole *Cile práce*.

Z důvodů předestřených v předchozích podkapitolách jsem byl při hledání relevantní odborné literatury odkázán na práce historiků obecných. Za takřka kanonické je na tomto poli považováno dílo Jaroslava Vaculíka,²⁸ mimo jiné autora hesla „Reemigrace zahraničních Čechů (od roku 1945)“ v *Encyklopedii českých právních dějin*. Z citačního aparátu jeho knih vysvítá, že se do archiválií vskutku pohroužil a fond MPSP-R prostudoval plošně. V některých kapitolách se však prameny nechává příliš unést a tlumočí poněkud nekriticky narativy resortu řízeného v době reemigrace komunistickými ministry Jozefem Šoltészem (1945–1946) a Zdeňkem Nejedlým (1946–1948). Z knih historika Jaroslava Vaculíka bych vytknul tři monografie, nejednou citované ústavním právníkem Václavem Pavlíčkem:

Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti²⁹

²⁶ NA Praha, fond MZV-VA.

²⁷ O přínosnosti diskurzivní analýzy, coby historické metody, mě přesvědčilo dílo Dr. Christiane Brenner.

²⁸ Prof. PhDr. Jaroslav Vaculík CSc. (1947-2021) působil na Katedře historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Ve své vědecké práci se úzce zaměřil na dějiny zahraničních, zejména volyňských, Čechů a jejich návratu do vlasti.

²⁹ VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině - emigrace a návrat do vlasti*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-3001-1.

▣ Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945–1950³⁰

▣ Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945–1950³¹

Krajanské problematice ve státech tzv. visegrádské čtyřky a jejich historickým kořenům se ve své tiskem vydané (2014) disertaci věnoval pod vedením Václava Pavlíčka Ivan Halász. Přestože jeho práci považuji za obohacující a sám z ní v teoretické části čerpám, reemigrace a repatriace se dotýká jen okrajově, a to v kapitole *Repatričná politika a krajanía*.³²

Za inspirativní považuji též disertaci Matěje Spurného. Jeho práce s podtitulem *Česká společnost a menšiny v pohraničí* vyšla roku 2011 pod názvem *Nejsou jako my*. Dílo Matěje Spurného je pozoruhodné pro svou alternativní interpretaci počátků diktatury KSČ. Autor hovoří o *kontinuitě logiky očisty*: Ani přes vstřícnější postoj *strany a vlády* vůči menšinám po roce 1948 bychom dle Spurného neměli zapomínat, že si KSČ po roce 1945 *sympatie mas* nevydobyła pro levici typickou internacionalistickou rétorikou; popularitu naopak získávala stavěním se do role *garanta národní čistoty*. (Souběh ideologicky nesourodých nacionalistických a socialistických diskurzů je jednou z výrazných charakteristik poválečného Československa.)³³ S národní očišťou tzv. třetí republiky byla spojena též vysoká míra „státního násilí“, jehož pokračování po roce 1948 má být v tomto kontextu jakýmsi projevem kontinuity. Autorovy úvahy nevyhnutelně ústí do provokativní teze, že cestu k diktatuře KSČ, mimo jiné, umetla přístupnost předúnorové společnosti násilným řešením a její poptávka po společenské očišťě.³⁴

³⁰ VACULÍK, Jaroslav. *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945-1950*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0585-8.

³¹ VACULÍK, Jaroslav. *Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945-1950*. Vyd. 1. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001. ISBN 80-238-7520-5.

³² HALÁSZ, Ivan. *Krajanía a tzv. krajanské zákony na ich podporu v strednej Európe*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2014, s. 170–176. ISBN 978-80-87146-86-6.

³³ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011, s. 335–340. ISBN 978-80-904421-3-9. Tuto myšlenku Spurný dále rozpracoval v kolektivní práci RÁKOSNÍK, Jakub – SPURNÝ, Matěj – ŠTAIF, Jiří. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2018, s. 170. ISBN 978-80-257-2518-4.: „[V] případě komunistů vytvořila podmínky pro [...] fúzi socialismu s nacionalismem doktrína lidové fronty, prosazovaná kominternou od jejího VII. Kongresu, konaného v roce 1935. Kvůli tomu se KSČ během následujících deseti let mohla proměnit z dělnické třídní strany krajně levého politického extrému ve stranu usilující o všenárodní reprezentaci, jak ji nacházíme v období jejího VIII. Sjezdu, konaného na konci března 1946.“

³⁴ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011, s. 335–340. ISBN 978-80-904421-3-9. Tuto myšlenku Spurný dále rozpracoval v kolektivní práci RÁKOSNÍK, Jakub – SPURNÝ, Matěj – ŠTAIF, Jiří. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2018, s. 169. ISBN 978-80-257-2518-4.: „[P]o 9. květnu 1945 bylo [násilí] významnou částí společnosti chápáno jako legitimní. [...] Pozitivní

Ať už Spurného závěry přijmeme či nikoli, nelze přehlédnout jeho neotřelý výklad kolonizace českého pohraničí ve druhé kapitole. Reemigrantským společenstvím zmítaným kdesi „mezi glorifikací posily národa a nevítanou jinakostí“ pak autor věnuje celou kapitolu šestou – největší pozornost se však opět dopřává Čechům z Volyně.

Za zmínku též stojí výběr Heleny Noskové a Jany Váchové z rozličných archivních dokumentů týkajících se přesídlování balkánských krajanů, který mi velmi usnadnil hledání cesty *ad fontes*. Jejich edice pramenů vyšla pod názvem Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska (1945–1954).³⁵ V neposlední řadě nemohu opomenout ani dílo etnografek Ivy Heroldové³⁶ a Mileny Secké.³⁷

konotace násilí, jeho [...] využívání ze strany mocenských elit i poptávka po něm ze strany širší společnosti jsou zároveň významnými faktory pro porozumění legitimitě či přinejmenším akceptování diktatury KSČ po roce 1948.“

³⁵ NOSKOVÁ, Helena – VÁCHOVÁ, Jana. *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska (1945-1954)*. Vyd. 1. Praha: AV ČR. Ústav pro soudobé dějiny, 2000.

³⁶ HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace etnických Čechů po první a druhé světové válce. Plány, skutečnost, problémy. Paralely a rozdíly. In: *Československo 1918-1938: osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Díl 2*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999, s. 661–667. ISBN 80-85268-99-X.

HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace po druhé světové válce. *Češi v cizině 6*, 1992, s. 43–47. ISBN 80-85010-48-8.

HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace ze SSSR, Francie a Rumunska. *Češi v cizině 7*, 1993, s. 7–29. ISBN 80-85010-72-0.

³⁷ SECKÁ, Milena. Reemigrace. Adaptace a integrace. Současný život. In: JECH, Jaromír – SECKÁ, Milena – SCHEUFLER, Vladimír – SKALNÍKOVÁ Olga. *České vesnice v Rumunském Banátě*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992, s. 171–177. ISBN 80-85010-36-4.

2. Kořeny české krajanské politiky

Na úvod je vhodné vyjasnit nejzákladnější terminologii. Pod pojmem *krajan* se v této diplomové práci míní člověk české nebo slovenské národnosti, který dlouhodobě pobývá v zahraničí. Krajanství je *terminus* prvorepublikovému právu neznámý,³⁸ do právního řádu RČS si našel cestu až z jara roku 1945 spolu s neméně převratnou idejí „slovanství“, která v mnohém předznamenala charakter poválečného státu.³⁹ Na mysl mi v této souvislosti vyvstávají polemická slova Martina C. Putny: „Nic takového jako Slovanstvo neexistuje. To je prostě konstrukt panslavistů, nacionalistů 19. století, který koneckonců sloužil jen ruskému šovinismu a imperialismu.“⁴⁰ Martin C. Putna není ve svém skeptickém postoji osamocen, všeslovanskou vzájemnost označil za pouhou kamufláž jednostranně prosovětské orientace i ústavní právník Ján Gronský.⁴¹

Východní orientace české státnosti se ostatně zdiskreditovala nejpozději roku 1968 a rozlišování cizinců na slovanské a neslovanské by dnes již bylo zcela jistě vnímáno jako diskriminační, úvahy o možném doplnění zákonné úpravy právního postavení fyzických osob o kategorii „krajanů“ se přesto ozývají v české kotlině dodnes. Prof. Pavlíček o tom výslovně činí zmínku ve své učebnici ústavního práva:⁴² Z hlediska rozsahu práv a svobod bychom podle něj měli *de lege ferenda* rozlišovat tyto skupiny osob: státní občané ČR – krajané – cizinci – azylanti – apatridé. Za pozornost stojí, že o krajanech až do roku 2014 hovořila preambule zákona č. 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů: „Parlament [...] vědom si, že zahraniční Češi a krajané přispívají k udržování a pěstování národního kulturního dědictví, jakož i k prohlubování vztahů sounáležitosti s Českou republikou [...]“

³⁸ V obecné mluvě byl tehdy *krajan* synonymem *rodáka*; krajanství bylo stále chápáno nejen nacionálně, ale i teritoriálně. Čech by se tak za svého krajana nezdráhal označit českého Němce, ježto oba sdíleli jednu historickou zemi. Srov. HALÁSZ, Ivan. *Krajanía a tzv. krajanské zákony na ich podporu v strednej Európe*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2014, s. 11. ISBN 978-80-87146-86-6.

³⁹ Viz. kapitola „Košícký vládní program a slovanská orientace“.

⁴⁰ Martin C. Putna: Slovenská epopej je strašlivá nepodařenina a omyl. *Český rozhlas Plus* [online]. [cit. 26.06.2022]. Dostupné na: <<https://plus.rozhlas.cz/martin-c-putna-slovanska-epopej-je-straslivana-nepodarenina-a-omyl-6523374>>. Dalším literárním historikem skeptickým ke slovanství byl doc. Milan Kundera: „[V]idím chybu střední Evropy v tom, co bych nazval ideologií slovanského světa. Říkám ideologií, neboť je to jenom politická mystifikace vyrobená v devatenáctém století. Češi [...] se jí s oblibou oháněli v naivní obraně proti německé agresivitě; Rusové ji naproti tomu rádi používali k ospravedlnění svých imperiálních záměrů.“ KUNDERA, Milan. *Unesený Západ*, Překlad Anna Kareninová. Brno: Atlantis, 2023, s. 43. ISBN 978-80-7108-380-1.

⁴¹ GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl druhý 1945-1960*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006, s. 21–33. ISBN 80-246-1028-0.

⁴² PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda. II. díl, Ústavní právo České republiky*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011, s. 395–396. ISBN 978-80-87212-90-5.

Na půdě parlamentu pak v podstatě nepřetržitě od roku 1997 působí Stálá komise Senátu pro krajany žijící v zahraničí. Je zjevné, že krajanská politika České republiky vůči zahraniční diaspoře etnických Čechů nemá a nikdy neměla vzhledem k charakteru našich krajanských komunit potenciál budit takové vášně, jaké např. na Slovensku či v Rumunsku vyvolává krajanské zákonodárství maďarské. Tuto realitu reflektuje i „civilnější“ pojetí obnovené české státnosti založené na občanském, nikoli národním, principu. Viz preambuli naší ústavy uvozenou slovy „my občané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku...“

Dostáváme se zde na tenký led problematiky chápání národa. Již Patočka srovnával Jungmannovu koncepci národního obrození, ve které hraje ústřední roli jazyk, s Bolzanovou koncepcí teritoriálního národa, který je definován státoprávními dějinami a zemským patriotismem.⁴³ Provokativní otázka, zda nejsou moderní národy toliko romantické konstrukty 19. století, má ještě dnes potenciál rozvířit vody.⁴⁴ Preromantik Herder měl ve své době jasno: Jazyk byl pro něj přirozený stejně jako například rodina, která spontánně vyrůstá ze světa přírody, a národ byl podle něj neméně organickou formou; jeho definici národa tedy krom vědomí historické sounáležitosti určovaly i etnické znaky.⁴⁵ „Jsou-li národy prožívány jako etnické, kmenové, jde o danosti, o kterých nelze dost dobře vyjednávat“, glosuje Petr Pithart.⁴⁶ A přece dnes o národnosti „vyjednávat“ lze, dle Čl. 3 odst. 2 Listiny si ji lze dokonce svobodně zvolit. Jakkoli se může zdát, že jsme již daleci hovořit o osudovosti „krve“ či „rasy“, jistý dualismus *destinace* na straně jedné a *predestinace* na straně druhé však i v dnešní ústavněprávní terminologii zrcadlí rozlišování přívlastků *národní* a *etnický*.⁴⁷ Komentářová literatura se dokonce nezdráhá hovořit o etnicitě jako o vrozené (sic) vlastnosti: „[P]říslušnost k etnické menšině není otázkou vůle jednotlivce, je to vrozená vlastnost.“ „[P]říslušnost k národnostní menšině je zpravidla záležitostí vůle jednotlivců.“⁴⁸ Nejnovější komentář autorského kolektivu Zdeňka Kühna oproti tomu, dle mého názoru velmi rozumně,

⁴³ HVÍŽDALA, Karel – PŘIBÁŇ, Jiří. *Hledání dějin: o české státnosti a identitě: 883 - 1918 - 2018: rozhovor*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, s. 42–43. ISBN 978-80-246-4047-1.

⁴⁴ Tamtéž, s. 15–16.

⁴⁵ Tamtéž, s. 45.

⁴⁶ PITHART, Petr. *Obrana politiky II.: přednášky z let 1994-2018*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2018, s. 65. ISBN 978-80-7502-311-7.

⁴⁷ Viz samotný nadpis hlavy třetí Listiny: Práva národnostních a etnických menšin.

⁴⁸ MATOUŠ, Michal. Čl. 24 [Zákaz postihování osob za příslušnost k národnosti a etnické menšině]. In: HUSSEINI, Faisal – BARTOŇ, Michal – KOKEŠ, Marian – KOPA, Martin a kol. *Listina základních práv a svobod*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 732. ISBN 978-80-7400-812-2.

zdůrazňuje, že „podobně jako národnost, ani etnicitu nelze považovat za biologicky podmíněný pojem a jeho posouzení při právním hodnocení nelze zaměňovat za ověřování či posuzování nějakých biologických charakteristik.“⁴⁹

Drsný přírůstek Jacquese Rupnika praví, že východní Evropa pod sovětským jhem byla jako chladicí box: Otázka národnostních menšin v ní byla od konce války zmrazena, jednoho dne se však lednička porouchala a když jí otevřeli, vyvalil se smrad.⁵⁰ Totéž platí i pro inverzní oblast krajanskou: Hned na podzim roku 1989 byla otevřena *Pandořina skříňka* zakotvením tzv. krajanské klauzule do maďarské ústavy. Politickou reprezentaci České socialistické republiky (od 6. března 1990 pod názvem Česká republika) však tento problém nemusel tížit dlouho: Zánikem ČSFR se zpřetrhaly naše ústavní vazby se Slovenskem, kterého se maďarská krajanská politika tehdy dotkla a citelně dotýká dodnes. Český stát se tak stal, slovy Petra Pitharta, jedním ze států etnicky „nejvyčištěnějších“.⁵¹ Zaslepeni touto skutečností bychom neměli zapomínat, že řada jiných států takto etnicky homogenní, na rozdíl od České republiky, není a skýtá současně domov rozličným národům včetně české diaspory: Dle odhadů se k českému původu ve světě hlásí až dva miliony osob.^{52,53}

2.1. Česká diaspora v cizině do roku 1918

Příčiny české emigrace se v průběhu dějin postupně měnily. Nejstarší pohnutky mající náboženský charakter byly nejpozději roku 1781 vystřídány důvody ekonomickými. Zvraty století dvacátého zapříčinily moderní emigraci, politickou, trvající do roku 1989.⁵⁴ Skepticky proto nahlížím na slova pamětníka Milana Kundery,

⁴⁹ KÜHN, Zdeněk. *Listina základních práv a svobod: velký komentář*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2022, s. 953. ISBN 978-80-7502-609-5.

⁵⁰ PITHART, Petr. *Obrana politiky II.: přednášky z let 1994-2018*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2018, s. 66. ISBN 978-80-7502-311-7.

⁵¹ Tamtéž, s. 73.

⁵² HALÁSZ, Ivan. *Krajania a tzv. krajanské zákony na ich podporu v strednej Európe*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2014, s. 139. ISBN 978-80-87146-86-6.

⁵³ Nejsem si jist, zda se od roku 1946, kdy byl otištěn následující povzdech, zájem české společnosti o její zahraniční menšiny roznítil: „Krajanská otázka nemá v ČSR popularity. Naše školy neznají ani vynikající krajany; v učební osnově pro ně není místa. Naproti tomu cizí pionýři nejsou opomenuti v žádném dějepisném nebo zeměpisném díle. Nebyla doceněna účast našich za hranicemi na prvním odboji, který stavěl Masaryk na jejich pomoci. Je až zarážející, jak málo se cení jejich účast na druhém odboji.“ NĚMEČEK, Josef. Slíbivše rybu, podáváme hada. *Svobodné noviny*, 4. června 1946.

⁵⁴ VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině - emigrace a návrat do vlasti*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 5. ISBN 80-210-3001-1.

že „[t]eprve v našem [tj. dvacátém – pozn. autora] století se historická data zmocnila života každého člověka s takovou nenasytností.“⁵⁵

První vlnu náboženské emigrace můžeme vystopovat ještě v časech předbělohorských, druhá je pak spojena s porážkou českého stavovského povstání v počáteční fázi Třicetileté války. Do třetice náboženská emigrace kulminovala po Vestfálském míru. Celkové počty pobělohorských exulantů se řádově odhadují na několik tisíc měšťanských a poddanských rodin, jakož i několik set šlechticů. Vystěhovalci odcházeli hlavně do Saska, Braniborska a dalších německých protestantských zemí. Někteří se usadili ve Slezsku či v Uhrách, kde byli Habsburkové nuceni evangelíky tolerovat. Tyto skupiny exulantů zpravidla do tří generací splývaly s místním živlem. K nové vlně českého náboženského vystěhovalectví nepřímo vedla Válka o dědictví rakouské, respektive ztráta většiny Slezska a s ní spojené kolonizační ambice jeho nového zeměpána. Půl druhého tisíce východočeských evangelíků tehdy odešlo na popud Fridricha II. dosídlit vypleněné vévodství, čerstvě přivtělené do pruského státu. Po druhém dělení Polska roku 1793 postoupili čeští kolonisté v pruských službách ještě hlouběji, když roku 1803 založili poblíž Lodže novou osadu Zelov.⁵⁶ Jakkoli byl Zelov založen českými evangelíky, k osidlování polského vnitrozemí je v té době již nepudila náboženská nesvoboda, nýbrž ekonomické pobídky. Právě na historii zelovské kolonie lze ilustrovat proměnu pohnutek k migraci: Motivace náboženská byla po josefínských patentech střídána motivací ekonomickou, která se stala pro početné emigranty éry dlouhého 19. století zcela typickou.

Krom vystěhovalectví mimo mocnářství můžeme rozlišit i migraci vnitřní, tj. stěhování do jiných korunních zemí habsburské monarchie.⁵⁷ Hlubší zájemce odkazují

⁵⁵ KUNDERA, Milan. *Nevědění: román*. Překlad Anna Kareninová. Vyd. 1. Brno: Atlantis, 2021, s. 14. ISBN 978-80-7108-377-1.

⁵⁶ Tamtéž, s. 6.

⁵⁷ NA Praha, fond České gubernium (militare) 1748–1835, inv. č. 798 panství Stvolínky – žádost poddaných o povolení vystěhování do Banátu, inv. č. 1085 povolení k přesídlení do Uher, inv. č. 1109 přesídlování invalidů do Uher – Banátu, inv. č. 1213 přesídlování poddaných do Uher – udělování povolení (generalia), inv. č. 1237 vystěhovalectví do Uher, inv. č. 1262 přesídlování obyvatelstva z Čech do Uher.

K možnostem využití archivního fondu České gubernium (publicum) při bádání o vystěhovalectví do Banátu viz. MOČÍČKA, Roman – MOČÍČKOVÁ, Jitka. Z Čech až na konec monarchie (a ještě dále) – za českými kořeny svatohelenských a vojvodovských Čechů. In: FATKOVÁ, Gabriela – BUDILOVÁ, Lenka – JAKOUBEK, Marek – MAGLIA, Radka – MOČÍČKA, Roman – MOČÍČKOVÁ, Jitka. *Vojvodovo: historicko-etnologická ohlédnutí*. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni, 2013, s. 65. ISBN 978-80-261-0333-2.

na práce Jaroslava Vaculíka⁵⁸ a Ivy Haroldové.⁵⁹ Pozadí vystěhovalectví z Českých zemí do jihovýchodní Evropy v 18. a 19. století bylo politické – souviselo s předchozí rozhodující porážkou Osmanů v rakousko-turecké válce. Území dobytá Evženem Savojským byla zdecimována válkou, morem a hladomorem, Habsburská monarchie se proto snažila své jižní pohraničí kolonizovat. Migraci do oblasti Banátu nelze jednotně charakterizovat: Zatímco některé osadníky přilákaly výhodné pobídky a připlouvali sem po Dunaji dobrovolně, jiní sem byli nuceně deportováni v rámci tzv. transmigrace. U některých kolonistů byla motivace ekonomická – populační růst ve střední Evropě byl spojen s nedostatkem zemědělské půdy, jejíž získání si vysídlenci slibovali od kolonizace Banátu – u jiných byly důvody přesídlení náboženské (habsburská vláda slíbila, že Banát nebude rekatolizován). Osadníky z Čech k jižní hranici Habsburské monarchie lákal dostatek půdy, úlevy od vojenské služby a daňové úlevy zakotvené patenty upravujícími vnitrostátní kolonizaci. „O osidlování jihovýchodních rakouských území a využití zdejšího přírodního bohatství kácením lesů, intenzivním obděláváním půdy, rozvíjením důlní těžby i zakládáním skláren a manufaktur, měli zájem majitelé panství, císařský dvůr i kapitalisté. Do rozvoje manufakturní sklářské výroby v Chorvatsku se zapsali především čeští skláři [...]. Kolonizaci však vyžadovala i bezpečnost rakouského státu, který budoval v hraničním pásu Vojenskou hranici.“ Čechy se na tomto vystěhovalectví podílely ze všech „rakouských zemí“ nejvyšším procentem.⁶⁰ Ani po vydání tolerančního patentu zcela nezmizela náboženská motivace vysídlenců: Z Čech ještě na počátku 19. století odcházeli do Banátu z konfesních důvodů tzv. toleranční sektáři, někdy nazývaní „blouznivci“.⁶¹ Dochované české jazykové ostrůvky v jihovýchodní Evropě jsou patrně jen zlomkem kolonií, v nichž se kdysi usadili osadníci z Čech.

⁵⁸ VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině 1850-1938*. Vyd. 2. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4865-2.

VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině - emigrace a návrat do vlasti*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-3001-1.

⁵⁹ HEROLDOVÁ, Iva. Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. *Češi v cizině 9*, 1996, s. 67–95. ISBN 80-85010-50-X.

⁶⁰ HEROLDOVÁ, Iva. Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. *Češi v cizině 9*, 1996, s. 67–86. ISBN 80-85010-50-X.

⁶¹ NEŠPOR, Zdeněk. Banátští Češi jako potomci tolerančních sektářů. *Religio: Revue pro religionistiku*, 1999, roč. 7, č. 2, s. 129–144. ISSN 1210-3640.

Výklad regulace vystěhovalectví mimo hranice habsburské říše z hlediska dějin právních podává René Petráš.⁶² První moderní právní normou upravující emigraci byl vcelku restriktivní josefínský patent č. 466 z roku 1784. Ten byl později novelizován v roce 1832, kterážto novela předchozí omezení nezmírnila, naopak zavedla nové sankce. Až úprava z roku 1850 nastolila nový liberální trend, který vyvrcholil prosincovou ústavou z roku 1967: Článek 4 základního zákona č. 142/1967 ř. z. vystěhovalectví omezoval jen brannou povinností. Roku 1914 započaly přípravy nového rakouského vystěhovalického zákona, reagujícího na masovou migraci do zámoří. Jeho legislativní proces však zhatila Velká válka.⁶³

Abych ke sledovanému tématu přispěl i vlastním poznatkem, dovolím si poukázat na jistou předvídavost uherského práva. Tamní zákonodárce totiž již při regulaci emigrace neopomněl anticipovat možnou reemigraci: Zákonný článek IV/1886 tak ve čtyřech paragrafech vymezil specifika „naturalisace hromadných repatriantů“, při níž se mělo použít ustanovení §§ 38 až 44 zákonného článku L/1879 s následujícími modifikacemi: Obecní příslušnost hromadným repatriantům měl určit podle potřeby ministr vnitra (v království Chorvatsko-Slavonském bán), a to z moci úřední. Hromadní repatrianti mohli o repatriaci žádat společně jednou žádostí, aniž by přitom platili poplatek nebo taxu. Tato zvláštní úprava se měla použít u všech reemigrantů (terminologií zákonného článku *hromadných repatriantů*) bez ohledu na to, zda předtím emigrovali oni sami, či jejich předkové.

Za svého druhu „kvazikrajanskou“ bychom mohli označit problematiku lužickosrbskou. Je to fenomén zcela specifický, neboť Lužické Srby za součást českého národa nikdo neoznačuje, a to i přesto, že do roku 1635 byla Horní i Dolní Lužice součástí zemí Koruny české.⁶⁴ Bezmála dvě staletí působil v Praze tzv. Lužický seminář, který zodpovídal za výchovu katolického kléru pro obě Lužice. Národopisný zájem

⁶² PETRÁŠ, René. Migrace a právní postavení přistěhovalců v českém právu z historické perspektivy. In: SCHEU, Harald Christian (ed.). *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, s. 120–121. ISBN 978-80-87284-07-0.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Ani po zcičení obou Lužic nebyly jejich ústavní vazby k České koruně zcela zpřetrhány: „[V] případě, že by vymřeli potomci všech [...] 3 wettinských linií, měly Lužice spadnout bez jakýchkoli dalších plateb zpátky na Habsburky a Českou korunu. Šlo tedy o možnosti více méně formální povahy. Výminky lenního práva neměly v té době už větší praktičtější význam stejně jako skutečnost, že Habsburkové jako čeští králové měli nadále právo nosit titul i znak markrabství, ne ovšem na újmu kurfiřtovým právům k zemi. Proto mohla Zita, vdova po posledním rakouském císaři Karlu I., nosit titul markraběnky Horní a Dolní Lužice až do své smrti roku 1989.“ Viz. BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan. *Horní a Dolní Lužice*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2008, s. 156. ISBN 978-80-7277-382-4.

českých intelektuálů o své severní „slovanské bratry“ se zrodil již v letech národního obrození.⁶⁵ Česká politika se od té doby nepřetržitě stavěla do role „protektora“ lužickosrbských národních zájmů: Na konci Velké války zaznívaly radikální hlasy volající po připojení Lužice k mladé republice.⁶⁶ Velkým propagátorem této myšlenky byl právní historik Jan Kapras.⁶⁷ Ještě po roce 1945 podporovala československá vláda hnutí Lužických Srbů za připojení k ČSR. Toto volání zůstalo opět bez mezinárodní odezvy, tentokrát pro nezájem Sovětského svazu.⁶⁸ Česká republika i dnes vysílá do Lužice lektory českého jazyka placené z veřejných rozpočtů. Kulturní výměna probíhá obousměrně, neboť Praha je beze sporu druhým nejdůležitějším vědeckým centrem sorabistiky ihned po Lipsku.⁶⁹ Otázkou *pro futuro* zůstává, zda by Česká republika při případném koncipování vlastního krajanského zákona neměla krajanský status přiznat i Lužickým Srbům. V takovémto vyjádření sounáležitosti s nejmenším západoslovanským národem bych dnes již nehledal nic protiněmeckého, právě naopak: Oživila by se tím jedna z *dávných tradic zemí Koruny české*,⁷⁰ tj. tradic útvaru ustanoveného univerzalisticky smýšlejícím Evropanem...

2.2. Repatriace a reemigrace do ČSR po první světové válce

Když uvažuji o éře *Finis Austriae*, vybaví se mi bezděčně vzletná odpověď na otázku veřejného žalobce v historickém dramatu *Hanussen*: Obžalovaný zde na dotaz státního zástupce „Kam vlastně patříte?“ bez váhání odvětlí „Do střední Evropy, ta je osudem nás všech.“⁷¹ Tato filmová scéna je inspirována skutečným soudním procesem, který se odehrál v mladém Československu. Nejen léta po druhé světové válce, nýbrž i roky následující po první světové válce, se totiž nesla ve znamení pohybů obyvatelstva, návratu občanů dislokovaných za války; po Velké válce se nadto v důsledku

⁶⁵ HALÁSZ, Ivan. *Krajania a tzv. krajanské zákony na ich podporu v strednej Európe*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2014, s. 145–148. ISBN 978-80-87146-86-6.

⁶⁶ Jak podotýká Michal Pehr, příběh snahy o získání Lužice po druhé světové válce by vydal na mohutnou monografii. Viz. PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946: válečné představy a poválečná realita*. Vyd. 1. Praha: NLN, 2011, s. 36–38. ISBN 978-80-7422-082-1.

⁶⁷ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan. *Horní a Dolní Lužice*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2008, s. 218. ISBN 978-80-7277-382-4.

⁶⁸ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948. 1. část*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 12–13. ISBN 80-04-25699-6.

⁶⁹ Sorabistika | Katedra středoevropských studií. [online]. [cit. 18.07.2022]. Dostupné na: <<https://kses.ff.cuni.cz/cs/katedra/struktura/sorabistika/>>.

⁷⁰ Srov. Preambule ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

⁷¹ *Hanussen* [film]. Režie István SZABÓ. Maďarsko / Západní Německo / Rakousko, 1988.

rozpadu monarchie a s tím spojeným vznikem nástupnických států ve středoevropském prostoru překreslovaly hranice.

Roku 1918 ještě nebylo možné rozdělit střední Evropu na jazykově a etnicky homogenní státy. Dle Edvarda Beneše to bylo lze uskutečnit jen „rozsáhlým přemístěním obyvatelstva“, citují: „Tuto cestu někteří už tehdy skutečně navrhovali – např. francouzský sociolog Bernard Lavergne; ale byla odmítnuta, neboť zdánlivě odporovala idealistickým tendencím wilsonovským, jež určovaly plán nové Evropy [...]. Místo toho byl zvolen plán mezinárodní ochrany menšin.“⁷²

Nesmíme však úhel pohledu na celou problematiku redukovat jen na aspekt menšinový a zapomínat přitom na odvrácenou stranu téže mince, tj. otázku krajanskou. Jak zdůrazňuje historik a politolog Vratislav Doubek ve svém článku otištěném na stránkách časopisu *Dějiny a současnost*, vnitrostátní mobilita v rámci habsburské monarchie ignorující její vnitřní hranice přivedla po rozpadu říše vsutku palčivou situaci. Administrativa nového československého státu se od počátku snažila podchytit zájem desetitisíců lidí žijících v někdejší „širší vlasti“ o návrat; ten lze kategorizovat jako *repatriaci*.⁷³ Právo na repatriaci bylo nárokové pro cizozemce, „Čechoslováky jazykem a rasou“,⁷⁴ kteří nabyli cizí státní občanství jen proto, že svým domovským právem příslušeli do některé obce někdejšího Rakousko-Uherského mocnářství, ležící mimo území RČS.⁷⁵ K otázce *reemigrace* oproti tomu přistoupila vláda selektivně,⁷⁶ nenechala se obměkčit ani jinak protěžovanou ideou československého státního národa. Československé orgány se volání po reemigraci bránily a před systémovým řešením krajanské problematiky upřednostnily podporu vybraných skupin zahraničních Čechů a Slováků. Tehdejší pragmatická politika, usilující o udržení zahraničních Čechů a Slováků v cizině, předcházela ekonomicky motivované reemigraci cílenou pomocí

⁷² BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. Vyd. 5. Praha: Čin, 1947, s. 205–206.

⁷³ DOUBEK, Vratislav. V pohybu. Utečenci, exulanti, migranti... *Dějiny a současnost*, 2018, č. 8, s. 20–23. ISSN 0418-5129.

⁷⁴ Nad tímto zvláštním slovním spojením vyskytujícím se v právním řádu meziválečného Československa se pozastavuje též René Petráš, a podotýká: „I v dílech seriózních historiků se zdůrazňovala rozdílnost mezi prý holubičí povahou Slovanů a brutalitou Germánů.“ Z vlastní zkušenosti mohu dosvědčit, že tento narativ se ještě na počátku 21. století tradoval nejméně na jedné z českých základních škol. Srov. PETRÁŠ, René – PETRŮV, Helena – SCHEU, Harald Christian. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009, s. 92. ISBN 978-80-87284-00-1.

⁷⁵ § 4 ústavního zákona č. 236/1920 Sb., kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé.

⁷⁶ Reemigrací v tomto kontextu rozumím návrat těch zahraničních Čechů a Slováků, kteří již nebyli v době rozpadu Rakouska-Uherska jeho státními příslušníky.

krajanským komunitám. Potenciál zahraničních krajanů tak zůstal nevyužit i při rozdělování zemědělské půdy získané pozemkovou reformou, kteréžto osídlování předvíдалa již Washingtonská deklarace z 18. října 1918: „velkostatky budou vyvlastněny pro domácí kolonizaci“.⁷⁷ Ani ambiciózní plán Kostnické jednoty podporovaný TGM, volající po přesídlení 840 rodin potomků pobělohorských exulantů, neskončil velkým úspěchem – přesídleno bylo je 117 rodin.⁷⁸

Václav Pavlíček tvrdí, že vznik československého státu a přijetí zákona o pozemkové reformě možnost reemigrace Čechů a Slováků do svobodné republiky otevřely (sic).⁷⁹ Toto tvrzení není souladné s faktem, že zákon o pozemkové reformě reemigraci nakonec neumožnil, jakkoli se k němu snad zpočátku podobné naděje mohly upínat. TGM ostatně krajanům podporujícím zahraniční odboj lehkomyšlně slíbil mnohé; Filadelfská a Pittsburská dohoda jsou toho dokladem...⁸⁰ Příznačným pro myšlenkový svět Václava Pavlíčka je v neposlední řadě zdůrazňování odporu katolického tisku a velkostatkářů vůči výše zmíněnému přesídlení českých evangelíků z Polska.⁸¹ Jelikož reemigrace po první světové válce nebyla předmětem mého archivního výzkumu, nemohu na tomto místě nabídnout plnohodnotnou polemiku, která by zodpověděla, nakolik byl vůbec vliv těchto „reakčních sil“ na nezdar celé akce relevantní.

„Deset let po vzniku ČSR se sice nadále mluvilo o tom, že se má pomáhat krajanům, rozhodnou-li se přesídlit, a česká veřejnost se vyzývala, aby jim při tom pomáhala. Současně se přesouval zájem o reemigraci na péči o krajany v cizině a na využití jejich přítomnosti při pronikání čs. kapitálu do zemí, kde žili. Také hospodářská krize třicátých let nepřála reemigraci, ale naopak docházelo k dalšímu vystěhovalectví z českých zemí.“⁸² Lze shrnout, že reemigrace po první světové válce

⁷⁷ GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl první 1914-1945*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, s. 35–37. ISBN 80-246-1028-0.

⁷⁸ K návratu tzv. Zelovských Čechů viz. TRETERA, Jirí Rajmund – HORÁK, Záboj: Čeští a moravští migranti a jejich náboženský osud. In: SKŘEJPEK, Michal – BĚLOVSKÝ, Petr – STLOUKALOVÁ, Kamila (eds.). *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2016, s. 167–168. ISBN 978-80-87284-62-9.

⁷⁹ PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda. II. díl, Ústavní právo České republiky*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011, s. 88. ISBN 978-80-87212-90-5.

⁸⁰ GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl první 1914-1945*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, s. 32. ISBN 80-246-1028-0.

⁸¹ Tamtéž, s. 89.

⁸² HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace etnických Čechů po první a druhé světové válce. Plány, skutečnost, problémy. Paralely a rozdíly. In: *Československo 1918-1938: osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Díl 2*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999, s. 661. ISBN 80-85268-99-X.

se od reemigrace po druhé světové válce odlišovala minimálně ve dvou rysech, a to v (1) odmítnutí plošné právní úpravy a zvolení selektivního přístupu k jednotlivým krajanským komunitám, jakož i (2) skutečnosti, že prvorepubliková reemigrace neměla charakter státem organizované humanitární akce.⁸³ Též vize zkoordinování reemigrace s pozemkovou reformou se dočkala naplnění až po roce 1945.⁸⁴

⁸³ Srov. VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině - emigrace a návrat do vlasti*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 35–40. ISBN 80-210-3001-1.

⁸⁴ Zákon č. 142/1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy.

3. Právní dějiny reemigrace do ČSR po druhé světové válce

Nyní se dostáváme k vlastnímu ohnisku práce, tj. deskripci poválečné reemigrace od jejích ideologických kořenů přes legislativní proces až po provádění a konečné završení přesídlovací akce. Předně by bylo vhodné ujasnit si základní terminologii: Jakkoli jsou pojmy *repatriace* a *reemigrace* nezdědka používány synonymně, je v jejich významu jemný rozdíl: Repatriantem byla osoba národnosti české nebo slovenské (výjimečně jiné), která měla před 29. září 1938 trvalé bydliště na území ČSR, teprve po tomto datu se usadila v cizině a po válce se hodlala trvale přesídlit do ČSR. Reemigrantem byla oproti tomu osoba národnosti české nebo slovenské (výjimečně jiné), která měla před 29. září 1938 trvalé bydliště v cizině a po válce splnila podmínky k přesídlení do ČSR. Osobě jiné národnosti mohl být status repatrianta či reemigranta přiznán výlučně ministerstvem vnitra, a to pro její příbuzenský poměr k osobě české nebo slovenské národnosti.⁸⁵ Ministerstvo vnitra svým výnosem ze dne 22. listopadu 1947 pojem reemigranta rozšířilo v tom smyslu, že „cizí státní příslušníky a bezdomovce české, slovenské nebo jiné národnosti, kteří měli své bydliště na území ČSR, ale odešli do ciziny v době zvýšeného ohrožení republiky a po osvobození se vrátili zpět, jest rovněž považovati za reemigranty.“⁸⁶

Bude záhodno upozornit ještě na jemné nuance mezi dvěma pojmy, které v této práci používám *promiscue*, tj. mezi již výše diskutovaným termínem krajan a jeho synonymem zahraniční Čech. Za *krajana* totiž bývá nezdědka považován až příslušník několikáté generace usazené v cizině, zatímco výraz *zahraniční Čech* je poněkud obecnější a nenese nádech zakořenění v cizonárodním prostředí. Ani tento výklad se ovšem nevyhne kritické otázce, a sice: Je každý krajan zároveň zahraničním Čechem? Je možné výraz zahraniční Češi vždy užít jako výraz zastřešující?⁸⁷ Ne každý, kdo v cizině uchovává tradice a jazyk svých českých předků, by se identifikoval výlučně jako Čech. Právě toto subjektivní kritérium je však při dnešním pojetí národnosti klíčové: „Každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti“.⁸⁸ Jistě, etnicita se odvíjí od objektivnějších kritérií než národnost ve smyslu práva ústavního, tím spíše však

⁸⁵ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 662, Směrnice ministerstva vnitra pro prověřování repatriantů a reemigrantů.

⁸⁶ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 85, Moravskoslezský ZNV Ministerstvu vnitra v Praze ve věci státního občanství krajanů vracějících se do vlasti.

⁸⁷ HALÁSZ, Ivan. *Krajanía a tzv. krajanské zákony na ich podporu v strednej Európe*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2014, s. 12–13. ISBN 978-80-87146-86-6.

⁸⁸ Srov. Čl. 3 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

nemůžeme krajana udržujícího jen specifickou výšeč tradic českého původu bez dalšího označit za Čecha. Dovolím si proto shrnout, že jakkoli termíny *krajan* a *zahraniční Čech* používám v této práci synonymně, jsem si vědom, že na ně lze nahlížet též jako na dvě množiny, které (a to ani přes výrazný průnik) nemusí být totožné. *De lege ferenda* lze také navrhnout, aby se kritériem odlišení obou pojmů stalo státní občanství, popř. bydliště časově stabilizované k určitému rozhodnému datu. Vznikly by nám pak zrcadlové dvojice: Zahraniční Čech – potenciální repatriant; krajan – potenciální reemigrant. K jistému odstupu od recentních terminologických pŕetek nám snad pomůže poznatek, že v „minulosti sa používali na označenie takýchto osôb aj iné pojmy. Z českej histórie je známy pomerne frekventovaný pojem exulanti, a to osobitne v období po bitke na Bielej hore. Neskôr, koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa skoro všade hovorilo o vystaňovalcoch, aby bol potom v politicky a spoločensky veľmi pohnutom 20. storočí tento výraz nahradený pojmom emigranti.“⁸⁹ Není proto ničím novým, že je pojmový aparát poněkud rozkolísaný.

3.1. Idea poválečné ČSR jako národního státu Čechů a Slováků

Jak zdůrazňuje Karel Kaplan, v poválečné československé politice se promítly důsledky vzedmutého nacionalismu.⁹⁰ Obnova republiky byla spojena s úsilím o výstavbu národního státu Čechů a Slováků.⁹¹ K ideji národa se v té době hojně vyjadřoval prof. Kubeš (ČSNS), který dokázal po roce 1945 opustit myšlenku čechoslovakismu a vycházet nadále z koncepce dvou samostatných národů, Čechů a Slováků.⁹² Tím se však jeho ústupky na poli akceptace etnické diverzity zjevně vyčerpaly – dva „státní národy“ pro něj byly jednoduše víc než dost. Svědčí o tom jeho úvahy *de lege ferenda*, aby nová ústava neobsahovala ekvivalent k prvorepublikové hlavě šesté (Ochrana menšin), neboť poválečná republika měla být dle něj státem národním.⁹³

⁸⁹ HALÁSZ, Ivan. *Krajanía a tzv. krajanské zákony na ich podporu v strednej Európe*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnícká fakulta, 2014, s. 13. ISBN 978-80-87146-86-6.

⁹⁰ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. V Československu vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 29. ISBN 80-204-0145-8.

⁹¹ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. V Československu vyd. 1. Praha: Panorama, 1990, s. 14-22. ISBN 80-7038-193-0.

⁹² Svěbytnost slovenského národa a v tomto smyslu i zásadu „rovný s rovným“ proklamovala šestá kapitola Košického vládního programu.

⁹³ ADAMOVÁ, Karolina a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Stát*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2015, s. 501–502. ISBN 978-80-7432-000-2.

Obdobné názory vesměs sdílely špičky Československé strany národně socialistické a blížily se tak linii, kterou za války v exilu vytyčil Edvard Beneš. Ten se ve své knize *Demokracie dnes a zítra*, jejíž první vydání vyšlo v Londýně roku 1940, dotýká též otázky národnostních menšin a předznamenává mnohé z budoucího vývoje. Již tehdy nepochyboval, že „menšinová otázka bude jednou z nejsvízelnějších potíží na prahu nové organizace střední Evropy“. Konstatoval, že než se začne v budoucnu diskutovat o právech menšin, měla by se vymezit práva většin a také povinnosti menšin (sic). Jeho myšlenkový svět se v tomto ohledu na hony vzdálil liberálně-demokratickému étosu meziválečného Československa. Jeho další úvahy pak nabírají neodvratný spád: „Bude [...] nutno sáhnout ke stěhování menšinového obyvatelstva.“ Připouští dokonce, že by to byly „operace bolestné a bylo by při nich mnoho nespravedlností menších a snad i větších“. Svůj návrh poválečného řešení menšinové problematiky shrnuje Beneš do čtyř bodů, z nichž je pro nás zajímavý bod druhý a obzvláště čtvrtý. V druhém bodě, věnovaném vizi odsunu, shrnuje, že po válce „bude třeba“ provádět přemístění obyvatelstva v daleko větší míře nežli po válce předchozí. Volá však po co možná nejlidštější a organizované formě takovýchto transferů. Ve čtvrtém bodě pak zcela jasně předjímá budoucí *reemigraci*,⁹⁴ jakkoli tento pojem sám neuzivá: „Bude třeba umožnit i později stěhování z jednoho státu do druhého, aby národnostní menšiny, nebudou-li chtít žít ve státu sobě cizím, mohly postupně se sloučit s vlastním svým národem ve státech sousedních a definitivně svůj dřívější stát opustit.“⁹⁵

Spolu s Jakubem Rákosníkem můžeme zobecnit, že „ve středovýchodní Evropě, včetně Československa, ztrácí [po druhé světové válce – pozn. autora] značnou část své legitimacy i liberální demokracie jako taková. Úběžníkem se přitom nestává jen autoritativní model inspirovaný sovětským státním socialismem, nýbrž [...] zároveň homogenita etnická, tedy národní stát očištěný od menšin [...]. Etnická očista přitom není jen krátkodobým více či méně násilným procesem. Její přípravu provází fundamentální odklon od základních principů právního státu. [...] Navzdory úzkostlivě zdůrazňované právní kontinuitě s první republikou, která byla základem odbojového programu, právě koncepce občanství tvoří jeden z nejvýznamnějších kontrastních prvků, v nichž se oba politické režimy odlišují. Navzdory národnostním konfliktům

⁹⁴ Zde jasně vyniká, že jak odsun tak i reemigrace jsou podmnožinou transferů krajanů do vlasti, diametrálně se však liší svou dobrovolností.

⁹⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. Vyd. 5. Praha: Čin, 1947, s. 205–210.

mezi válkami nemůže být pochyb o tom, že prvorepublikový ústavní systém byl založen na univerzalistickém konceptu občanství.⁹⁶

3.1.1. Košický vládní program a slovanská orientace

Košický vládní program bývá kontinuálně označován za jeden z nejdůležitějších politických dokumentů v naší novodobé historii.^{97,98} Byl přijat na první schůzi vlády v Košicích 5. dubna 1945 a všeobecně se o něm referovalo jako o *programu národní a demokratické revoluce*. Jak zdůrazňoval Ján Grónský, obsahová stránka programu daleko překračovala hranice ústavněprávní kontinuity. Z hlediska tématu této práce stojí za pozornost zejména modifikace státní ideje, projevující se dobovým důrazem na slovanskou identitu osvobozeného státu. Fierlingerova vláda totiž ve svém programu deklarovala, že Československo bude stát *v jedné řadě s ostatními slovanskými státy*, hlavní orientace jeho zahraniční politiky se ponese *duchem slovanského přátelství* a *slovanská orientace* zesílí i v politice kulturní. Naopak neslovanské obyvatelstvo je v tomtéž dokumentu paušálně označeno jako „nespolehlivé“.⁹⁹

Komunističtí politici si program od počátku vykládali po svém a viděli v něm, jakož i v realizaci reemigrace, pomyslnou metlu na potírání reakce cestou posílení plebejského charakteru osvobozeného státu: „plníme [reemigrací – pozn. autora] len košický vládný program, ktorým máme vybudovať Československú republiku ako národný štát Čechov a Slovákov“ hřímal na půdě Prozatímního Národního shromáždění poslanec za KSS, a sliboval, že jeho partaj zúčtuje „vlastne s tými silami a konšteláciou, ktoré náš národný, politický i sociálny život v minulosti brzdili. Politika našej vlády v oslobodenej Československej republike rieši spravodlivé rozdelenie statkov, národného dôchodku, a pritom dáva čo najširším ľudovým vrstvám i našim

⁹⁶ RÁKOSNÍK, Jakub – SPURNÝ, Matěj – ŠTAIF, Jiří. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2018, s. 168. ISBN 978-80-257-2518-4.

⁹⁷ VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Vyd. 2. Praha: Orbis, 1970, s. 476–477.

SHELLE, Karel. *Dějiny veřejné správy*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 418–419. ISBN 978-80-7552-374-7.

⁹⁸ „Dobové ankety zkoumající veřejné mínění z let 1946–1947 nasvědčovaly tomu, že když ministr informací Václav Kopecký prohlašoval Košický vládní program za evangelium nového Československa, příliš nepřeháněl. Téměř dvě třetiny dotázaných vyslovovaly souhlas s programem bez námitek, třetina s námitkami k dílčím ustanovením a jen pouhá 2 % program odmítla jako celek.“ RÁKOSNÍK, Jakub – SPURNÝ, Matěj – ŠTAIF, Jiří. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2018, s. 170. ISBN 978-80-257-2518-4.

⁹⁹ GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl druhý 1945-1960*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006, s. 21–33. ISBN 80-246-1028-0.

rodákovi zo zahraničia možnosť, aby sa v oslobodenej vlasti mohli sociálne zabezpečiť tým, že proste zmizli tuná predpoklady a ťažkosti, ktoré predtým ich vyhánali do cudziny.“¹⁰⁰ Coby nástroj posílení plebejského charakteru republiky byl ostatně vnímán i reemigraci předcházející odsun Němců:¹⁰¹ Tím totiž nemělo být odčiněno jen středověké a raně novověké poněmčení *českých lidí* a zábor půdy ze strany německy mluvících feudálů („odčiňování Bílé hory“),¹⁰² ale zejména pozdější koncentrace majetku v rukou *německých kapitalistů*.¹⁰³

3.2. Kořeny reemigrace před rokem 1946

V duchu „budovatelského programu“ vlády Národní fronty považoval reemigraci zahraničních Čechů a Slováků za součást „národní mobilizace pracovních sil“ též dvouletý hospodářský plán 1947–1948.¹⁰⁴ Počítalo se, že reemigrace bude koordinována s průběhem transferu německého obyvatelstva a reemigranti se stanou personálním substrátem vnitřní kolonizace pohraničí, aby se co nejdokonaleji dosáhlo cíle, který vytyčil dekret prezidenta republiky č. 27/1945 Sb., o jednotném řízení vnitřního osídlení. Jakkoli hybnou silou reemigrace byly zejména potřeby hospodářské, Jan Masaryk neopomínal v kontrastu k této pragmatické motivaci zdůraznit až transcendentní aspekt odčiňování Bílé hory: „Jest dojemný tento silný hlas domova, který u krajanů mnohde ani po staletích neutuchá, jak tomu příklad dávají potomci pobělohorských exulantů.“¹⁰⁵ Poslanec Čech (KSS) oproti tomu kladl důraz na morální dluh vůči těm, které z vlasti v minulosti vyhnaly problémy ekonomické: „Keď si premietneme pred nami dlhšiu minulosť a vidíme vtedajšiu značnú emigráciu

¹⁰⁰ Prozatímní Národního shromáždění republiky Československé (1945-1946). Stenoprotokol 47. schůze, 11. dubna 1946.

¹⁰¹ Kolik máme obcí s německými názvy. *Stráž severu*, 9. července 1946, s. 1.

¹⁰² „[D]osud nepřilíš reflektovaný aspekt etnizace občanských práv v obnoveném Československu tvoří specifická role majetku. [...] Ztráta vlastnických práv bývá obvykle interpretována jako logický důsledek ztráty státního občanství a tzv. odsunu na základě mezinárodních ujednání. Tak tomu ale není. [...] Již v Londýně hrál zemědělský majetek v úvahách o budoucím odsunu českých Němců svébytnou úlohu. Zatímco u státního občanství i nezemědělského majetku londýnská vláda dlouho pracovala s jejich odejmutím těm Němcům, kteří se provinili proti československému státu, počítalo se od počátku s kompletní konfiskací zemědělského majetku. I v konečné formě prezidentských dekretů byly výjimky pro případ vynětí z konfiskace zemědělského majetku definovány výrazně úžeji: nestačilo například utrpení pod nacistickým terorem, nutné bylo i prokázat aktivní účast na boji za zachování celistvosti Československa a jeho osvobození. [...] V interní komunikaci o konečném znění dekretu [...] se explicitně dočteme, že vládě jde o odčinění bezpráví spáchaných na českém národě po bitvě na Bílé hoře.“ RÁKOSNÍK, Jakub – SPURNÝ, Matěj – ŠTAIF, Jiří. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2018, s. 185–186. ISBN 978-80-257-2518-4.

¹⁰³ Kolik máme obcí s německými názvy. *Stráž severu*, 9. července 1946, s. 1.

¹⁰⁴ AUTOR NEZNÁMÝ. *První československý plán: Předpoklady a úkoly zákona o dvouletém hospodářském plánu. Vyšlo ke dni 28. října 1946*. Praha: Orbis, 1946, s. 84, 87, 117–118.

¹⁰⁵ MASARYK, Jan. *Ani opona, ani most*. Vyd. 2. Praha: Vladimír Žikeš, 1947, s. 42–43.

Slovákov a Čechov do cudziny, aby hľadali trochu lepšiu existenciu a skyvu chleba, a porovnáme to so situáciou, ktorá je teraz taká, že môžeme nielen zaistiť sociálne a existenčné postavenie Slovákov a Čechov žijúcich v republike, ale že môžeme robiť opatrenia a organizovať nábor, aby sa naši krajanovia vrátili späť do vlasti a aby sme ich pritom sociálne zaistili a zabezpečili, musíme priznať, že sme urobili krok vopred.“¹⁰⁶ Inu, takto hovořil politik, jehož „rodná strana“ jen o dva roky později vyvolala novou vlnu emigrace politické...¹⁰⁷

V podobném duchu se nesla i propaganda cílící na zahraniční Slováky: „Státisíce Slovákov a Čechov vyše dve sto rokov žije v cudzine. Nepriaznivé národné, náboženské a hospodárske pomery prinútili Vašich predkov vyst’ahovať sa z rodnej československej zeme. Ale vy ste stále krv z krvi našej a kosť z kosti československej, i keď mnohí v nepriaznivých národných pomeroch osvojili ste si aj cudziu reč. Slováci i Česi v Československej republike a Slováci a Česi mimo hraníc svojho štátu sú jedna československá rodina. Všetci Slováci a Česi hlásime sa k mohutnému Slovanstvu, ktoré je na začiatku svojej veľkej historickej epochy.“¹⁰⁸

3.2.1. Dekret prezidenta republiky č. 28/1945 Sb.

„Právo na návrat a usazení se na území Československa těch osob, které v minulosti z Československa nebo z území právních předchůdců Československa emigrovaly a byly české nebo slovenské národnosti“ garantoval dekret prezidenta republiky č. 28/1945 Sb., o osídlení půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.¹⁰⁹ Tímto byl překročen původní rámec Košického vládního programu, který považoval za zvláštní úkol toliko „urychlené provedení repatriace všech věrných občanů republiky do jejich domovů.“ Tedy zatímco programové prohlášení Fierlingerovy vlády počítalo zejména s provedením akce

¹⁰⁶ Prozatímní Národního shromáždění republiky Československé (1945-1946). Stenoprotokol 47. schůze, 11. dubna 1946.

¹⁰⁷ To, že reemigraci střídá nová vlna emigrace, reflektuje článek otištěný na jaře 1946 v Národním osvobození: „Zatímco se republika snaží dopravit domů do vlasti poslední Čechy a Slováky z ciziny, nastává nám pomalu jiný, neméně ožehavý problém. Je totiž starost s těmi našimi občany, kteří chtějí – do ciziny. Pohnutkou jejich odchodu je nepochopitelný strach před novotami v sociální struktuře republiky. Opakuje se, co již jednou prožívali naši dědečkové, jenže tehdy to bylo vystěhovalectví odůvodněné hospodářskou situací.“ AUTOR NEZNÁMÝ. Na černo z vlasti. *Národní osvobození*, 21. dubna 1946.

¹⁰⁸ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karta 670, Leták „Česi a Slováci! Rodní bratia a sestry v Rumunsku! Mať rodná, zem československá, Vás volá!“

¹⁰⁹ PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda. II. díl, Ústavní právo České republiky*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011, s. 178. ISBN 978-80-87212-90-5.

repatriační, reemigrační akci předjímá až výše citovaný dekret, podle něhož mohl v rámci osídlení žádat o přiděl půdy příslušník českého, slovenského nebo jiného slovanského (sic) národa, přičemž oprávněný žadatel musel být „státně a národně spolehlivý“.

3.2.2. Usnesení vlády ze dne 31. července 1945

Mezníkem v přesídlovací akci bylo usnesení vlády ze dne 31. července 1945, v němž byl dán všem, kteří měli v úmyslu navrátit se do republiky, „závazný slib“, že (1) repatriantům bude zachováno sociální pojištění, (2) výlohy spojené s repatriací budou uhrazeny státem, (3) vláda se pokusí uzavřít mezinárodní smlouvy o majetkoprávních otázkách repatriace, (4) repatriantům bude při usazení poskytnuta pomoc, (5) ve výrobním procesu budou repatrianti postaveni naroveň domácím zaměstnancům.¹¹⁰ Jelikož se v tomto dokumentu hovoří o *repatriantech* a nikoli *reemigrantech*, není mi zcela jasné, zda je příslib určen skutečně všem etnickým Čechům a Slovákům (byť třeba cizím státním příslušníkům), žijícím v zahraničí, z pozdějšího vývoje však můžeme usuzovat, že tomu tak bylo a v usnesení se jedná jen o terminologický nedostatek. Rozpaky ve mně dále vzbuzuje formulace „závazného slibu“ daného krajanské veřejnosti, coby předem neohrazenému okruhu osob, formou usnesení vlády, tj. usnesením, které by ze své podstaty mělo směřovat dovnitř správy (interní akt).

3.3. Ústavní zákon o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti

V této podkapitole se pokusím o opožděný komentář normy, která stále zůstává platnou součástí českého právního řádu, a to i přesto, že byla v minulosti dle právních databází (jmenovitě Beck-online) spolu se zánikem ČSFR dekonstitucionalizována.¹¹¹ Je zde řeč o ústavním zákoně č. 74/1946 Sb. o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti. Jak vyplývá z dalšího výkladu, sílu zákona ústavního tento předpis ztratil mnohem dříve.

Spolu s výzvou k „návratu krajanů do vlasti“ deklarována snaha koordinovat jejich reemigraci s odsunem Němců a využít reemigranty jako personální substrát

¹¹⁰ NOSKOVÁ, Helena – VÁCHOVÁ, Jana. *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska (1945-1954)*. Vyd. 1. Praha: AV ČR. Ústav pro soudobé dějiny, 2000, s. 37.

¹¹¹ Srov. Čl. 112 odst. 3 ústavního zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky: „Ostatní ústavní zákony platné na území České republiky ke dni účinnosti této Ústavy mají sílu zákona.“

pro znovuosídlení pohraničí: „Při hledání schopných lidí možno se však obrátiti k reservoiru lidí, kteří se již jako kolonisté v cizím prostředí národnostně i hospodářsky dobře osvědčili. Reservoirem tím jsou naše menšiny a kolonie v zahraničí.“¹¹² Přesídlování etnických Čechů a Slováků se však oproti odsunu opozdilo.¹¹³ Vzhledem k nutnosti „nenechat půdu ladem“ pak byly zemědělské usedlosti ve spěchu osídleny Čechy z vnitrozemí.¹¹⁴ Na počátku roku 1946 byla vláda v tomto ohledu interpelována skupinou poslanců, kteří se zajímali o přípravu reemigrace, tlumočili některé základní požadavky krajanských komunit a dotázali se vlády, zda „osídlovací úřady pamatovaly ve svém plánu na souvislé osídlení Čechů a Slováků ze zahraničí, zejména z Vojvodiny, Slavonie a Volyně, a to na půdách, jaké jim umožní zachovati způsob jejich hospodaření.“¹¹⁵ Premiér Fierlinger jim odpověděl až 15. dubna, tj. až několik dní po přijetí reemigračních zákonů, takto: „Při nutném okamžitém osídlení, zejména zemědělském, nebylo ani možné a také ani účelné, aby osídlení Čechů a Slováků ze zahraničí dalo se souvisle, a to na půdách, jaké jim umožní zachovati způsob jejich dosavadního hospodaření. Veliká část konfiskované zemědělské půdy musela totiž býti pro nutnost neprodleného obdělání zemědělské půdy a zajištění sklizně ihned osídlena uchazeči z vnitrozemí, a to ještě dříve, než byla a bude umožněna organisovaná reemigrace valné části našich zahraničních krajanů.“ Zde jasně vidíme, že původně proklamované sladění vysídlování Němců z ČSR s reemigrací zahraničních Čechů se ukázalo být pouze zbožným přáním. Předseda vlády dále zdůraznil, že „není žádoucí, aby osídlení zemědělské bylo provedeno mosaikově, tj. tak, aby vznikly ucelené a uzavřené enklávy reemigrantů, které by se neprolnuly a nesplynuly s ostatním domácím slovanským živlem, neboť tím by byl do určité míry mařen vlastní konečný účel řádného osídlení, tj. odstranění rozdílu mezi vnitrozemím a tzv. pohraničím a tím i nezbytná

¹¹² V denním tisku byl již 29. května 1945 pod titulkem „Do pohraničí nejlepší Češi“ líčen zájem o návrat projevující se mezi Čechy na Ukrajině, v Rumunsku a v Bulharsku se, „který je nám proto zvláště vítaný, jelikož se tu jedná o zdatné zemědělské lidi.“ AUTOR NEZNÁMÝ. Do pohraničí nejlepší Češi. *Práce, český deník v českých rukou*, 29. května 1945. Pro tentýž narativ viz: AUTOR NEZNÁMÝ. [s.n.]. *Svobodné slovo*, 27. června 1945.

¹¹³ Jakkoli ve své práci kladu zvláštní důraz na jinak opomíjenou reemigraci z Balkánu, krajané se vraceli po desetitisících nejen z východní, ale i ze západní Evropy, ve skromnějším počtu pak i ze zámoří: Z Bulharska ke konci roku 1949 reemigrovalo 963 osob, z Francie 12 915 osob, z Jugoslávie 5 197 osob, z Maďarska 65 334 osob, z Německa 4 059 osob, z Polska 10 341 osob, z Rakouska 11 117 osob, z Rumunska 21 001 osob, ze SSSR 42 580 osob, z jihoamerických států 1 166 osob, z ostatních států pak 16 423 osob. NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 538, Konečná zpráva o provedení hromadné reemigrace Čechů a Slováků z ciziny.

¹¹⁴ „Zatím nebylo možno brát zřetel na zahraniční krajané, neboť nutnost vyžadovala okamžité osídlení pohraničí, aby zemědělská produkce neutkvěla na mrtvém bodě.“ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 583, Zápis meziministerské porady o reemigraci z Jugoslávie konané dne 5. března 1946.

¹¹⁵ Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé (1945-1946). Tisk č. 131.

jednolitost celého našeho státního území a jeho obyvatelstva.“^{116,117} Tato odpověď mimo jiné předznamenává pozdější napětí mezi slovenskými a centrálními orgány, neboť zmíněné „prolnutí a splynutí“ se očekávalo bez rozdílu i od slovenských reemigrantů, kteří byli usazováni v českých zemích. Od těchto, kteří se ani po generacích v cizině neodrodili, se pak po jejich přesídlení do „vlasti“ paradoxně očekávalo odnárodnění!^{118,119} Potenciál českých a slovenských selských rodů po generace usedlých na Balkáně – po válce ochotných přesídlit do Československa – nebyl při osidlování zemědělské půdy v pohraničí plně využit.

Skutečnost, že z balkánských států reemigrovali do ČSR takřka výlučně nemajetní krajané, je tradičně vykládána jako důsledek nesjednání majetkoprávní konvence s Rumunskem a ochlazení vztahů s Jugoslávií.¹²⁰ Mezinárodní smlouvy ve věci reemigrace, obsahující především „technická“ ustanovení o provádění transferů, byly totiž, slovy JUDr. Milady Horákové, sjednávány jako rámcové bilaterální smlouvy, tak aby těmito protokoly byl položen základ k dalším a vlastním jednáním o majetkoprávních otázkách a o formě konvencí, které se těmito majetkoprávními převody budou zabývat.^{121,122} Ke sjednání konvence, kterou by se rumunská vláda zavázala za reemigranty opuštěný majetek vyplatit československému státu náhradu,

¹¹⁶ Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé (1945-1946). Tisk č. 401.

¹¹⁷ Též poslanec PhDr. Bohdan Chudoba (Československá strana lidová, dále jen „ČSL“) se dotázal v podobném duchu Ministerstva zemědělství, „proč nebyl dodržen slib prezidenta republiky, daný v Košicích, že volyňští Čechové budou usídleni souvisle na Žatecku.“ Dostalo se mu odpovědi, že „[ú]myslně nechceme mít všechny volyňské Čechy pohromadě.“ AUTOR NEZNÁMÝ. Stíny reemigrace našich krajanů ze zahraničí. *Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové*, 13. listopadu 1946.

¹¹⁸ K tomu např. NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Opis „Osídlenie slovenských reemigrantov z Rumunska“.

¹¹⁹ Je zajímavé sledovat na pozadí reemigrace linii česko-slovenských vztahů. „Spory vyvolávala otázka, zda osoby, které mezi lety 1939–1944 získaly slovenské občanství [...] jsou československými občany, protože ústřední vláda v Praze je za ně nepovažovala. Slovenská strana nakonec v této otázce ustoupila, ovšem s tím, že osobám slovenské národnosti bude československé občanství uděleno podle ústavního zákona č. 74/1946 Sb., o krajanech vracejících se do vlasti (problém se týkal především uprchlíků z horní Oravy a Spíše patřících za války ke Slovensku, které ČSR musela vrátit Polsku). RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století, 2. díl: Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Press, 1998, s. 60. ISBN 80-86142-06-X.

¹²⁰ VACULÍK, Jaroslav. *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945-1950*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 21. ISBN 80-210-0585-8.

¹²¹ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946-1948). Stenoprotokol 21. schůze, 21. listopadu 1946.

¹²² Koncept konvence se kterým československá diplomacie vstoupila do jednání s Rumunskem se dochoval ve fondech Ministerstva sociální péče. NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 439, Konvence o provedení Protokolu o transferu osob české a slovenské národnosti z Rumunska do Československa.

však nikdy nedošlo.^{123,124} Přestože by byli majetní krajané – zemědělci ochotni přesídlit do ČSR ihned i bez náhrady,¹²⁵ za předpokladu přidělu odpovídající zemědělské usedlosti v pohraničí do národní správy, první vláda Klementa Gottwalda již měla s reemigranty jiné plány a Ministerstvo zemědělství možnost přidělování půdy zdarma těm reemigrantům, kteří v cizině zanechali své zemědělské usedlosti, kategoricky odmítlo.¹²⁶ ČSR přitom nic nenutilo osidlovat pohraničí vnitrozemskými proletáři; v reáliích druhé poloviny roku 1945 byla jediná evropská průmyslová země bezprostředně neporušená ničivým pohybem fronty atraktivním místem pro život, tedy i pro migraci mohovitých zahraničních krajanů. Jak psal Karel Kostelník: „Naši lidé půjdou [...] na daný signál o půlnoci. Rozumí se, že určité úměrné životní podmínky musí být připraveny. Nemohou být spokojeni s paběrky, které se jim někde z rozpaků nabízejí.“¹²⁷ Troufám si tvrdit, že pakliže se reemigranti zapsali do paměti českého pohraničí spíše jako lidé primitivní, není chyba na straně zahraničních Čechů a Slováků obecně, nýbrž spíše na straně československých orgánů, které preferovaly reemigranty coby tvárnou masu vhodnou pro námezdní práce zatímco nezávisle smýšlející krajany s vyšším kapitálem od reemigrace prakticky odradily.¹²⁸

Dne 12. dubna 1946 se Prozatímní Národní shromáždění usneslo na ústavním zákoně o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti, kterýžto zákon následně vyšel ve sbírce zákonů pod číslem 74/1946 Sb. Ve stejný den byl přijat též vládní návrh zákona o přiznávání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti, vyhlášeného pod číslem 75/1946 Sb. Proklamovaným cílem této normy bylo urychlení reemigrace a zajištění právních záruk pro budoucnost reemigrantů ve staronové vlasti. Její projednání začalo již 11. dubna, kdy poslankyně Uhlířová (ČSNS) coby zpravodajka tlumočila kladné stanovisko osidlovacího výboru k osnově; význam

¹²³ KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004, s. 235–239. ISBN 80-246-0655-0.

¹²⁴ Po pádu monarchie v Rumunsku se tamní nová „lidově demokratická“ vláda necítila být vázána ustanoveními protokolu sjednaného s ČSR „reakčním“ ministrem zahraničí Tatarescu. NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 539, Strojopis „Rumunsko“.

¹²⁵ AUTOR NEZNÁMÝ. [s.n.]. *Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové*, 6. srpna 1946.

¹²⁶ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 583, Zápis meziministerské porady o reemigraci z Jugoslávie.

¹²⁷ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 584, Výstřižek článku K. Kostelníka „Reemigrační kalamita“ ze soboty 8. června 1946.

¹²⁸ Např. nevole československé exekutivy vůči reemigrantům z řad inteligence byla při poradách na Ministerstvu vnitra legitimizována tvrzením, že vzdělaní lidé „mohou pro náš stát vykonat mnohem více v cizině než doma“ a že „máme doma inteligence dost“. SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011, s. 293. ISBN 978-80-904421-3-9.

zákona zhodnotila těmito slovy: „Splácíme našim krajanům v cizině morální dluh, který vůči nim máme, a splňujeme u velké většiny jejich mnohaletou touhu, vrátit se do rodné země. Tímto zákonem jim umožňujeme, aby se připojili společně s námi k budování nové, svobodné vlasti. Letos dokončíme národní očistu Československé republiky a vybudujeme podle vládního programu z 5. dubna r. 1945 národní stát pouze Čechů a Slováků.“ Poslankyně dále vyslovila vcelku racionální znepokojení, že poválečné hospodářské soutěžení na světových trzích nebude lehké. Přiznala, že tomu tak bude v důsledku nových sociálních poměrů, které u nás nastaly odsunem cizích národností. Poněkud naivně si však namlouvala, že k vyřešení těchto svízelných otázek postačí „mnoh[o] set tisíc pracujících rukou, které se s láskou a radostí chopí budovatelského díla, aby národní majetek mohl být na trvalo vrácen do rukou českého a slovenského národa.“ Obdobné stanovisko zaujal i výbor ústavně-právní, o čemž sněmovně referoval poslanec dr. Čech (KSS), zpravodaj. Jeho řeč se opět nepovznesla nad úroveň ideologických deklamací: „Pomocou týchto zákonov sa zúčtujeme vlastne s tými silami a konšteláciou, ktoré náš národný, politický i sociálny život v minulosti brzдили. Politika našej vlády v oslobodenej Československej republike rieši spravodlivé rozdelenie statkov, národného dôchodku, a pritom dáva čo najširším ľudovým vrstvám i našim rodákom zo zahraničia možnosť, aby sa v oslobodenej vlasti mohli sociálne zabezpečiť tým, že proste zmizli tuná predpoklady a ťažkosti, ktoré predtým ich vyhánali do cudziny.“¹²⁹

Druhý den schůze pokračovala přednesením stanoviska k osnově ústavního zákona, jehož zpravodajem byl za osidlovací výbor poslanec Machát (ČSSD). Podtrhl, že „zásluhou prezidenta Beneše“ se uskutečňuje dílo historického významu: „Česká a slovenská země bude opravdu česká a slovenská, nikoli pouze svým názvem.“ Apeloval též na správní praxi státního aparátu: „Naše úřady, a především naši byrokraté měli by si to uvědomit a v žádostech našich zahraničních krajanů neměli by vidět pouhý úřední akt, nýbrž živého člověka - krajana, který celý život toužil po vlasti a chce v ní poctivě pracovat. Neznechucovat jim tedy první kroky v osvobozené vlasti.“

¹²⁹ Prozatímní Národního shromáždění republiky Československé (1945-1946). Stenoprotokol 47. schůze, 11. dubna 1946.

Jelikož se nikdo další nepřihlásil ke slovu, rozprava odpadla a Prozatímní Národní shromáždění oba zákony přijalo.¹³⁰

3.3.1. Opožděný komentář k ústavnímu zákonu č. 74/1946 Sb.¹³¹

Ústavodárce si dle důvodové zprávy při osnování *ústavního zákona o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti* vytkl za cíl umožnit rychlou kolonizaci pohraničí usídlením Čechů a Slováků jakož i jiných příslušníků slovanských národů, žijících v zahraničí. Jak již zaznělo výše, od návratu zahraničních Čechů a Slováků do vlasti si vláda slibovala „rychlé a podstatné populační posílení státu“. Ústavní zákon byl vyhlášen ve sbírce zákonů dne 29. dubna 1946, a to pod číslem 74/1946.¹³²

Úvodem si můžeme položit otázku, proč byly v první a třetí republice zákony upravující státní občanství přijímány coby zákony ústavní a nikoli „běžné“, když i Ústavní listina stanovila, že podmínky nabývání, účinků a zániku státního občanství Československé republiky určuje *zákon*. Možnou odpověď poskytuje Jiří Hřebejk: „Důvodem [...] zřejmě byl požadavek hlavy 1, čl. 1 Smlouvy mezi čelnými mocnostmi spojenými a přidruženými a Československem podepsané v Saint Germain-en-Laye dne 10. září 1919 (č. 508/1921 Sb. z. a n.), která formulovala závazek Československa obsah následujících článků Smlouvy (č. 2 až 8) uznat za „základní zákony“.“¹³³ Praxe užívání formy ústavního zákona pro předpisy státoobčanského práva byla započata přijetím ústavního zákona č. 236/1920 Sb. z. a n., kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé, a výslovně od ní upustila až Ústava 9. května.¹³⁴

§ 1 odst. 1 ústavního zákona o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti stanovil, že se „Čechům a Slovákům, kteří jsou občany cizího státu nebo bezdomovci a kteří se přistěhovali nebo přistěhují na území Československé republiky na podkladě československé úřední přesídlovací akce, udělí [...]

¹³⁰ Prozatímní Národního shromáždění republiky Československé (1945-1946). Stenoprotokol 48. schůze, 12. dubna 1946.

¹³¹ Tam, kde je ve zbytku této podkapitoly uvedeno číslo paragrafu bez dalšího údaje, jde o citaci ústavního zákona o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

¹³² Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé (1945-1946). Tisk č. 325.

¹³³ HŘEBEJK, Jiří. *Vývoj institutu státního občanství na území dnešní České republiky a recentní stav*. Disertační práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, školitel Aleš Gerloch, s. 39.

¹³⁴ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., ústava Československé republiky.

československé státní občanství, požádají-li o ně do 31. prosince 1950 a nebudou-li tomu brániti důvody veřejného zájmu zvláštního zřetele hodné. O žádosti rozhodne ministerstvo vnitra. Až do vyřízení takové žádosti považuje se žadatel za československého státního občana, vydalo-li mu ministerstvo vnitra osvědčení o správně podané žádosti.“

Již po přečtení prvního odstavce vidíme, že se zákonem stanovený postup odlišil od řádného naturalizačního řízení. Toto řízení se značně zjednodušilo a nevyžadovalo se při něm ani příslibu domovského práva, ani dokladů o možnosti obživy apod. Krajané (*terminus* s nímž operuje název ústavního zákona) jsou zde vymezeni jako „Češi a Slováci, kteří jsou občany cizího státu nebo bezdomovci“. Krajany „kteří se přistěhovali nebo přistěhují na území ČSR“ pak označujeme jako reemigranty. K vymezení pojmů krajan a reemigrant odkazují na předcházející kapitolu. Pro úplnost dodávám, že dobová literatura se s výše nastíněným chápáním pojmu krajan neztotožnila a kriticky k tomu poznamenala: „[O]značení ‚krajanů vracejících se do vlasti‘ nevystihuje plně podstatu věci; jde nejen o krajany, kteří se vrací do vlasti, nýbrž i osoby, které přesídlují na území [ČSR – pozn. autora] na němž se dříve nikdy nezdržovaly, stejně jako o osoby, které měly dříve československé státní občanství, pozbyly ho a nyní žádají jeho vrácení, a o osoby, které československého státního občanství nikdy neměly“^{135,136} Z textu zákona každopádně nevyplývá, že by bylo potřeba prokazovat nějaký dřívější vztah k území ČSR, např. po předcích. Zde se již ovšem dotýkáme pojmu národnosti.

Výhod zákona podle § 1 se mohou dovolávat jen osoby české a slovenské národnosti; právo tedy na rozdíl od § 2 nesvědčilo příslušníkům jiných slovanských národů. Zákonnou definici *osob české a slovenské národnosti* však nemáme, ta byla ponechána (obdobně jako u provádění ústavního dekretu č. 33/1945 Sb.) správní praxi. Ministerstvo vnitra postup zkoumání národnosti žadatele později standardizovalo. V první řadě se zjišťovalo, k jaké národnosti se potenciální reemigrant v minulosti hlásil.

¹³⁵ VERNER, Vladimír. *Státní občanství a domovské právo republiky Československé*. Vyd. 1. Praha: Právnícké vydavatelství JUDr. Václav Tomsa, 1947, s. 172.

¹³⁶ Návrat se řecky řekne *nostos*. *Algos* pak znamená utrpení. V tomto světle není nostalgie nic jiného, než utrpení vyvolané neukojenou touhou se vrátit. Němci používají slovo nostalgie v řecké formě vzácně a raději říkají *Sehnsucht*: touha po něčem, co je nepřítomné; *Sehnsucht* se tedy může vztahovat jak na to, co bylo, tak i na to, co nikdy nebylo. Neplýne z ní nutně představa nějakého *nostos*. Pokud by silou pudící krajany k reemigraci nebyla nostalgie, nýbrž ona *Sehnsucht*, nebylo by skutečně na místě hovořit o jejich návratu (*nostos*). Srov. KUNDERA, Milan. *Nevědění: román*. Překlad Anna Kareninová. Brno: Atlantis, 2021, s. 10–11. ISBN 978-80-7108-377-1.

Zjišťovalo se, zda navštěvoval školy s českým či slovenským vyučovacím jazykem (měl-li tu možnost) a jaký je jeho mateřský jazyk. Zkoumala se znalost českého či slovenského jazyka u příslušníků jeho rodiny (jaký vliv měl potenciální reemigrant po stránce národní na druhého manžela a na výchovu svých dětí). Hodnotilo se jeho členství v krajanských spolcích a skutečnost, zda vyhledával českou nebo slovenskou společnost. Až na posledním místě (sic) se zkoumal původ potenciálního reemigranta dle jeho rodokmenu. Příslušná směrnice ministerstva vnitra výslovně uváděla, že tento znak je spíše podpůrný, „poněvadž osoby původu českého nebo slovenského nemusí být ještě Čechy a Slováky (např. neovládají státní jazyk) a naopak osoby původu jiného než českého nebo slovenského mohou býti spolehlivými Čechy nebo Slováky.“ Tatáž směrnice uvádí kazuistický příklad potomka náboženských exulantů, který prokázal svůj původ, ale neovládal český jazyk – nebyl uznán za Čecha a reemigrace mu byla odepřena.^{137,138} Dnešní terminologií bychom tedy řekli, že zákon Čechy a Slováky pojímal spíše jako etnické nežli národnostní kategorie; rozhodující byly rysy objektivně seznatelné, avšak ne nutně zděděné.

Další pojem, na který bych rád upozornil, je *československá úřední přesídlovací akce*. Tento pojem není totožný s pojmem *reemigrační mise* koordinované repatriačním odborem MPSP, jakou byla např. Československá přesídlovací komise v Rumunsku, nýbrž je třeba mu rozumět jako pojmu širšímu, zastřešujícímu. V duchu extenzivního výkladu je totiž nutné za *osoby přistěhované na podkladě československé přesídlovací akce* považovat i ty osoby, které přišly do ČSR jako příslušníci československé zahraniční armády.¹³⁹

Lhůta pro podávání žádostí o československé státní občanství byla původně stanovena do dvou let od účinnosti, tj. do 12. dubna 1948. Výše je však coby *dies ad quem* stanoven 31. prosinec 1950; při citaci totiž vycházím ze znění pozdějších předpisů.

¹³⁷ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 662, Zásady rozhodování o repatriaci a reemigraci a směrnice pro prověřování repatriantů a reemigrantů (12. prosince 1946).

¹³⁸ V bývalých německých oblastech připojených po válce k Polsku „pokládala polská veřejnost a místní úřady potomky českých exulantů za Němce. Byla jim konfiskována půda, na majetek dosazena národní správa, stali se z nich občané druhého řádu a čekal je odsun. Tito přesídlenci se shodují v tom, že by se nebyli nikdy stěhovali, kdyby nebyla válka takto skončila. „Dostalo se nám zprávy, že Češi přijímají své potomky. Říkali jsme si, že spíš jít do Němec než zůstat v Polsku. Ale Čechy tolik netrpěly.““ Nežtídkým jevem bylo sblížení těchto reemigrantů – potomků pobělohorských exulantů s neodsunutými německými obyvateli v pohraničí. HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace po druhé světové válce. *Češi v cizině* 6, 1992, s. 45–46. ISBN 80-85010-48-8.

¹³⁹ VERNER, Vladimír. *Státní občanství a domovské právo republiky Československé*. Vyd. 1. Praha: Právnícké vydavatelství JUDr. Václav Tomsa, 1947, s. 173.

Ústavní zákon č. 74/1946 Sb. byl novelizován dvakrát. Prvně se tak stalo 29. dubna 1948 ústavním zákonem č. 107/1948 Sb. Lhůta k podání žádostí o udělení československého státního občanství se tímto prodloužila do 31. prosince 1949. Za pozornost stojí poslední věta § 1 novely: „Další prodloužení této lhůty lze provést zákonem.“ Dle střízlivého teleologického výkladu mohlo být úmyslem ústavodárce dekonstitucionalizovat s účinností od 1. ledna 1950 slova ústavního zákona dotýkající se lhůty a její stanovení nadále ponechat prováděcímu zákonu. V tom případě bylo ovšem zvoleno nešťastné legislativně-technické řešení: V novelizovaném znění ústavního zákona č. 74/1946 Sb. se předně místo slov „požádají-li o ně do 31. prosince 1949“ nabízela vhodnější formulace „požádají-li o ně do 31. prosince 1949 nebo do dne pozdějšího, byl-li takový stanoven prováděcím zákonem“. Celé vysvětlení nadneseného problému je nakonec prozaické. Jelikož v dubnu 1948 bylo „na spadnutí“ přijetí nové Ústavy 9. května, skrz jejíž § 177 měly ústavní zákony upravující věci státního občanství pozbýt povahu zákonů ústavních,¹⁴⁰ obeznámení legislativci při osnování novely *ústavního zákona o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti* patrně předjímalí jeho brzkou dekonstitucionalizaci. K té pak skutečně došlo dnem účinnosti nové ústavy, tj. 9. červnem 1948. Snad proto si legislativci koncipující osnovu ani poslanci Ústavněprávního výboru příliš nelámali hlavy nad vnitřními rozpory novelizovaného, v té době ještě ústavního, zákona. Svě poslední novely se pak zákon č. 74/1946 Sb. dočkal až v době, kdy byl dávno zákonem „běžným“ – počátkem roku 1950. Tehdy (22. února 1950) byla krajanům vracejícím se do vlasti retroaktivně s účinností od 1. ledna 1950 prodloužena lhůta k podání žádostí o udělení československého státního občanství, a to do 31. prosince 1950.¹⁴¹ Prodloužení o další rok bylo třeba proto, že „transporty reemigrantů z Bulharska se proti očekávání zpozdily a z Jugoslávie se nepodařilo uskutečnit přesídlení všech přihlášených“. Počítalo se tedy s tím, „že se z Jugoslávie budou [i nadále – pozn. autora] individuálně stěhovat ti, jimž byla reemigrace československými orgány povolena“.¹⁴²

Ustanovení § 1. odst. 1 bylo konstruováno tak, že reemigrant, který se přistěhoval *na podkladě československé úřední přesídlovací akce*, měl na československé státní

¹⁴⁰ § 177 odst. 2 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky: „Ústavní zákony upravující věci státního občanství pozbývají tímto dnem povahy ústavního zákona.“

¹⁴¹ Zákon č. 25/1950 Sb., kterým se prodlužuje lhůta k podání žádostí o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

¹⁴² Národní shromáždění republiky Československé (1948-1954). Tisk č. 414.

občanství právní nárok;¹⁴³ dle důvodové zprávy mohl mít takový „jistotu“, že se stane státním občanem. Tím se udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti odlišilo od řádné naturalizace, kdy úřad rozhodoval o žádosti podle volného uvážení a v nevyhovění nebylo lze spatřovat porušení veřejného subjektivního práva žadatele. Udělení státního občanství při naturalizaci bylo „aktem milosti“ – ani tehdy, když byly splněny všechny předpoklady pro naturalizaci, nevznikal na udělení státního občanství právní nárok. Tato doktrína byla zdůvodněna tím, že stát „musí přihlížeti k tomu, aby neudělil státního občanství osobám, jež z důvodu kvality morální, z důvodů politických a hospodářských mohly by státu býti na škodu nebo býti nepohodlnými.“¹⁴⁴ Obdobné úvahy vedly ústavodárce ke konstrukci, kdy právní nárok reemigranta na udělení státního občanství vznikl až po jeho přestěhování *na podkladě úřední přesídlovací akce*: Povinností „příslušných komisí a misí, provádějících úřední přesídlovací akce“, a u nich působících expertů Ministerstva vnitra, totiž bylo řádné prověření potenciálních přesídlenců. Navzdory právnímu nároku, který reemigrantovi po přestěhování do republiky vznik, mohlo Ministerstvo vnitra stále jeho žádosti nevyhovět *z důvodů veřejného zájmu zvláštního zřetele hodných*, nemohlo však rozhodovat podle volné úvahy (*a contrario* k § 2 odst. 1).¹⁴⁵ K pojmu *důvodů veřejného zájmu zvláštního zřetele hodných* můžeme spolu se soudcem NSS, jehož judikát byl roku 1947 otištěn v Bohuslavově sbírce, konstatovat: „Při tom nepodává předpis ten [předpis odlišný od ústavního zákona č. 74/1946 Sb. – pozn. autora] žádnou legální definici pojmu ‚veřejný zájem‘ a rovněž nenalézáme jeho definici v oněch četných předpisech jiných, které jím operují. Široký a mnohotvárný obsah pojmu ‚veřejný zájem‘ na poli veřejného práva vede k poznání, že nutno přihlédnouti při bližším určování jeho obsahové náplně v první řadě k věcnému obsahu té které normy, s pojmem tím pracující. Při tom nelze ovšem přehlédnouti intenci a úmysl, který ona norma sleduje.“¹⁴⁶ Výklad neurčitého

¹⁴³ Srov. dikci § 1 („[...] **udělí se** československé státní občanství, požádají-li o ně [...] a nebudou-li tomu brániti důvody veřejného zájmu zvláštního zřetele hodné. O žádosti rozhodne ministerstvo vnitra.“) s dikcí § 2: „[...] **může býti uděleno** československé státní občanství, požádají-li o ně [...]. O žádosti rozhodne ministerstvo vnitra podle volné úvahy.“ Reemigrace v režimu § 1 nebyla jen privilegovanou naturalizací jakou byla reemigrace v režimu § 2, nýbrž byla způsobem udělení státního občanství *sui generis*.

¹⁴⁴ HÁCHA, Emil – HOETZEL, Jiří – WEYR, František – LAŠTOVKA, Karel. *Slovník veřejného práva československého, Svazek II: I až O*. Vyd. 1. Brno: Polygrafia, 1932, s. 984–985.

¹⁴⁵ Nevyhovění žádosti o udělení státního občanství reemigrantovi v režimu § 1 by do sféry jeho veřejných subjektivních práv zasáhlo a judikatura týkající se naturalizace („úřad není povinen sdělit žadateli důvody, jimiž se při své úvaze dal věsti“) by zde nebyla relevantní. Pro citovanou právní větu viz. *Bohuslavova sbírka nálezů Nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních*. Praha: Právnícké vydavatelství (V. Tomsa), roč. 23, č. 1–11, s. 439.

¹⁴⁶ Tamtéž, roč. 28, č. 1–12, s. 72.

právního pojmu *důvody veřejného zájmu zvláštního zřetele hodné* tak odvisel od výkladu ministerstva vnitra. Domnívám se, že takovým důvodem mohla být „státní a národní nespolehlivost“ navrátilce, vyšlá najevo dodatečně, tj. až po přesídlení. Tato spolehlivost se dle správní praxe ministerstva vnitra zkoumala dle předem vymezených kritérií, přičemž na první místo byl kladen zájem bezpečnosti státu. Kategorie nespolehlivých, kteří se prohřešili „proti zájmům a vůdčím zásadám ČSR“, byly kazuisticky vypočteny dobovou směrnicí. Najdeme mezi nimi soudce či státní úředníky nepřátelské státní správy i samosprávy, učitele nebo profesory vyučující na školách s německým nebo maďarským vyučovacím jazykem po 29. 9. 1938, různé stupně důstojníků a poddůstojníků nepřátelské branné moci atd. atpod. Za bezpečnostní riziko byly nadto považovány osoby trestané za čin, který by bylo lze dle československého trestního práva posoudit jako zločin. Nežádoucí byli též práce neschopní krajané, kteří by mohli po přesídlení do ČSR „připadnout na obtíž veřejné dobročinnosti“.¹⁴⁷ Dobové vysvětlivky shodně uvádějí jako jediný příklad „důvodu veřejného zájmu zvláštního zřetele hodného“ dřívější činnost reemigranta nepřátelskou vůči ČSR.¹⁴⁸

Jestliže se Čech nebo Slovák za úřední pomoci přestěhoval do ČSR, mělo mu být, slovy důvodové zprávy, „udělení československého státního občanství zabezpečeno a umožněno, aby již před jeho udělením požíval všech práv státního občana, tedy na př. i práva volebního, [sic – pozn. autora] odpovídá-li jeho žádost při předběžném zkoumání stanoveným podmínkám.“ Ustanovení § 1. odst. 1 tak návětím „považuje se za“ konstruovalo právní fikci státního občanství. Na reemigranta majícího osvědčení o správně podané žádosti vydané ministerstvem vnitra se tak hledělo jako na státního občana ČSR, a to až do vyřízení jeho žádosti. Obdobný institut, kdy bylo žadatele považovati za československého státního občana až do vydání rozhodnutí, se prvně vyskytl v ústavním dekretu č. 33/1945 Sb.

Ústavní zákon výslovně nežádal pro reemigranty v režimu § 1 odst. 1 propuštění ze státního svazku cizího státu, teoreticky tak hrozil bipolitismus, k čemuž však v praxi hromadných reemigračních akcí nedocházelo, ježto pozbytí původního státního občanství upravovaly mezinárodní smlouvy, na jejichž podkladě se transfery konaly. Jiná situace

¹⁴⁷ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 662, Zásady rozhodování o repatriaci a reemigraci a směrnice pro prověřování repatriantů a reemigrantů (12. prosince 1946).

¹⁴⁸ AUTOR NEZNÁMÝ. *Nové zákony a nařízení Československé republiky*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946, s. 233.

však nastala v režimu reemigrace podle § 2 odst. 1. Ani v tomto režimu ústavní zákon propuštění ze státního svazku cizího státu výslovně nežádal. Požadavek výnosů ministerstva vnitra, aby státní příslušníků cizích států při *naturalizaci* doložili propuštění ze státního svazku, popř. ztrátu státního občanství, však správní praxe analogicky rozšířila i na „*reemigraci*“ osob slovanské národnosti v režimu § 2 odst. 1.¹⁴⁹

§ 2 totiž upravil druhou kategorii reemigrantů a sice těch, kteří se do ČSR přestěhovali sami, bez úřední přesídlovací akce; v odst. 1 stanovil: „Čechům a Slovákům a příslušníkům jiných slovanských národů, kteří jsou občany cizího státu nebo bezdomovci, kteří se přistěhovali nebo přistěhují na území Československé republiky po osvobození tohoto území od nepřátelské okupace a u nichž jsou jinak splněny předpoklady § 1, může býti uděleno československé státní občanství, požádají-li o ně do 31. prosince 1950 a osvědčí-li, že nebyli nikdy trestáni pro těžký delikt, spáchaný z pohnutek nízkých nebo nečestných, neprohřešili se proti zájmům republiky Československé a jejím vůdčím zásadám a nepřipadnou na obtíž veřejné dobročinnosti. O žádosti rozhodne ministerstvo vnitra podle volné úvahy. Až do vyřízení takové žádosti považuje se žadatel za československého státního občana, vydalo-li mu ministerstvo vnitra osvědčení o správně podané žádosti.“

Režim § 2 je širší, neboť se vztahuje na všechny Slovany. Reemigranti podle § 2 neměli na rozdíl od reemigrantů podle § 1 na udělení státního občanství právní nárok a to jim proto mohlo být uděleno podle volné úvahy. Poněvadž nebyli úředně prověřeni před přesídlením, měly být jejich žádosti a doklady přezkoumány před udělením státního občanství, aby se do ČSR, slovy důvodové zprávy, „nevetřely živly nežádoucí“. Výklad pojmu „živly nežádoucí“ poskytuje dobový komentář, jehož slova mohou z dnešní perspektivy znít poněkud úsměvně: „Těmito předpoklady sleduje se vyloučení z naturalizace živel s hlediska veřejných zájmů, zejména i s hlediskem populačního (vliv dědičnosti) nežádoucí, jako osoby se sklonem k těžké kriminalistice [zjevně míněno „kriminalitě“ – pozn. autora], alkoholiky, tuláky, prostitutky, osoby duševně méněcenné, těžké mrzáky apod., dále pak fašisty, přísluhovače německého nacismu atd.“¹⁵⁰

¹⁴⁹ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 85, Moravskoslezský ZNV Ministerstvu vnitra v Praze ve věci státního občanství krajanů vracějících se do vlasti.

¹⁵⁰ AUTOR NEZNÁMÝ. *Nové zákony a nařízení Československé republiky*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946, s. 235.

Jakkoli bylo postavení žadatelů podle § 2 oproti žadatelům podle § 1 znevýhodněné, oproti žadatelům o řádnou naturalizaci bylo stále privilegované. Cílem zákona bylo poskytnout všem Slovanům zjednodušenou možnost nabytí československého státního občanství. Dle zkušeností Moravskoslezského zemského národního výboru byly hojné případy, kdy režimu § 2 využívali příslušníci slovanských národů, kteří do ČSR přesídlili ilegálně. Ačkoli se stěhovali i dva roky od konce války, formálně přicházeli „po osvobození“ a podali-li žádost včas, spadali pod ustanovení § 2 odst. 1.¹⁵¹

Zdalo by se tedy formálně správné, že osoby, byť i české či slovenské národnosti, které se do republiky přestěhovaly před 5. květnem 1945,¹⁵² nespádaly pod ustanovení tohoto zákona a mohly československé občanství nabýt jen cestou řádné naturalizace. Přesto se správní praxe vyvinula odchylně. Reemigrační odbor Ministerstva sociální péče dal pojmovému znaku, že reemigrantem je osoba, která se navrátila nebo přestěhovala do ČSR *po osvobození tohoto území od nepřátelské okupace*, extenzivní výklad: „[t]ato podmínka není dána jenom u těch osob, které se přistěhovaly nebo navrátily na území ČSR po osvobození celého tohoto území, nýbrž že je splněna ve všech těch případech, kdy došlo k návratu nebo přestěhování na tu kterou část území ČSR v době jejich příchodu již osvobozenou.“¹⁵³ Tento způsob extenzivního výkladu však nepřipouštěl, aby za reemigraci mohly být považovány případy, kdy k příchodu na území ČSR došlo ještě v době, kdy toto území ještě osvobozeno nebylo. I zde ovšem správní praxe nakonec připustila výjimky a extenzivní výklad dále rozšířila pro případy zcela zvláštního zřetele hodné: „Za takovéto [...] případy bylo by možno pokládati jenom ty, kde příchodu té které osoby na území ČSR dosud neosvobozené došlo bezprostředně před osvobozením, a to v důsledku pohybu fronty přibližujícím se k hranicím ČSR.“¹⁵⁴

¹⁵¹ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 85, Moravskoslezský ZNV Ministerstvu vnitra v Praze ve věci státního občanství krajanů vracějících se do vlasti.

¹⁵² Nařízení vlády č. 31/1945 Sb., jímž se stanoví konec doby nesvobody pro obor předpisů o obnovení právního pořádku.

¹⁵³ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 85, Charakter reemigranta ve smyslu ústavního zákona č. 74/1946 Sb.

¹⁵⁴ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 85, Charakter reemigranta ve smyslu ústavního zákona č. 74/1946 Sb.

Jak v režimu reemigrace podle § 1 odst. 1 tak i v režimu reemigrace podle § 2 odst. 1. platila společná ustanovení § 1 odst. 2 až 5. (Stanovil tak § 2 odst. 2 ústavního zákona.)

§ 1 odst. 2 stanovil, že „[n]erozvedené manželky a nezletilé děti nabývají státního občanství spolu s manželem, otcem, nemanželskou nebo ovdovělou matkou, jsou-li do žádosti jejich pojaty a ministerstvo vnitra je z nabytí nevyloučí z důvodu uvedeného v odstavci 1. Ustanovení odstavce 1 poslední věty se vztahuje i na ně.“ Manželka, jejíž manželství nebylo alespoň rozvedeno, nemohla podle doslovného výkladu reemigračního zákona *samostatně* nabýt státní občanství. Dle dobové odborné literatury, „[b]ylo-li uděleno československé státní občanství ženě rozvedené, stává se toto udělení bezúčinným, obnoví-li manželské soužití s rozvedeným manželem.“ Taktéž nezletilé děti sledovaly státní občanství svých rodičů, manželské občanství svého otce, nemanželské občanství své matky.¹⁵⁵ Z odst. 2 navíc vyplývá, že se předpoklad české nebo slovenské národnosti týká jen „hlavy rodiny“. Ostatní členové rodiny prostě sledují její osud, byť jsou sami jiné národnosti. Ačkoli nebyli výslovně vyňati ani rodinní příslušníci německé či maďarské národnosti, jejich reemigrace odporovala smyslu a účelu zákona, což pozdější správní praxe reflektovala.

§ 1 odst. 3 stanovil, že „[o] výkonu slibu věrnosti Československé republice platí všeobecné předpisy.“ Dle Slovníku veřejného práva československého, „udělení státního občanství nabývá účinnosti doručením příslušného dekretu; složení poddanské přísahy, které bývá sice pravidlem, avšak není nezbytně nutným, nemá na účinnost tuto vlivu.“ Slovník dále uvádí formuli přísahy obvyklou v době vydání, tj. v roce 1932.¹⁵⁶ Ta je shodná s textem, který udává monografie *Státní občanství a domovské právo republiky Československé* z roku 1947: „Přisahám a slibuji na svou čest a svědomí, že Československé republice budu vždy jako její státní občan věren, jí oddán a její vlády poslušen, že zákony přesně zachovávati a vůbec veškeré povinnosti a závazky věrného občana československého přesně plniti budu a chci“¹⁵⁷ Poválečná správní praxe se však

¹⁵⁵ HÁCHA, Emil – HOETZEL, Jiří – WEYR, František – LAŠTOVKA, Karel. *Slovník veřejného práva československého, Svazek II: I až O*. Vyd. 1. Brno: Polygrafia, 1932, s. 984 až 987.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ VERNER, Vladimír. *Státní občanství a domovské právo republiky Československé*. Vyd. 1. Praha: Právnické vydavatelství JUDr. Václav Tomsa, 1947, s. 111. Stejnou formuli státoobčanské přísahy cituje též Vladimír Kindl. Srov. MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2010, s. 429. ISBN 978-80-246-1718-3.

vyvinula jinak: Dle oběžníku ministerstva vnitra měl být státoobčanský slib složen před vydáním listiny aby tato skutečnost byla následně na listinu poznamenána.¹⁵⁸

§ 1 odst. 4 stanovil: „Nabyla-li některá osoba podle tohoto zákona československého státního občanství, aniž nabyla i domovského práva v některé obci Československé republiky, nabude domovského práva v obci, v níž se po příchodu na území Československé republiky jako v řádném bydlišti usadí.“ Dle dostupné literatury nebylo toto usazení svobodné, neboť obec, ve které měl reemigrant podle § 1. odst. 4 nabýt domovského práva, určoval vrchnostensky okresní, případně zemský, národní výbor.¹⁵⁹ Je přirozené, že každý občan musel být příslušníkem některé obce, přičemž domovské právo (institut zrušený k 1. lednu 1949) se nabývalo buďto narozením nebo udělením. „Význam domovského práva spočíval zvláště v péči o chudé, neboť bylo základní povinností obcí, aby se postaraly o své nemajetné příslušníky a zajistily jim obživu. Dále souviselo domovské právo s policejními opatřeními.“ Osoby práce se štítící a propuštění delikventi tak byli postřkem posíláni do svých domovských obcí. Nikdo nesměl být vypovězen z obce do které byl příslušný, kde měl domovské právo.^{160,161}

§ 1 odst. 5 stanovil, že: „[m]inisterstvo vnitra může vyhláškou v Úředním listě přenést svou působnost podle tohoto zákona na jiné orgány veřejné správy.“ Ministerstvo vnitra této možnosti skutečně využilo. Dne 6. května 1947 vydal ministr vnitra Nosek vyhlášku „o působnosti při udílení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti“ v níž podle § 1 odst. 5 ve spojení s § 2 odst. 2 ústavního zákona č. 74/1946 Sb. stanovil, že se působnost ministerstva vnitra podle §§ 1 a 2 téhož ústavního zákona přenáší na zemské národní výbory, na Slovensku na pověřenectvo vnitra. Tato vyhláška nabyla účinnosti dne 1. června 1947.¹⁶² Prověřování „národní a politické spolehlivosti“ reemigrantů bylo nadto postoupeno spolku Československý ústav zahraniční (ČÚZ). Jím vydané osvědčení platilo podle výnosu ministerstva vnitra č. A-4600-23/7-45-A ze dne

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 179.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 173.

¹⁶⁰ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Vyd. 4. přeprac. Praha: Leges, 2010, s. 247–248. ISBN 978-80-87212-39-4.

¹⁶¹ Slavným politickým delikventem poslaným takto do své domovské obce Zákolany, byl otec pozdějšího dělnického prezidenta Ladislav Zápotocký. Viz. ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci*. Vyd. 7. Praha: Práce, 1951.

¹⁶² Úřední list Československé republiky. Praha: Ministerstvo vnitra, 1945-1961. Částka 68 ze dne 9. května 1947, s. 502. ISSN 2695-088X.

20. 8. 1945 jako osvědčení Národního výboru.¹⁶³ ČÚZ nebyl jiným orgánem veřejné správy, nýbrž osobou práva soukromého (sic), která se vykonavatelem veřejné správy stala až tímto přenesením. Po únoru 1948 byla celá agenda prověřování reemigrantů státní správě vrácena.¹⁶⁴

§ 3 stanovil, aby písemnosti a úřední vyhotovení k provedení tohoto zákona byly osvobozeny od poplatků a dávek za úřední úkony ve věcech správních. Osvobození od dávky z úkonů správních a kolků mělo umožnit reemigrantům, v převážné většině „případům sociálně slabým“, nabytí státního občanství bez finančních nákladů. Dle důvodové zprávy „zatěžuje předepisování a kontrolování zaplacení dávky za úřední úkony značně řízení a jelikož lze očekávat, že bude projednán značný počet žádostí, umožní se osvobozením od dávky a poplatků také rychlejší vyřízení spisů.“ Je však nutno zdůraznit, že byly osvobozeny jen písemnosti podle tohoto ústavního zákona. Podal-li přistěhovalec po udělení státního občanství žádosti další, např. o osvědčení o státním občanství podle vyhlášky č. 225/1926 Sb., musel je kolkovati jako každý jiný občan.¹⁶⁵ Na to později reagoval zákonodárce přijetím zákona č. 181/1947 Sb., o poplatkových úlevách při úpravě právních poměrů přestěhovalců, přistěhovalců a některých jiných osob, který osvobodil navrátilce od některých poplatků za úřední úkony ve věcech správních.¹⁶⁶ Přestože zákon výslovně poskytl reemigrantům osvobození od veškerých poplatků souvisejících se žádostmi o československé státní občanství, některé obce od reemigrantů požadovaly poplatky za udělení domovského práva, nezřídka v tisícových částkách. O tomto nezákonném postupu informoval časopis *Československý svět* ve článku „Reemigranti, neplat'te za domovské právo.“. ČÚZ kupříkladu intervenoval v případech, kdy byl reemigrant nucen zaplatit 1 500 Kčs.¹⁶⁷

Závěrečný § 4 stanovil, že ústavní zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení. Provést ho měl ministr vnitra v dohodě se zúčastněnými ministry. Jak již uvádím výše,

¹⁶³ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 86. Osvědčení národní a politické spolehlivosti.

¹⁶⁴ VACULÍK, Jaroslav. Reemigrace zahraničních Čechů (od roku 1945). In: SCHELLE, Karel (ed.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, v koedici s Key Publishing, 2017. X. svazek, s. 124. ISBN 978-80-7380-569-2.

¹⁶⁵ Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé (1945-1946). Tisk č. 325.

¹⁶⁶ Viz. NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 535, Sdělení Ministerstva financí k výkladu zákona č. 181/1947 Sb.

¹⁶⁷ AUTOR NEZNÁMÝ. [s.n.]. *Československý svět: orgán Československého ústavu zahraničního*, 10. listopadu 1947.

ústavní zákon byl vyhlášen v částce 37 Sbírky zákonů, a to dne 29. dubna 1946 – účinnosti tedy nabyl tímto dnem.

3.4. Mezinárodní smlouvy upravující transfery

ČSR sjednávala šest bilaterálních smluv upravujících *návrat krajanů do vlasti*, respektive jejich transfer, tj. technické otázky přesídlení. První z těchto smluv byl protokol ke smlouvě mezi ČSR a SSSR o Zakarpatské Ukrajině z 29. června 1945,¹⁶⁸ který poskytl tamním Čechům a Slovákům možnost optovat pro československé státní občanství, přesídlit do ČSR a uplatnit nárok na [náhradu za – pozn. autora] zanechaný majetek, stejně jako Ukrajincům a Rusům žijícím na Slovensku optovat pro občanství SSSR.¹⁶⁹ Druhou smlouvou byla rovněž reciproční československo-sovětská dohoda z 10. července 1946, která umožňovala reemigraci volyňských Čechů z SSSR do ČSR, stejně jako československých Ukrajinců, Rusů a Bělorusů z ČSR do SSSR.¹⁷⁰ Dohoda o výměně obyvatelstva s Maďarskem z 27. února 1946,¹⁷¹ která byla pouze částečným úspěchem snah o poválečný odsun maďarské minority, byla realizována v letech 1946-1948.¹⁷² Z některých států, jmenovitě Francie a Polska pak byla reemigrace prováděna za subsidiárního užití úmluv o repatriaci.

¹⁶⁸ Smlouva č. 186/1946 Sb., mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině. K provedení smlouvy byla vláda zmocněna ústavním dekretem č. 60/1945 Sb., o přípravě provedení smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině ze dne 29. června 1945. Reemigranti ze SSSR nabývali československé státní občanství na základě opce a nikoli v režimu ústavního zákona č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti. Reemigrace ze SSSR proto není předmětem této diplomové práce.

¹⁶⁹ Smlouva byla provedena zejména vládním nařízením č. 61/1945 Sb., o přípravě opce podle smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o zakarpatské Ukrajině ze dne 29. června 1945. Právo optovat pro československé státní občanství bylo prodlouženo do 1. března 1946 vládním nařízením č. 21/1946 Sb., o prodloužení opční lhůty podle smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině.

¹⁷⁰ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Tisk č. 62. Vládní návrh, kterým se předkládá ústavodárnému Národnímu shromáždění k projevu souhlasu dohoda mezi vládou Československé republiky a vládou Svazu Sovětských Socialistických Republik o právu opce a vzájemného přesídlení občanů české a slovenské národnosti, žijících ve Svazu Sovětských Socialistických Republik na území bývalé Volyňské gubernie, a československých občanů ukrajinské, ruské a běloruské národnosti, žijících na území Československa, podepsané v Moskvě dne 10. července 1946. Srov. VACULÍK, Jaroslav. Reemigrace zahraničních Čechů (od roku 1945). In: SCHELLE, Karel (ed.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, v koedici s Key Publishing, 2017. X. svazek, s. 124. ISBN 978-80-7380-569-2.

¹⁷¹ Dohoda č. 145/1946 Sb., mezi Československem a Maďarskem o výměně obyvatelstva.

¹⁷² Reemigranti z Maďarska nabývali československé státní občanství na základě ústavního zákona č. 179/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům z Maďarska. Ani výměna obyvatelstva s Maďarskem proto není předmětem této diplomové práce, neboť ta se zabývá reemigrací podle ústavního zákona č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

Protokol s Rumunskem (dvoustranná prezidentská smlouva podepsaná 10. července 1946 v Bukurešti) obsahoval jen rámcová ustanovení.¹⁷³ Zvláštní konvence upravující majetkoprávní otázky měla být sjednána později, jednání s rumunskou stranou však nikam nevedla. Obdobně s Jugoslávií byl podepsán 13. listopadu 1948 protokol.¹⁷⁴ Dokončení smluvené reemigrace z Jugoslávie však zhatilo zhoršení vzájemných vztahů. Jen realizace úmluvy podepsané s bulharskou stranou 6. května 1949 a na ní navazujícího dodatkového protokolu byla úspěšná, jakkoli pro ČSR neměla kvantitativní význam: K reemigraci nepočtené české a slovenské menšiny z Bulharska došlo v letech 1949–1950.¹⁷⁵

3.4.1. Protokol uzavřený s Rumunskem

Přípravy k zahájení jednání s Rumunskem za účelem uzavření reemigrační smlouvy započaly v Černínském paláci již v říjnu 1945; jako vzor byl použit návrh vypracovaný pro obdobnou smlouvu s Jugoslávií. Československým zájmem bylo, aby se do ČSR přestěhovalo co nejvíce dělníků, rolníků, ale též horníků. Záhy zahájil jednání s rumunskou vládou československý delegát v Bukurešti – ten zjistil, že stanovisko rumunské strany je vcelku příznivé. Určitou překážkou však bylo mezinárodní postavení Rumunska jako někdejšího spojence hitlerovského Německa. V té době totiž ještě nebyla s Rumunskem podepsána mírová smlouva. Vyvstaly i určité pochybnosti s ohledem na ustanovení rumunské ústavy, podle které vystěhováním z Rumunska se ztrácí vlastnictví k nemovitému majetku tam zanechanému. Rovněž otázku propuštění z rumunského státního svazku a nabytí československé příslušnosti bylo potřeba uvést do souladu s rumunským státoobčanským právem. Dále se hledal způsob, kterým by se mohly zajistit majetkové hodnoty krajanům odcházejícím z Rumunska a uchránit tak reemigranty od velkých ztrát. Nešlo jen o nemovitý majetek, nýbrž i cenné papíry a renty. Ministerstvo zahraničních věcí usoudilo, že nemovitý majetek reemigrujících krajanů by „jistě klesl na ceně“, kdyby měl být náhle prodáván.

¹⁷³ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Tisk č. 158. Vládní návrh, kterým se předkládá podle § 64, odst. 1 ústavní listiny ústavodárnému Národnímu shromáždění k projevu souhlasu protokol, uzavřený mezi Československou republikou a královstvím Rumunským o transferu osob české a slovenské národnosti, podepsaný v Bukurešti dne 10. července 1946.

¹⁷⁴ Protokol o podmínkách, za kterých bude provedeno propuštění z občanství Federativní lidové republiky Jugoslávie oněch jugoslávských občanů českého nebo slovenského původu, kteří si podali žádost o propuštění ze státního občanství Federativní lidové republiky Jugoslávie na podkladě zákona o státním občanství Federativní lidové republiky Jugoslávie.

¹⁷⁵ VACULÍK, Jaroslav. Reemigrace zahraničních Čechů (od roku 1945). In: SCHELLE, Karel (ed.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, v koedici s Key Publishing, 2017. X. svazek, s. 124. ISBN 978-80-7380-569-2.

Proto bylo považováno za vhodné a účelné, aby nejprve došlo k přestěhování dělnického obyvatelstva z Rumunska a teprve potom, v závislosti na zdaru přesunu Maďarů ze Slovenska, se mělo počítat také s transferem zámožnějších zemědělců Slováků, kteří tvořili značný počet krajanů v Rumunsku. Ti vlastnili hospodářství větší výměry ve velmi úrodných oblastech Rumunska. Poslankyně JUDr. Milada Horáková (ČSNS), zpravodajka za výbor zahraniční, nastalou situaci shrnula následovně: „Po několikeré výměně názorů mezi oběma smluvními stranami bylo dohodnuto sepsat nejdříve protokol, který je možno pokládat za jakousi rámcovou smlouvu reemigrační mezi československou a rumunskou vládou v tom směru, aby tímto protokolem byl položen základ k dalšímu a vlastnímu jednání o majetko-právních otázkách a o formě konvence, která se těmito majetko-právními převody bude zabývat.“¹⁷⁶ K vlastnímu podpisu protokolu došlo 10. července 1946 v Bukurešti, za československou stranu ho podepsal dr. Jaromír Kraus, za rumunskou pak tehdejší ministr zahraničních věcí Tatarescu.¹⁷⁷

Zahraněční výbor Ústavodárného národního shromáždění projednal ve své schůzi, konané dne 31. října 1946, vládní návrh, kterým se předkládal ústavodárnému Národnímu shromáždění k projevu souhlasu *Protokol uzavřený mezi Československou republikou a královstvím Rumunským o transferu osob české a slovenské národnosti*. Výbor svým usnesením ze dne 31. října 1946 doporučil Ústavodárnému národnímu shromáždění, aby s protokolem projevilo souhlas přijetím následujícího usnesení: „Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé souhlasí s protokolem, uzavřeným mezi Československou republikou a královstvím Rumunským o transferu osob české a slovenské národnosti a podepsaným v Bukurešti dne 10. července 1946.“ 6. listopadu 1946 pak tentýž návrh projednal ještě Výbor sociálně politický; schválil ho beze změn a doporučil plénu Ústavodárného národního shromáždění ke přijetí podle § 64 odst. 1 ústavního zákona č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky: „Smlouvy obchodní, dále smlouvy, z kterých pro stát neb občany plynou jakákoli břemena majetková nebo osobní, zejména i vojenská, jakož i smlouvy, jimiž se mění státní území, potřebují souhlasu Národního shromáždění.“ Plénum Ústavodárného národního shromáždění pak návrh projednalo 20. listopadu 1946

¹⁷⁶ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946-1948). Stenoprotokol 21. schůze, 21. listopadu 1946.

¹⁷⁷ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 660, Protokol uzavřený mezi republikou Československou a královstvím Rumunským o transferu osob české a slovenské národnosti z Rumunska do Československa.

a schvalovací usnesení přijalo.¹⁷⁸ Protokol mající čtrnáct článků byl vlastně rámcovou reemigrační dohodou:

Článek 1 stanovil, že se *osoby národnosti české a slovenské, bydlící na území Království Rumunského, které jsou občany rumunského státu, nebo bezdomovci* mohou volně vystěhovati do Československé republiky ve lhůtě jednoho roku ode dne podepsání tohoto protokolu, tj. od 10. 7. 1946. Pro reemigranty zavedl protokol legislativní zkratku „přestěhovalci“. Odstavec druhý téhož článku stanovil, aby osoby, které opouštějí Rumunsko podle tohoto protokolu, pozbyly právně rumunského státního občanství, jakmile opustí území Království Rumunského. Toto ustanovení bylo konzumováno při realizaci transferů, nic tak dnes Rumunsku nebrání, aby dosud žijícím přestěhovalcům jakož i jejich potomkům nabízelo vrácení rumunského státního občanství. Srov. články 10 a 11 rumunského zákona číslo 21 z roku 1991: Rumunské občanství lze dnes udělit i osobám, které ho dříve pozbyly, jakož i jejich potomkům do druhého stupně včetně, pakliže o jeho opětovné nabytí požádají. Takové osoby si mohou ponechat dosavadní státní občanství a je přitom lhostejno, zda se rozhodnou přihlásit k trvalému pobytu v Rumunsku či si ponechají trvalý pobyt v zahraničí.¹⁷⁹ Poslední odstavec prvního článku protokolu pak zakotvil reciprocitu reemigrací: „Vláda republiky Československé souhlasí s tím, aby občané českoslovenští, rumunské národnosti, mohli se volně vystěhovati do Rumunska a na žádost Královské vlády rumunské bude uzavřena dohoda k tomuto účelu.“ Není mi známo, že by byla obdobná dohoda později uzavřena.

Článek 2 upravil zřízení smíšených československo-rumunských komisí, které měly provést samotné přesídlení. Tentýž článek oprávnil *československé orgány, ustanovené k přípravě a provádění transferu obyvatelstva*, aby ve společné dohodě a za podpory kompetentních rumunských úřadů vstupovali do přímého styku s potenciálními přestěhovalci, vydávali veřejné vyhlášky a prováděli soupis těch, kteří chtěli dobrovolně přesídlit do Československa.

¹⁷⁸ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946-1948). Tisk č. 215. Zpráva výborů zahraničního a sociálně-politického o vládním návrhu.

¹⁷⁹ Law no. 21/1991 on the Romanian citizenship | European Website on Integration. European Commission [online]. [cit. 04.07.2022]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/law-no-211991-romanian-citizenship_en>.

Obě vlády deklarovaly, že přesídlení nebude na újmu majetkových ani osobních práv přestěhovalců nabytých v Rumunsku.¹⁸⁰ Rumunská královská vláda proto vyjádřila souhlas, aby si přestěhovalci mohli s sebou po inventarizaci vzít věci „čistě osobního charakteru“, tj. osobní svršky, zařízení své domácnosti včetně nábytku, osobní skvosty, jakož i nejnútnejší nářadí pro provozování svých řemesel.¹⁸¹ Tyto věci byly osvobozeny od veškerých daní, celních poplatků či vývozních omezení.¹⁸² Vypořádání vlastnictví k ostatním movitým a hlavně nemovitým věcem přestěhovalců však protokol neupravil; odkázal toliko na budoucí *zvláštní konvenci*, která měla zbylé majetkoprávní otázky rozřešit.¹⁸³ Články 3 až 7 se aplikovaly též na majetek právnických osob likvidovaných v souvislosti s transferem.¹⁸⁴ Správa a likvidace nevyvezených movitých jakož i nemovitých majetkových hodnot, zůstavších na území rumunského státu, měla být svěřena orgánům ustanoveným výše zmíněnou *zvláštní konvencí*.¹⁸⁵ „Repatriované osoby“ byly povinny splnit před „repatriací“ závazky soukromoprávní povahy a splatit dluhy na daních a poplatcích.¹⁸⁶ Poukazují na terminologickou inkonzistenci protokolu, který nejprve reemigrantům určí legislativní zkratku *přestěhovalci* aby o nich následně referoval jako o *repatriovaných osobách*, jakkoli se zde vůbec nejedná o repatriaci nýbrž reemigraci.

Protokol pamatoval na to, aby byli českoslovenští dopravci a zdravotníci za účelem provedení hromadných transportů vpuštění ve spolupráci s příslušnými rumunskými úřady do rumunského vnitrozemí.¹⁸⁷ Finanční výdaje, spojené s transferem Čechů a Slováků z Rumunska, měla přitom uhradit sama československá vláda.¹⁸⁸ Shoda obou vlád panovala na tom, aby bylo provedení transferu obyvatelstva uskutečněno v mezích platných mezinárodních úmluv zdravotních a veterinárních.¹⁸⁹

Stěžejní materií upravoval poslední článek: K rozřešení všech otázek a sporů, jež by se případně vyskytly při provádění tohoto protokolu, měla být ustavena Smíšená

¹⁸⁰ Protokol uzavřený mezi republikou Československou a královstvím Rumunským o transferu osob české a slovenské národnosti z Rumunska do Československa, Čl. 4.

¹⁸¹ Tamtéž, Čl. 3.

¹⁸² Tamtéž, Čl. 5.

¹⁸³ Tamtéž, Čl. 6 a 7.

¹⁸⁴ Tamtéž, Čl. 8.

¹⁸⁵ Tamtéž, Čl. 9.

¹⁸⁶ Tamtéž, Čl. 10.

¹⁸⁷ Tamtéž, Čl. 11.

¹⁸⁸ Tamtéž, Čl. 12.

¹⁸⁹ Tamtéž, Čl. 13.

komise, složená ze stejného počtu zástupců obou vlád, se sídlem v Bukurešti.¹⁹⁰ Protokol tak rozlišil místní smíšené komise ve smyslu článku 2 a ústřední smíšenou komisi podle článku 14. Jejich status a činnost měl být stanoven později, a to výše zmíněnou *zvláštní konvencí*. Na jejím přijetí záviselo též jmenování členů ústřední smíšené komise.

Do města Oradea Mare měl být nadto Československým vyslanectvím v Bukurešti detašován coby delegát vyšší úředník a s ním i potřebný personál za účelem zřízení úřadu. Jeho úkolem měla být „koordinace všech opatření, pokud se týkají aplikace a provedení tohoto protokolu s hlediska československého“¹⁹¹

3.5. Přesídlovací akce Ministerstva práce a sociální péče

Provádění reemigrace a sociální péče o reemigranty byla úkolem XII. odboru Ministerstva práce a sociální péče (MPSP), tzv. odboru reemigračního. Zatímco tento odbor zajišťoval transfer reemigrantů, jejich usídlení již patřilo do působnosti jiných resortů, jmenovitě Ministerstva zemědělství pokud šlo o soukromé zemědělce, Osídlovacího úřadu pokud šlo o živnostníky a IV. Odboru MPSP pokud šlo o námezdní pracovníky.¹⁹² Koordinační funkci plnila stálá pracovní mezirezortní komise zřízená usnesením vlády z 28. května 1946. Tisková zpráva v souvislosti s ní hovoří o, cituji, „tmelícím kelímku všech dobrých snah“. Při koordinaci práce jednotlivých resortů příslušela reemigračnímu odboru MPSP úloha iniciativní.¹⁹³ Organizaci státní správy ve věci reemigrace tepal publicista Josef Němeček v článku *Bez hlavy a plánu*: „Nejtěžší chybou reemigrace je, že nemá hlavu. Postrádá ústřední výkonný orgán.“ Za ten nepovažoval ani repatriační odbor MPSP, kterému vyčítal nekompetenci. Jak jeho název napovídá, byl zformován po osvobození republiky, aby repatrioval do vlasti osoby zavlčené za války do ciziny. Tento aparát byl pak beze změn použit při reemigraci rodin, které nebyly ve vlasti desítky, ba i stovky let. Podobně příkře, s notnou dávkou jízlivosti, Němeček soudil i osídlovací orgány: „Pokládají se za místa koordinační s odvoláním na orgány lidové správy. A přece reemigrace není věcí místa nebo okresu, nýbrž celostátní! Není tedy vedení a není tedy ani plánu v době, která obdivuhodně ráda

¹⁹⁰ Protokol výslovně stanovil, že spory spadající do pravomoci soudů, mají zůstat i nadále v jejich kompetenci.

¹⁹¹ Protokol uzavřený mezi republikou Československou a královstvím Rumunským o transferu osob české a slovenské národnosti z Rumunska do Československa, Čl. 14.

¹⁹² NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karta 753, Tisková zpráva: Příspěvek ke slavnostnímu číslu revue „Československo“.

¹⁹³ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karta 753, Tisková konference p. ministra: Čím přispěje XII. odbor MPSP k usnadnění reemigrace v rámci budovatelského plánu vlády.

plánuje.“ Skepticky pak autor hodnotil i zřízení výše zmiňované koordinační meziresortní komise: „Je vůbec možné, třeba jen theoreticky, aby přinesla nápravu tato komise, která se má scházet jednou do měsíce?!“ Tolik kritický článek z 15. června 1946.¹⁹⁴ Karel Kostelník coby činovník Svazu reemigrantů v této souvislosti hovořil o „zápolení a zápasení s chobotnicí reemigračního chaosu“¹⁹⁵ Z hlediska dějin správy je pozoruhodný návrh usnesení vlády pro schůzi vlády „Dvouletý plán“. Ministru vnitra by podle něj bylo uloženo, „aby v dohodě s ministrem sociální péče nařídil u okresních a místních národních výborů, u zemských národních výborů v Praze a Brně a u expozitury zemského národního výboru v Ostravě koordinaci veškeré do jejich kompetence spadající agendy spojené s prováděním reemigrace, s usídlováním reemigrantů a s prováděním veškeré péče o ně. Toto místo, které by provádělo též všestrannou poradenskou činnost pro reemigranty, vzhledem k tomu, že tito přicházejí do nových, jim neznámých poměrů, necht' je náležitě vybaveno osobně i věcně způsobem odpovídajícím složitosti jeho úkolů a důležitosti reemigrace pro splnění dvouletého plánu.“¹⁹⁶ Návrh byl odůvodněn dosavadní zkušeností, která ukázala, „že místní úřady mnohdy neměly pochopení pro zvláštní problémy reemigrantů a proto se vyskytlo mnoho závad při umisťování reemigrantů [...]. V důsledku tohoto nesprávného postupu vznikl v navrátilivších se krajanech pocit utlačování a někdy i touha po opětném návratu do ciziny. Vyskytlo se též mnoho případů, že reemigranti, a to i živly nám velmi užitečné (horníci atd.) se hlásili u zdejších zastupitelských úřadů cizích států, ve kterých dříve bydlili, a žádali, aby jim byla umožněna repatriace (re-reemigrace) do těchto států.“¹⁹⁷

V zahraničí plnily úkoly související s transferem přesídlovací komise zřízené MPSP. V souladu s československo-rumunskou mezinárodní smlouvou vznikla československá přesídlovací komise v Oradea Mare; úřadovaly též přesídlovací komise v jugoslávském Bělehradu a v bulharské Sofii.

¹⁹⁴ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 584, Výstřižek článku Josefa Němečka „Bez hlavy a plánu“ ze soboty 15. června 1946.

¹⁹⁵ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 584, Výstřižek článku K. Kostelníka „Reemigrační kalamita“ ze soboty 8. června 1946.

¹⁹⁶ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 534, Návrh usnesení vlády pro schůzi vlády „Dvouletý plán“.

¹⁹⁷ Tamtéž.

3.5.1. Činnost Československé přesídlovací komise v Oradea Mare

Dne 11. srpna 1946 zahájila v rumunském městě Oradea Mare činnost dvanáctičlenná komise zřízená v souladu s čl. 14 reemigračního protokolu – Československá přesídlovací komise (ČSPK) v Rumunsku. Mezi její první úkoly patřilo zařizování úřadoven, navazování styků a propagační činnost. Dne 31. prosince 1946 se ČSPK rozrostla o 32 nových členů z řad úředníků MPSP a expertů dotčených ústředních správních úřadů. Ihned po svém příjezdu započali soupis Slováků v Bukovině; tamní krajané v důsledku válečných útrap trpěli největší bídou a bylo proto rozhodnuto o jejich přednostním přesídlení z Rumunska prvním transportem (11. únor 1947). Řádný soupis potenciálních přesídlenců započal až v polovině února 1947 a za pomoci učitelů a důvěrníků byl dokončen v dubnu.¹⁹⁸

Soupisová akce byla hodnocena jako úspěšná. Ještě před koncem roku 1946 byly natištěny propagandistické letáky se sugestivními otázkami:

☐ „Chcete pracovať na svojom a pro seba?“

☐ „Chcete sa stát' občanmi víťazného Československého štátu?“

☐ „Chcete obsadiť polia a majetky, ktoré sú pre Vás pripravené?“

Pro ukázkou takových letáků viz přílohy č. 3 a 4. Při soupisu bylo dále naslibováno, že krajaňské obce budou moci vyslat do ČSR delegace, které v republice sami vyhledají usídlení. Mezi rodiny, které proti přesídlení aktivně nebrojily, byl po 1 kg rozdáván cukr – v Rumunsku té doby velmi drahý a na venkově téměř neznámý. Tehdy již muselo být úředníkům ČSPK známo usnesení vlády z 10. ledna 1947, které stanovilo povinnost informovat reemigranty o tom, že v republice je potřeba především dělníků a oni proto nemohou počítat s přidělem zemědělských usedlostí ani živností. Přesto ČSPK do přihlášek k reemigraci krajanům poznamenávala výměru žádané půdy v ČSR a živila v nich tím plané naděje. Krajané byli prostě při soupisu ponecháni v domnění, že v ČSR dostanou tolik polností, kolik v ČSR zanechají. Nebylo proto divu, že byli delegáti ČSPK nezřídka vítáni jako osvoboditelé. Zpráva Františka Štědranského udává příklad, kdy v Banátu vyjela delegátům v ústretu skupina vesničanů na koních. Čím větší bylo

¹⁹⁸ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 660, Zpráva o situaci Čechů a Slováků v Rumunsku a o provedení přesídlovací akce, s. 38.

počáteční nadšení krajanů, tím větší bylo i jejich pozdější zklamání.¹⁹⁹ To dosvědčuje např. zpráva Okresní správní komise v Rýmařově adresovaná ČÚZ ze dne 11. června 1946, citují: „Všechny rodiny v našem okrese [...] jsou usazovány na samostatné zemědělské usedlosti. Rozhodně odmítají pracovat jako deputátníci neb lesní dělníci. Kladou si v tomto směru úžasné a nesplnitelné požadavky. Jinak jsou ale pracovití a velmi poctiví. Zdá se, že ti, kdož je v transportech vedou a nám předávají, jsou lidé velmi nespolehliví, kteří jen slibují nemožné věci, aby pak z nádraží obratem ujeli.“^{200,201}

Teprve bezprostředně před odjezdem transportu byl krajanovi přihlášenému k reemigraci předložen k podpisu revers, jimž tento prohlásil, že v Rumunsku nemá žádný nemovitý majetek ani jiný majetek, jehož likvidace by podléhala zvláštní konvenci podle čl. 6 československo-rumunského protokolu. Podpis tohoto prohlášení byl vyžadován od všech krajanů, zvláště těch, v jejichž přihláškách k reemigraci předtím úředníci ČSPK výměru půdy poznamenali (sic). Krajan v reversu dále svým podpisem stvrdil, že se dobrovolně přihlásil k přesídlení do ČSR „na práci v námezdním poměru“ a že v Československu dobrovolně nastoupí práci v oboru, který mu bude podle schopností určený. Součástí reversu bylo i toto prohlášení: „Som si teda vedomý toho, že nemám právneho nároku na pridelenie živnosti (obchodu), domku s bársakou výmerou pôdy, alebo zemedelskej usadlosti a preto prehlasujem, že po príchode do Československa nebudem sa týchto vecí dožadovať.“²⁰² Slovensky psaný revers, z jazykového hlediska pozoruhodný množstvím čechismů, byl předkládám i reemigrantům české národnosti.

Průběh přesídlování z Rumunska lze rozdělit podle úřadování jednotlivých předsedů ČSPK v Oradea Mare: Prvním z nich byl dr. Ivan Bujna (11. srpna 1946 až 20. října 1947) pod jehož vedením proběhla hlavní reemigrační vlna. Ačkoli byli do transportů zvaní pouze nemajetní, byla v krajanech živena jistota, že k majetkoprávní dohodě dojde. V důsledku toho nezřídka odjížděla část rodiny transportem do ČSR

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 38 a 39.

²⁰⁰ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 51, Okresní správní komise v Rýmařově ve věci reemigrace z Rumunska.

²⁰¹ „Reemigranti posledních dvou transportů odmítali nastoupiti práci v námezdním poměru a žádali přiděl půdy v samostatném hospodářství. Tvrdili, že jim to bylo od úředníků misse slibováno. Vyšetřete, co je na tom pravdy, kdo to byl, a podejte zprávu. [...] Do transportů pod osobní zodpovědností nezařazujte nikoho jiného než osoby nemajetné a pro námezdní poměr, tedy nikoliv svobodná povolání, úředníky apod.“ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Dopis Dr. Vomáčky ČSPK v Rumunsku.

²⁰² NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 640, Prehlásenie (reverz).

jako nemajetní zatímco zbytek zůstal v Rumunsku spravovat rodinné jmění až do sjednání konvence. V té době reemigrovalo 10 487 osob. V nastoleném kurzu se pokračovalo i pod předsedou Josefem Medřickým (21. října 1947 až 27. listopadu 1947), za jehož úřadování přesídlilo dalších 3 108 osob. Po zimní pauze se stal předsedou ČSPK v Rumunsku Josef Lis (1. dubna 1948 až 16. října 1948), který krajanům nic nesliboval a odkazoval je na dobu po sjednání majetkoprávní dohody. Nejenže ke sjednání konvence nikdy nedošlo, v srpnu 1948 nadto uplynula roční lhůta pro přesídlení zakotvená protokolem o transferu Čechů a Slováků z Rumunska. Tato lhůta nebyla rumunskou stranou prodloužena a reemigrace se tak octla na mrtvém bodě. Taktéž jednání o majetkoprávní dohodě v červenci 1948 ztroskotala. Úkolu „skončit reemigraci za poněkud přijatelných podmínek a zlikvidovat ty nejožehavější bolesti“ se zhostil nový předseda František Štědranský (16. října 1948 až do nahrazení ČSPK smíšenou rumunsko-československou přesídlovací komisí dne 9. května 1949). Vzhledem k absenci použitelné mezinárodní smlouvy si podmínky reemigrace nadále diktovala rumunská strana, kterážto se nezdráhala odpírat povolení k výjezdu řemeslníkům a jiným kvalifikovaným zaměstnancům. Počátkem roku 1949 byly podmínky dále zpřísněny: Pro přesídlení nyní přicházeli v úvahu toliko případy tzv. roztržených rodin, tj. krajané mladší 18 let mající v ČSR rodiče a krajané starší 50 let mající v ČSR děti, jakož i manželé, byl-li jeden z nich předtím přesídlen do ČSR. Intenzivní mezivládní jednání vyústila 9. května 1949 ve zřízení smíšené rumunsko-československé přesídlovací komise složené ze tří rumunských a tří československých úředníků. Novou podmínkou reemigrace bylo, že z řad zemědělců se mohli přesídlit jen ti krajané, kteří vlastnili nejvýše 10 holdů (5,575 ha). Mezi krajany se v té době údajně rozmohla velká protireemigrační propaganda „vedená slovenskými kulaky, kterým hrozil ztráta laciných pracovních sil a osamocení v dědině“.²⁰³

ČSPK v Rumunsku po celou dobu sídlila v Oradea Mare²⁰⁴ – městě blízkém kompaktnímu slovenskému osídlení v Rudohoří. Nadto byly zřízeny oblastní úřadovny v Nadlaku (město při maďarské hranici, kde se dodnes polovina obyvatel hlásí ke slovenské národnosti) a v Temešváru. Umístění poslední jmenované oblastní úřadovny pro Banát do města Temešvár bylo později kritizováno jako nevhodné pro jeho velkou

²⁰³ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 660, Zpráva o situaci Čechů a Slováků v Rumunsku a o provedení přesídlovací akce, s. 43-46.

²⁰⁴ Oradea Mare se česky nazývá Velký Varadín.

vzdálenost od kompaktního českého osídlení v podunajské župě Caraș-Severin. ČSPK tak mohla vyvíjet hojnou propagační činnost mezi rumunskými Slováky, netoliko mezi Čechy v Banátu.²⁰⁵

Vraťme se ovšem do Oradea Mare. Pro dokreslení dobové atmosféry dodávám, že ústředí ČSPK usídlené v paláci pronajatém od místního biskupství²⁰⁶ budilo silný odpor v řadách tamního maďarského obyvatelstva, které se dle zpráv zasílaných do Prahy netajilo svým nepřátelstvím. K dobrým vztahům nepřispívaly ani hlučné a nákladné zábavy. Zatímco celá země trpěla hladem, členové komise údajně utráceli za jedinou noc částky, které by stačily na měsíc několika místním rodinám, což jistě muselo působit mezi místním obyvatelstvem pohoršení.²⁰⁷ Vzhledem k tomu, že se členové komise v té době (rok 1947) ocitali svým rozmařilým životem ve finanční tísní, hledali si jiné, nelegální, přivýdělky. Příkladem toho je Štefan Ocelka (KSC), proti němuž bylo zavedeno trestní řízení pro nedovolený obchod s lihem.²⁰⁸ Velký skandál způsobil též účetní Emil Horák, u něhož se projevila „homosexuální úchylnost“ a dopustil se v městských lázních „mravnostního incidentu“. Oba byli z Rumunska odvoláni.²⁰⁹ Ani soužití s rumunským živlem však nebylo snadné: „Nechci se zmiňovati o tom, že bez úplatku se člověk ani nehne, ale nejhorší je, že zde nic nespěchá, zde má každý času na všechno dost“, psal do Prahy konsternovaný dr. Bujna.²¹⁰ Úplatky v zájmu zdaru reemigrační akce byly tím nejmenším hříchem. Při inflaci v létě 1947 byl zatčen ředitel banky, který v rozporu se zákonem měnil dolarové valuty pro ČSPK. Cítuji zprávu ministerských úředníků vyslaných za účelem revize ČSPK z Prahy: „Na štěstí nemluvil a tak byla komise uchráněna nepříjemností.“²¹¹ Obchodování na černém trhu představovalo jedinou trestnou činností, na níž ČSPK systematicky a s vědomím ústředních československých orgánů (sic) participovala,²¹² ostatní kriminalita měla

²⁰⁵ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 660, Zpráva o situaci Čechů a Slováků v Rumunsku a o provedení přesídlovací akce, s. 42.

²⁰⁶ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Zpráva č. 1 o činnosti.

²⁰⁷ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 662, Oběžník ze dne 17. 5. 1947.

²⁰⁸ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Odvolání Štefana Ocelky.

²⁰⁹ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Odvolání Emila Horáka.

²¹⁰ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Zpráva č. 4 o činnosti.

²¹¹ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Zpráva o revisi ČSPK v Oradea Mare, s. 5/VII.

²¹² O půlnoci 15. srpna 1947 byla v Rumunsku vyhlášena měnová reforma a s účinností od okamžiku vyhlášení zavedena nová měna: „lei stabilizovaný“. Stabilizace dočasně paralyzovala činnost ČSPK. „[N]ebylo na výplaty služebních platů 71 zaměstnanců ČSPK. Prostě provoz na nějakou dobu uvízl a kde to šlo, žilo se na dluh.“ Po provedené stabilizaci Rumunsko černý obchod s cizími valutami kriminalizovalo. NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Zpráva o revisi ČSPK v Oradea Mare, s. 1–5/VII.

povahu individuálních poklesků: Vyšetřován byl např. voják Československé armády při oblastní úřadovně ČSPK v Temešváru. Rumunské orgány ho podezíraly, že šoféroval služební vůz při nočních jízdách, při nichž byli v okolí města olupováni chodci.²¹³ Zatímco vojáci vyslaní do Rumunska Ministerstvem národní obrany bez velitele rychle ztráceli kázeň, civilním členům ČSPK se zalíbilo nošení vojenských uniforem a různé stejnokrojové součásti pak nosili i přes zákaz Ministerstva národní obrany.²¹⁴

Resort obrany však nebyl jediným silovým ministerstvem, které při ČSPK působilo. „Národní a politickou spolehlivost“ zahraničních Čechů a Slováků vracějících se do vlasti totiž ČSPK ověřovala ve spolupráci s tzv. experty ministerstva vnitra.²¹⁵ Mezi úředníky reemigrační mise a zmíněnými experty panovalo od počátku napětí. Kupříkladu v únoru 1947 si předseda ČSPK stěžoval ústředním úřadům v Praze na experta ministerstva vnitra JUDr. Antonína Kučera pro jeho údajně bohorovné vystupování a terorizování zaměstnanců mise, jakož i krajanů hlásících se k přesídlení. Mezi pracovníky komise vytvořil tento atmosféru strachu a při výsleších vyhrožoval slovy, že na domácí půdě v Československu nespolehlivým trhal nehty a lámal prsty (dr. Kučera byl někdejší vládním zmocněncem pro odsun). „Stentorickým hlasem“ prý odmítal slovenské krajany z Rudohoří, kteří nerozuměli jeho češtině: „Běžte domů, Československá republika o vás nemá zájem!“²¹⁶

Důkladné prověřování osob přihlášených k reemigraci nicméně přineslo i své plody. Svědčí o tom kupříkladu hlášení, v němž vznáší pracovník mise vyslaný k Čechům do Podunají následující dotaz: „Co mám dělati s těmi [krajany – pozn. autora], co byli u SS oddílů za války? Ti by se chtěli k nám asi schovat i a pak zase nás prodati. Sdělte, zda je máme zapisovati. Zatím to nedělám. Chci ale Vaše rozhodnutí. Těch bylo jen v samém Eibenthalu 41.“²¹⁷ Těchto ožehavých aspektů reemigrace se ve své monografii *Nejsou jako my* dotýká též Matěj Spurný. Podotýká, že mnozí balkánští reemigranti působili při kolonizaci pohraničí jako „exotický“ živel, přičemž cituje z dobového situačního hlášení: „Reemigranti se mezi sebou velmi často hádají a vyhrožují si. Všeobecnou výhružkou jest: Ty mlč, víš, co jsi v Maďarsku

²¹³ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Zpráva o revisi ČSPK v Oradea Mare, s. 2/VIII.

²¹⁴ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Zpráva o revisi ČSPK v Oradea Mare, s. 4/VIII.

²¹⁵ VACULÍK, Jaroslav. Reemigrace zahraničních Čechů (od roku 1945). In: SCHELLE, Karel (ed.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, v koedici s Key Publishing, 2017. X. svazek, s. 123–126. ISBN 978-80-7380-569-2.

²¹⁶ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Dr. Antonín Kučera – hlášení.

²¹⁷ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 660, Hlášení Františka Nováka ze dne 26. února 1947.

dělal!“²¹⁸ Zástupce krajanů v Rumunsku vykládal válečnou minulost Čechů v Podunají takto: „Němečtí agenti navštěvovali české krajany v Podunají a slibovali jim za cenu vstoupení do německých organizací přesídlení z chudých krajů (z pekla kamenů) do bohatých oblastí banátských v okolí Temešváru, kde žili převážně Němci – Švábi, aby Čechy rozptýlili a tím poněmčili. [...] Krajané mluví nejkrásnější češtinou, ale jelikož žili úplně odříznuti od světa, byli tak dezorientováni, že slibům i nátlaku snadno podlehli. [...] Mnoho českých chlapců z Eibenthalu se hlásilo do německé armády s úmyslem, nechat se při nejbližší příležitosti zajmout a vstoupit do spojeneckých armád. Bývalý člen SS a nyní rotmistr československé armády Havlíček, rodák z Eibenthalu prohlásil: „Nechali jsme se zařadit do SS oddílu s tím přesvědčením, že nás Němci pošlou na frontu, kde budeme mít lepší příležitost vstoupiti do spojenecké armády a po jejím boku bojovati proti hitlerismu, což se nám také podařilo a jak vidíte, nyní jsem československý voják. Při nejlepší příležitosti nechali jsme se totiž zajmout.“²¹⁹ Tolik apologie adresovaná zástupcem krajanů ministru Nejedlému. Poslední předseda ČSPK v Rumunsku František Štědronský oproti tomu připisoval přístupnost eibenthálských Čechů germanizaci jejich údajnému „primitivismu“, ježto byli tito do Volksgruppe verbováni veselící s jídlem, tancem a alkoholem.²²⁰ Na jiném místě o nich referuje takto: „Krajané jsou většinou politicky indiferentní, což jest dáno jednak jejich kulturní zaostalostí a analfabetismem, místní úřady je však označují za politicky naprosto spolehlivé.“^{221,222}

Politické indiference krajanů v Rumunsku, coby jedné z jejich typických charakteristik, si povšimnul při služební cestě do Rumunska i ministerský úředník dr. Václav Ziegler.²²³ Ani členové Osídlovacího výboru při ÚV KSČ si nedělali iluze, že by „vedúcim motívom k vyst’ahovaniu do ČSR [bolo – pozn. autora] vedomie akéhosi

²¹⁸ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011, s. 60. ISBN 978-80-904421-3-9.

²¹⁹ NA Praha, archiv KSČ, fond Osídlovací komise při ÚV KSČ, signatura 371, Dopis zástupce ČÚZ v Rumunsku ministru Nejedlému.

²²⁰ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 660, Zpráva o situaci Čechů a Slováků v Rumunsku a o provedení přesídlovací akce, s. 20.

²²¹ Tamtéž, s. 50.

²²² Omezené kulturní obzory Slováků z Rumunska fascinovaly i správní úřady v československém pohraničí: „Úžasná většina (60-70 %) jich neumí číst a psát. [...] Náboženská otázka jest velmi silně u nich podržena, věří ještě na různé čáry, proměny a zařikávání, a to všichni bez rozdílu. Politický smysl u nich vyvinut není, dle řeči inklinují silně k slovanskému Rusku.“ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 51, Okresní správní komise v Rýmařově ve věci reemigrace z Rumunska.

²²³ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 660, Zpráva o služební cestě do Rumunska, s. 1–2.

mravného alebo ideálneho spojenia so starou vlasťou“, nýbrž viděli, že jejich pohnutky jsou „utilitaristické, vzniklé z porovnania tamojších a tunajších pomerov.“^{224,225}

Interní stranické dokumenty skutečně rozlišovaly reemigranty podle třídního klíče - konstatovaly, že „nemajetní robotníci“ z řad Čechů a Slováků v Rumunsku, jakkoli politicky indiferentní, by při výhodných pracovních a sociálních podmínkách mohli znamenat „plus pro stranu“. Oproti tomu rumunští Slováci prý byli indoktrinováni propagandou Slovenského státu natolik, že by příchod bohatších Slováků z Rumunska posílil „slovenskou reakci“. Stranické orgány takto dospěly ke konkluzi, že rumunská reemigrace nepředstavuje *en bloc* přínos pro stranu a je proto třeba k potenciálním reemigrantům z Rumunska přistoupit selektivně.²²⁶ V opozici k tomu vyvstal ve vnitrostranické diskusi názor, že je naopak vhodnější krajanskou otázku řešit plošně, aby nemělo Československo v Rumunsku pověst, že „má v zahraničí reakcionářské menšiny.“ Takový pohled na věc nadnesl František Štědronský (KSČ), pozdější předseda, toho času zástupce předsedy, ČSPK v Rumunsku.²²⁷ Tento byl spolu s Františkem Neužilem (KSČ), expertem ministerstva informací u ČSPK, nejpozději v létě 1947 pověřen zvláštním stranickým úkolem, a to „všemi prostředky propagační a informační práce působit na reemigranty, aby v příštích volbách volili KSČ.“ Oba vlivní komunisté v řadách ČSPK narazili na realitu českých a slovenských komunit v Rumunsku a brzy poznali, že (1) vroucí náboženský cit krajanů byl jitřen a pobuřován tvrzením, že se v ČSR „zavírají kostely a nikdo se nesmí modlit“, (2) slovenští učitelé a duchovní ponechaní u slovenských krajanů z dob Slovenského státu působili nepříznivě na smýšlení krajanů o ČSR, (3) národní sebevědomí slovenských krajanů bylo drážděno pomluvou, že se v ČSR „musí mluvit už jen česky“, neboť slovenská řeč prý byla zakázána.²²⁸ Linie strany ve vztahu k přesídlení Čechů a Slováků z Rumunska byla rok před únorem vytyčena takto: „Malo by sa pracovať hlavne na vyst'ahovaní

²²⁴ NA Praha, archiv KSČ, fond Osídlovací komise při ÚV KSČ 1945-1950, signatura 371, K otázce přesídlení Čechů a Slováků z Rumunska do ČSR.

²²⁵ Srov. se slovy poslance Emila Weilandta (ČSNS): „Je zajímavě, že celkem nepatrný počet krajanů ze zámoří žádá o návrat domů, zvláště ne z Jižní a Severní Ameriky. Tyto země nebyly totiž hospodářsky válkou bezprostředně postiženy a sociální postavení našich krajanů, pokud se ještě nezlepšilo, udrželo se tam celkem na dobré úrovni.“ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Stenoprotokol 62. schůze, 1. července 1947.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ NA Praha, archiv KSČ, fond Osídlovací komise při ÚV KSČ 1945-1950, signatura 371, Dopis Františka Štědronského poslanci Steinerovi ze dne 26. května 1948.

²²⁸ NA Praha, archiv KSČ, fond Osídlovací komise při ÚV KSČ 1945-1950, signatura 371, Důvěrná zpráva o činnosti experta ministerstva informací Františka Neužila u ČSPK v Oradea ze dne 31. prosince 1947.

tzv. nemajetných, i. e. baníkov a robotníkov. [...] (cenné pracovne sily, politicky plus pre stranu). Čo sa týče reemigrácie ostatných, nebolo by v prospech strany forsírovať reemigráciu týchto ľudí a je možné, že by ich remigračná snaha časom usnula.“²²⁹ Struktury KSCĚ nepřekvapily, když i zde nadřadily partikulární stranické cíle nad zájmy státní: „Přesídlen byl většinou vesnický proletariát z kterého vhodným školením vyrosteou kádry komunistů“, neopomněl na sklonku reemigrace z Rumunska zdůraznit své zásluhy Štědranský.²³⁰ Z přibližně 55 000 etnických Čechů a Slováků s rumunským státním občanstvím reemigrovalo k 22. prosinci 1949 do ČSR 21 001 osob.²³¹

3.5.2. Činnost Československé přesídlovací komise v Bělehradu

Zdlouhavá jednání o reemigraci z Jugoslávie popisuje tajná zpráva, kterou do Prahy adresoval československý velvyslanec Josef Korbel.²³² Tento nekomunista si všiml rozporů mezi deklarovanou podporou, kterou strany Národní fronty návratu krajanů vyjadřovaly, a vážnoucí realizací reemigrace. Svě rozpaky se nezdráhal v prosinci 1947 otevřeně artikulovat ministru zahraničních věcí, cituji: „Ačkoliv odpovědné politické osobnosti v Československu se nejednou vyjádřily veřejně pro reemigraci, na ústředních úřadech v Praze a na příslušných úředních místech v Bratislavě nebylo dlouho jasno, zda bude možné reemigraci provést.“ Korbel dále referoval o přípisu MZV s úředním záznamem o rozmluvě sekčních šéfů, z níž vyplynul názor, že „reemigrace z Jugoslávie najde v ČSR jen minimální možnosti osídlovací“, a shrnul: „Velvyslanectví má dojem, že tento názor je v rozporu se sliby, kterých se dostalo delegaci československých krajanů v červnu letošního roku a s obsahem i smyslem [...] usnesení vlády z 20. června [1947 – pozn. autora].“ Velvyslanec zjevně při nekonečných jednáních táhnoucích se již od října roku 1945 necítil upřímnou podporu vlády myšlenke návratu jugoslávských krajanů: „Velvyslanectví nemůže nadále nést odpovědnost za věc, na jejíž vyřešení vynaložilo tolik úsilí a jejíž naléhavost pocítuje

²²⁹ NA Praha, archiv KSČ, fond Osídlovací komise při ÚV KSČ 1945-1950, signatura 371, K otázke presídlenia Čechov a Slovákov z Rumunska do ČSR.

²³⁰ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 660, Zpráva o situaci Čechů a Slováků v Rumunsku a o provedení přesídlovací akce, s. 51.

²³¹ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 538, Konečná zpráva o provedení hromadné reemigrace Čechů a Slováků z ciziny.

²³² Prof. JUDr. Josef Korbel (1909–1977) byl československý diplomat a americký politolog; do dějin se zapsal jako otec Madeleine Albrightové a učitel Condoleezy Riceové, ministryní zahraničních věcí USA. Karel Kaplan zdůrazňuje jeho diplomatický vliv v Bělehradě a blízkost k jugoslávským představitelům: „Ač to nebylo obvyklé, měl rozhovory s Titem, předsedou vlády, s ministrem zahraničních věcí[.]“ KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004, s. 227. ISBN 80-246-0655-0.

více než kdo jiný, poněvadž se o ní může denně na místě přesvědčovat. Prosím, aby k dalšímu jednání sem byla vyslána delegace a to co nejdříve. Českoslovenští krajané v Jugoslávii mají právo, aby se konečně dověděli o své budoucnosti a aby jim bylo definitivně řečeno, zda a kdy k reemigraci dojde, nebo že s ní nemohou počítat vůbec.“²³³

„Československý velvyslanec v Bělehradě jednal o reemigraci 16. října 1945 s E. Kardeljem [důvěrníkem maršála Tita, který se stal v únoru 1946 místopředsedou vlády – pozn. autora]. Vysvětlil mu hospodářské a nacionální důvody své vlády. Jugoslávský politik projevil pochopení pro snahu vytvořit národní stát, vyslovil osobně souhlas s požadavkem a slíbil o věci promluvit s Titem. Za tři dny velvyslanci V. Velebit [jugoslávský diplomat a náměstek ministra zahraničí – pozn. autora] sděloval výsledek porady Kardelje s Titem. Z jejich pověření oznámil neoficiální kladnou odpověď[.]“²³⁴ Reemigrační mise byla do Bělehradu vyslána v prvním kvartálu roku 1946. Nejprve provedla sčítání krajanů. Těch v Jugoslávii žilo cca 140 000 z nichž polovina byla Čechů a polovina Slováků. Zhruba 70 % krajanů tvořili zemědělci. Do doby sjednání bilaterální smlouvy, která by upravila reemigraci etnických Čechů a Slováků z Jugoslávie do ČSR, bylo možné organizovat přesídlení jen těch osob, které byly československými státními občany, popř. těch, které byly na základě individuálních žádostí podaných u jugoslávského ministerstva vnitra z jugoslávského státního občanství propuštěni. K 3. říjnu 1947 bylo takto přesídleno cca 7 285 repatriantů a reemigrantů, dalších 5 000 se v té době připravovalo k transportu. V průběhu roku 1946 „jednání o reemigraci z Rumunska přešlapovala na místě“. Nechuť Bělehradu k hromadné reemigraci stále sílila.²³⁵ Také v Praze se situace komplikovala: Na jednání vlády 17. května 1946 ministr Ďuriš a státní tajemník Clementis konstatovali, „že Slováci v Jugoslávii patří mezi bohaté rolníky“. Na to náměstek předsedy vlády Gottwald reagoval, „že přesídlení takových lidí se nedoporučuje“.²³⁶ V prosinci 1946 jugoslávská vláda oznámila, že nebude nadále individuálně propouštět Čechy a Slováky ze státoobčanského svazku a že si přeje uzavření reemigrační smlouvy. Jednání však byla velmi tvrdá a dlouho se československé a jugoslávské straně nedařilo docílit dohody.²³⁷ Smlouva byla po vleklých jednáních

²³³ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 584, Č.j. 2925/dův/47 ve věci reemigrace z Jugoslávie.

²³⁴ KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004, s. 235. ISBN 80-246-0655-0.

²³⁵ Představitelé FLRJ zdůrazňovali důležitost českých a slovenských pracovních sil pro Jugoslávii a opakovaně argumentovali jejich nenahraditelností v hospodářství. Tamtéž, s. 236, 238.

²³⁶ Tamtéž, s. 236–237.

²³⁷ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 584, Zpráva vedoucího reemigrační mise v Bělehradě ze dne 3. října 1947.

podepsána 13. listopadu 1948 a měla formu protokolu. Její podmínky nebyly pro Československou stranu nikterak výhodné: Za pozemky krajanů se měla vyplácet pouze symbolická náhrada (10 din za 1 hektar); své finanční prostředky měli přesídlenci složit na zvláštní účet u jugoslávské centrální banky, z něhož měl být financován československý turistický ruch v Jugoslávii. Smlouva nakonec nebyla realizována v důsledku roztržky mezi Jugoslávií a Sovětským svazem s jeho satelity. Fiasko vysvětlují úředníci následovně: „Ačkoli vláda FLRJ převzala tyto závazky, kladla provádění reemigrace největší překážky, mařila provádění protokolu [...] zastrašováním a šikanováním krajanů, kteří hlásili k reemigraci a dokonce i zatýkáním těch, kteří se organizačně zapojovali do reemigrační akce.“ Krajanské spolky prý byly likvidovány a krajany nebylo možno informovat ani rozhlasem ani tiskem. „Krajané v důsledku toho byli beze zpráv o stavu reemigrační akce v Jugoslávii a pokud se o její možnosti dověděli, báli se opatřit si doklady potřebné k žádosti za propuštění ze státního svazku FLRJ.“ Do 24. listopadu 1949 přesto z Jugoslávie reemigrovalo 5 197 osob. Závěrečná zpráva reemigraci z Jugoslávie zhodnotila, že v Jugoslávii zůstala netknuta reemigrací téměř celá krajanská větev a opět si neodpustila zdůraznit třídní hledisko: „Majetnější krajany zpočátku vábila k reemigraci domněnka, že vývoj k socialismu se bude u nás vyvíjetí pozvolněji, dnes ztratili vzhledem k orientaci politiky Titovy kliky a vzhledem k vývoji poměrů u nás o reemigraci zájem.“²³⁸

3.5.3. Činnost Československé přesídlovací komise v Sofii

Při organizaci přesídlovací akce z Bulharska bylo postupování podle ustanovení neratifikované Úmluvy o úpravě přesídlení osob české nebo slovenské národnosti z Bulharska do Československa podepsané dne 6. května 1949 a dodatkovým protokolem k úmluvě z téhož dne. Na základě této úmluvy byla zřízena Ústřední smíšená komise československo-bulharská v Sofii. Při výkladu jednotlivých ustanovení úmluvy při jednáních ústřední smíšené komise vyvstaly sporné body přičemž bulharská strana prosazovala výklad právního oddělení předsednictva Velikého národního shromáždění Bulharské lidové republiky. Ústřední smíšené komisi byly podřízeny „místní smíšené komise“ zakotvené článkem 14 úmluvy. Na provádění úmluvy dále participovaly Odhadní komise (zakotvené článkem 7 úmluvy), zodpovědné za oceňování zemědělských nemovitostí na venkově. Ačkoli úmluva stanovila lhůtu pro podávání přihlášek

²³⁸ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 538, Konečná zpráva o provedení hromadné reemigrace Čechů a Slováků z ciziny.

k přesídlení do 6. listopadu 1949, československá diplomacie později vyjednala její prodloužení do 30. dubna 1950. Lhůta k přestěhování řádně přihlášených skončila dne 6. května 1950.²³⁹

V Bulharsku byly usídleny české i slovenské komunity čítající podle soupisu ČSPK 196 českých rodin (667 osob) a 212 rodin slovenských (633 osob); jednalo se vesměs o silně nábožensky založené drobné rolníky, kteří svým zemědělským umem údajně vyčnívali nad okolními etniky. Krom toho žili krajané roztroušeně v bulharských městech (v Sofii cca 400 osob, ve městech mimo metropoli pak bylo napočítáno 228 osob).²⁴⁰ V prosinci roku 1946 vyslali čeští krajané z bulharské obce Vojvodovo do Prahy tříčlennou delegaci; smyslem jejich cesty bylo zjistit u československých orgánů možnosti přesídlení vojvodovské krajanské komunity do ČSR v rámci reemigrační akce.²⁴¹

Na výslovnou žádost bulharské strany bylo upuštěno od propagace přesídlovací akce v rozhlase a tisku, bylo jí proto nutné realizovat přímým stykem reemigračních orgánů s krajaný. Nábor krajanů dále hatila skutečnost, že tito si svůj zemědělský majetek považovali a odhadní ceny nemovitého majetku hodnotili jako nízké. Dle čl. 7 úmluvy byli totiž přestěhovalci povinni postoupit své venkovské nemovité věci státnímu pozemkovému fondu za „místní střední odhadní ceny“. Celý proces zdržovaly „spletité a neurovnané“ vlastnické vztahy k půdě (e. g. faktická držba bez schopnosti doložit vlastnické právo či nevypořádané dědictví). Alespoň movitý majetek, kromě věcí a zvířat (1 vepř a 5 ovcí na rodinu) které si mohli vzít s sebou do ČSR, směli přesídlenci na základě čl. 5 úmluvy prodat „z volné ruky“. Samostatně mohli zpeněžit též nemovité věci ležící v obvodech měst. Svě peníze skládali přestěhovalci u Bulharské národní banky na zvláštní bezúročný účet. Od banky přestěhovalci obdrželi *bordereau*. Na základě těchto *bordereaux* byly přestěhovalcům vypláceny koruny československé podle výnosu Ministerstva financí ze dne 13. září 1949. Takto byla provedena likvidace movitého

²³⁹ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 557, Závěrečná a likvidační zpráva ČSPK v Sofii, Bulharsko.

²⁴⁰ K problematice někdejší české diaspory v Bulharsku viz. FATKOVÁ, Gabriela – BUDILOVÁ, Lenka – JAKOUBEK, Marek – MAGLIA, Radka – MOČIČKA, Roman – MOČIČKOVÁ, Jitka. *Vojvodovo: historicko-etnologická ohlédnutí*. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni, 2013. ISBN 978-80-261-0333-2.

²⁴¹ JAKOUBEK, Marek. „Cesta do Prahi“ vojvodovského Čecha Petra Dobiáše (Příspěvek ke studiu přesídlení vojvodovských Čechů z Bulharska do Československa v letech 1949–1950). In: BUDILOVÁ, Lenka – FATKOVÁ, Gabriela – HANUS, Lukáš – JAKOUBEK, Marek – PAVLÁSEK, Michal. *Balkán a migrace*. Praha: Antropoweb, 2011, s. 90–109. ISBN 978-80-905098-0-1.

a nemovitého majetku přestěhovalců z Bulharska. Při samotných transportech bylo nutné dostat celním a pasovým formalitám předepsaným čl. 9 úmluvy; celkem čtyřmi transporty bylo přepraveno celkem 1336 osob (414 rodin). Personál ČSPK odcestoval z Bulharska 17. června 1950.²⁴² Reemigranti z Bulharska byli usídleni z části na státních statcích na jižní Moravě, z části ve výrobě na Chebsku a Karlovarsku.²⁴³

3.5.4. Role Československého ústavu zahraničního

Československý ústav zahraniční (ČÚZ) se sídlem v Praze vznikl roku 1928,²⁴⁴ a jeho prvním předsedou se stal JUDr. Jan Auerhan.²⁴⁵ Jedním ze zakladatelů byl JUDr. Lev Zavřel, odborný rada Ministerstva sociální péče.²⁴⁶ Za vznikem spolku je však třeba hledat iniciativu tehdejšího ministra Mons. Šrámka, který coby ministr sociální péče ve Švehlově vládě pojal myšlenku zřídit „orgán péče o kulturní, hospodářské a sociální potřeby krajanů“.²⁴⁷ Činnost ústavu byla přerušena roku 1941.

Po květnové revoluci navázal na činnost svého prvorepublikového předchůdce obnovený ČÚZ, jehož předseda vyjádřil již v srpnu 1945 ochotu podílet se na uskutečnění reemigrace: „S politováním nutno konstatovati, že ČÚZ byl opomenut při tvoření ústřední osidlovací komise. Žádáme proto, abychom byli dodatečně přizváni k spolupráci o díle dějinného významu, které však je tak delikátní a složité, že lze opravdu stěží odmítnouti kohokoli dobré vůle, kdo může svou pomocí přispěti, abychom se vyvarovali alespoň hrubých chyb, kterých se až dosud dopustily všechny státy, které prováděly přesuny svých příslušníků z ciziny.“ Svůj požadavek spolek zdůvodnil následovně: „Jestliže byl ústav po léta představitelem snah československého státu, aby se naši příslušníci v zahraničí neutápěli v zahraničním moři, jestliže za léta své činnosti nashromáždil zkušenosti i materiál, soustředil pracovníky v domovině i krajanů, kteří se dříve vrátili

²⁴² NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 557, Závěrečná a likvidační zpráva ČSPK v Sofii, Bulharsko.

²⁴³ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 538, Konečná zpráva o provedení hromadné reemigrace Čechů a Slováků z ciziny.

²⁴⁴ Dle archiválií „byl vytvořen“ již roku 1927: NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 85, Účast Zahraničního ústavu při reemigraci.

²⁴⁵ První předseda spolku, doc. Auerhan, se stal obětí heydrichiády když byl 9. června 1942 popraven na Kobyliské střelnici. Po válce spolek lobbboval za jeho jmenování univerzitním profesorem *in memoriam*. V květnu 1947 v této věci intervenovala u ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny i poslankyně Milada Horáková. NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 84, Dopis Milady Horákové Československému ústavu zahraničnímu ze dne 21. května 1947.

²⁴⁶ Archiv hlavního města Prahy, fond Spolkový katastr, sign. XXII/1625, spolek Československý ústav zahraniční (1928-1953).

²⁴⁷ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 85, Účast Zahraničního ústavu při reemigraci.

do vlasti, jestliže je i dnes ČÚZ od krajanů samotných považován za jejich přirozené středisko, je pochopitelné, že ČÚZ cítí přípravu reemigrační akce jako povinnost pro sebe.²⁴⁸ 20. srpna 1945 zaslalo Ministerstvo vnitra Československému ústavu zahraničnímu vyhotovení výnosu ve věci „repatriace zahraničních krajanů“, který stanovil, že ministerstvo „béře na vědomí a uzná za platné osvědčení o národní a politické spolehlivosti vydaná ČÚZ [...] a vyrozumí podřízená místa, aby tato potvrzení současně respektovala jako potvrzení vydaná Národními výbory.“²⁴⁹ Vydávání osvědčení o národní a politické spolehlivosti postrádala zákonnou úpravu a praxe ve vyřizování této agendy byla proto nejednotná. „Aby na dobu, než zmíněné otázky se dostane úpravy zákonné, byla zjednána náprava nedostatků a závad nynější praxe“, stanovil Zemský národní výbor v Praze formou vyhlášky č. 141/1947 Ú.l. směrnice upravující vydávání osvědčení o národní a politické spolehlivosti. V zemi České se tak stalo 17. ledna 1947; v zemi Moravskoslezské 1. února 1947, a to formou výnosu Zemského národního výboru v Brně č. 5073-II/11-1947. K přijetí zákonné úpravy nikdy nedošlo, vydávání osvědčení bylo dříve zrušeno vyhláškou Ministerstva národní bezpečnosti č. 273/1951 Ú.l. ze dne 30. června 1951. Samotný výrok osvědčení zněl: „Jmenovaný vystupoval v cizině jako příslušník českého/slovenského národa a pokud je nám známo, neprovinil se proti národní cti. Žádáme čs. úřady a organizace, aby mu vycházely vstříc při budování nové existence ve vlasti. Podle vládních směrnic náleží zahraniční krajané mezi uchazeče s přednostními právy. Vydáno na doporučení čs. Oblastních důvěrníků pro [...] na dobu od [...] do [...].“²⁵⁰

Po únorovém *coup d'état* roku 1948 agendu prověřování reemigrantů nejprve v rámci spolku ČÚZ převzal akční výbor, aby byla následně zcela předána orgánům státní správy.²⁵¹ Spolek přežil rok 1953, kdy se přeměnil v dobrovolnou organizaci ve smyslu zákona č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních.²⁵²

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 85, Výnos Ministerstva vnitra č. A-4600-23/7-45-A ze dne 20. 8. 1945.

NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 86, Osvědčení národní a politické spolehlivosti.

²⁵⁰ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 146, Osvědčení o národní a politické spolehlivosti.

²⁵¹ VACULÍK, Jaroslav. Reemigrace zahraničních Čechů (od roku 1945). In: SCHELLE, Karel (ed.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, v koedici s Key Publishing, 2017. X. svazek, s. 124. ISBN 978-80-7380-569-2.

²⁵² Archiv hlavního města Prahy, fond Spolkový katastr, sign. XXII/1625, spolek Československý ústav zahraniční (1928-1953).

3.6. Sociální péče o reemigranty po přesídlení do ČSR

„Těžko hledáme ještě leckdy v pohraničí právo, avšak tím houževnatěji budeme za ně bojovat, také proto, aby se ho dostalo našim přistěhovalcům...“²⁵³

Jedním z charakteristických prvků budování poválečné republiky byla její sociální politika stavěná na ideji „sociální bezpečnosti“: „Geneze tohoto ideologického konceptu sahala hluboko do 30. let, kdy byly vyspělé ekonomiky postiženy drtivým dopadem velké hospodářské krize. Třebaže se spojené státy americké tímto směrem vydaly jen velmi omezeně, právě rétorika prezidenta Franklina D. Roosevelta a politika Nového údělu byly před válkou jeho nejsilnějším inspiračním zdrojem. Ty pak během války rychle překryly ideové motivy čerpané z keynesiánské makroekonomie a sociálního programu Williama Beveridge. Bez vlivu však nezůstal ani sovětský model sociálního zabezpečení.“²⁵⁴ V československých poválečných reáliích šlo o zabezpečení práce a univerzalisticky koncipované zajištění sociální ochrany obyvatelstva, o vytvoření sociálního státu. Jakkoli pojem „sociální bezpečnost“ evokuje jistou komplexnost úpravy, byla tato oblast veřejného práva roztržena v množství předpisů; z nich některé pamatovaly i na reemigranty.

Nelze přehlížet, že v poválečném entuziasmu byl „velmi zdůrazňovaný charakter reemigrace jako ‚účinné pomoci‘. Podle této interpretace žila část našich zahraničních krajanů ‚v zemích s rozvráceným hospodářstvím, takže jejich reemigrací je můžeme zachrániti před zkázou hospodářskou a v některých případech též před škodami na zdraví a na životech‘. Reemigrace tak byla svým způsobem představována (vyjádřeno současným pojmem) jako velká humanitární akce.“²⁵⁵ Sociální péče o reemigranty při přesídlování spočívala v sociální výpomoci, sociálních zápůjčkách, kapesném a ošacení.

Každému krajanovi, který se přestěhoval v souvislosti s československou přesídlovací akcí bylo po příchodu do ČSR vyplaceno 300,- Kčs „na nejnutnější drobné výdaje“. Na kapesném bylo vyplaceno celkem 20 154 900,- Kčs. Poskytování šatstva,

²⁵³ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Stenoprotokol 62. schůze, 1. července 1947.

²⁵⁴ RÁKOSNÍK, Jakub – SPURNÝ, Matěj – ŠTAIF, Jiří. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2018, s. 200–201. ISBN 978-80-257-2518-4.

²⁵⁵ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011, s. 291. ISBN 978-80-904421-3-9.

prádla a obuvi mělo velký význam při reemigraci z Rumunska, odkud přicházeli krajané „velmi nuzně oblečení a téměř bosí“. Zprávy o organizování jednotlivých transportů poskytnutí sociální a zdravotní pomoci zdůrazňují: „Všichni reemigranti byli před naložením znovu lékařsky prohlédnuti a zaprášeni práškem DDT. Část reemigrantů byla též ošacena a podělena obuví.“²⁵⁶ Ve věci povolování vyšších a opakovaných sociálních výpomocí přeneslo od 1. června 1949 MPSP svoji pravomoc na krajské národní výbory (učinilo tak v souladu s usnesením vlády ze dne 22. dubna 1949). Vydání na sociální výpomoci činila úhrnem 64 443 821,- Kčs. „Sociálními výpomocemi bylo vydatně pomoheno zejména těm přistěhovalcům, kteří se přistěhovali z východních zemí poškozených válkou, k opatření nejnnutnějších životních potřeb pro první dobu po přestěhování nebo v případě onemocnění nebo ztráty živitele rodiny.“ Sociální zápůjčky pak „měly umožnit sociálně potřebným přistěhovalcům opatření existenčních potřeb, zařízení domácnosti, ošacení apod. v době, když ještě bez své viny nebyli zařazeni do hospodářského života anebo neměli ze své práce takový příjem, aby z něho mohli tyto výdaje uhradit.“ Podle směrnic MPSP z 28. června 1947 byly okresní národní výbory pověřeny nejen vyplácením sociálních výpomocí, ale i poskytováním sociálních zápůjček do výše 5 000,- Kčs; ministerstvu zůstal dozor a povolování sociálních zápůjček nad 5 000,- Kčs. Lhůta ke splacení zápůjček byla stanovena na 5 let, v odůvodněných případech mohla být prodloužena. Do konce roku 1949 byly reemigrantům poskytnuty sociální zápůjčky v úhrnné částce 53 975 069,- Kčs.²⁵⁷

Od roku 1947 poskytovalo MPSP v odůvodněných případech reemigrantům ze zemí, z nichž se neprováděla hromadná reemigrace, příspěvek na cestovní výlohy. Tato „náhrada za individuální reemigraci“ byla též formou sociální pomoci, neboť za odůvodněné případy byli považováni jen reemigranti sociálně slabí.²⁵⁸

3.6.1. Zákon o přiznávání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti

Účelem tohoto reemigračního zákona bylo dle důvodové zprávy odstranění nežádoucího stavu, kdy vracející se krajané při svém zapojení do života ve vlasti nezřídka

²⁵⁶ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 659, Zpráva o organizaci a činnosti ČSPK v Rumunsku.

²⁵⁷ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 538, Konečná zpráva o provedení hromadné reemigrace Čechů a Slováků z ciziny.

²⁵⁸ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 538, Konečná zpráva o provedení hromadné reemigrace Čechů a Slováků z ciziny.

naráželi na nemalé potíže. Zákonodárce si vytknul za cíl usnadnit reemigrantům hospodářské zakotvení ve společnosti přiznáním různých úlev a podchytit tak jejich zájem o návrat do domoviny.²⁵⁹ Při koncipování zákona č. 75/1946 Sb., o přiznávání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti, byla zvolena zmocňovací forma blanketní normy, jež počítala s prováděcími nařízeními v jednotlivých úsecích hospodářství, aby tak mohla „právní úprava předmětné otázky pružněji přizpůsobiti okamžitému stavu, jak toho vyžaduje hospodářská povaha dané materie.“²⁶⁰ Prováděcím vládním nařízením mohly být krajanům vracejícím se do vlasti „přiznány hospodářské a právní úlevy, jichž je třeba k tomu, aby se jim umožnilo nebo usnadnilo nastoupení či provozování povolání (zaměstnání), přiměřeného jejich dosavadnímu povolání (zaměstnání).“ Následoval demonstrativní výčet takovýchto úlev: povolení výjimek z různých zákazů, prominutí nebo zmírnění požadavků předepsaných pro dosažení určitých oprávnění, stanovení přednostního či výhodnějšího posuzování při úředním rozhodování, zkrácení nebo prodloužení lhůt.²⁶¹ Zákon nabyl účinnosti dnem vyhlášení (29. dubna 1946), tj. ve stejný den jako ústavní zákon 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

Na základě zákonného zmocnění přijala vláda nařízení o 16 paragrafech publikované ve sbírce pod č. 71/1947 Sb., jímž se krajanům vracejícím se do vlasti přiznávají některé úlevy při hodnocení školského a praktického vzdělání, zkoušek a vysvědčení a při nastupování živností, kteréžto nařízení nabylo účinnosti 10. května 1947.²⁶² Důvodová zpráva zdůrazňovala, že „reemigranti přicházejí k nám z úplně odlišného prostředí, je nutno jim věnovati zvláštní péči a tuto péči nutno soustřediti u jednoho resortu a to u ministerstva sociální péče, které pro tuto agendu vzhledem k její sociální povaze je především příslušné.“²⁶³ Ačkoli osnova vládních nařízení prošla meziresortním připomínkovým řízením, ne všechny připomínky do ní byly zapracovány. Např. kulturní odbor Ministerstva školství a osvěty upozornil legislativní oddělení, že v osnově „není pamatováno na zápočet služební doby reemigrovavších duchovních kongruálních církví, strávené v cizině, při jejich ustanovení ve veřejné duchovní správě

²⁵⁹ Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé (1945-1946). Tisk č. 324.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Zákon č. 75/1946 Sb., o přiznávání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti.

²⁶² Nařízení vlády č. 71/1947 Sb., jímž se krajanům vracejícím se do vlasti přiznávají některé úlevy při hodnocení školského a praktického vzdělání, zkoušek a vysvědčení a při nastupování živností.

²⁶³ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 534, Důvodová zpráva k vládnímu nařízení jímž se krajanům vracejícím se do vlasti přiznávají některé úlevy.

v tuzemsku“. Legislativní oddělení Ministerstva školství a osvěty bylo názoru, že tento zápočet lze provést podle § 14 osnovy. Kultový odbor se však s tímto názorem neztotožnil a presidium Ministerstva školství a osvěty proto (bezvýsledně) žádalo, aby bylo do osnovy doplněno následující ustanovení: „Přistěhovalcům stavu duchovního církvi a náboženských společností kongruálních se započte při jejich ustanovení v tuzemské veřejné duchovní správě doba strávená v cizině v témže postavení nebo ve funkci učitele náboženství, a to jak pro zvýšení nejnižšího příjmu (kongruy), tak i pro nárok na přiznání a výměru odpočívnych i zaopatřovacích platů.“^{264,265}

3.6.2. Ostatní předpisy přiznávající zvláštní práva reemigrantům

První dva předpisy, mimo okruh samotných tzv. reemigračních zákonů, které přiznávají reemigrantům zvláštní práva, náleží do oblasti práva sociálního zabezpečení. Dle zákona č. 164/1946 Sb., o péči o vojenské a válečné poškozence a oběti války a fašistické perzekuce, mohlo Ministerstvo sociální péče (na Slovensku povereníctvo sociálnej starostlivosti) po dohode s ministerstvom financií (na Slovensku s povereníctvom financií) priznat zaopatření a výhody osobám, které se staly válečnými nebo vojenskými poškozenými výkonem povinné vojenské služby v branné moci státu, jehož byly státními občany, a pozůstalým po nich, jestliže se tito stali v důsledku reemigrace československými státními občany. Zákon č. 17/1947 Sb., o uznání nároků získaných u cizozemských nositelů sociálního pojištění, pak uznal nároky, které krajané získali u cizozemského nositele pojištění pro případ invalidity a stáří (důchodové pojištění) nebo u cizozemského nositele úrazového pojištění.²⁶⁶ „V těchto případech se stanovila fikce, kdy se na dotyčnou osobu hledělo, ať již byly v cizině skutečně pojištěna či nikoli, jako na osobu pojištěnou podle československého pojištění. Podmínkou uznání nároků byla státní spolehlivost, přičemž každý rodinný příslušník se posuzoval samostatně.“²⁶⁷

²⁶⁴ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 534, Presidium Ministerstva školství a osvěty k osnově vládního nařízení jímž se provádí zákon o přiznání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti (4. dubna 1947).

²⁶⁵ K pojmu *kongrua* viz. TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj. *Konfesní právo*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2015, s. 248–250. ISBN 978-80-7502-118-2.

²⁶⁶ Zákonem č. 29/1950 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o uznání nároků získaných u cizozemských nositelů sociálního pojištění, byl později novelizován § 13: „Výplata převzatých důchodů počíná [...] u krajanů vracejících se do vlasti po jejich přesídlení.“

²⁶⁷ KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, s. 63–64. ISBN 978-80-87284-17-9.

Zákon č. 31/1947 Sb., o některých zásadách při rozdělování nepřátelského majetku, konfiskovaného podle dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., stanovil, že po uspokojení žadatelů z řad přednostních uchazečů, mohou být na místo národních správců ustanoveni se souhlasem osidlovacího úřadu žadatelé z řad navrátilců (krajanů navrátilivších se do vlasti), a teprve po těchto ostatní žadatelé z řad jiných uchazečů. Jakkoli se může zdát, že tento zákon zajistil krajanům vracejícím se do vlasti silné postavení, je potřeba právní regulaci nahlížet optikou dobových reálií: V době jeho přijetí v únoru 1947 již byly atraktivní konfiskáty rozebrány. Tuto přednost navrátilců proto označil tisk za „pouhou iluzi“ ještě před přijetím zákona,²⁶⁸ když o reemigrantech referoval jako o „osídlencích na paběrkách.“²⁶⁹ Tento případ jasně ilustruje jak by studium právní regulace vytržené z kontextu mohlo vést ke zkreslení našich představ o historii. Stejně kriticky je třeba nahlížet i na vládní nařízení č. 106/1947 Sb., o přidělu drobných konfiskovaných živnostenských podniků (přídělové nařízení pro živnostenské podniky), kterým vláda stanovila, že krajanům vracejícím se do vlasti může být k zaplacení přejímací ceny za přidělený podnik povolena přiměřená lhůta, nejdéle do převodu majetku zanechaného krajanů v cizině. Obdobně jako přídělové nařízení pro živnostenské podniky, též vládní nařízení č. 163/1947 Sb., o přidělu konfiskovaných rodinných domků (přídělové nařízení pro rodinné domky), stanovilo že krajanům vracejícím se do vlasti může být k zaplacení přejímací ceny povolena přiměřená lhůta, nejdéle do převodu majetku zanechaného krajanů v cizině. Pakliže o přidělu domku v pohraničním území žádalo více jeho dosavadních uživatelů, přihlíželo se při přidělu především k tomu z nich, který byl přednostním uchazečem; nebyl-li mezi nimi přednostní uchazeč, přihlíželo se k jinému dosavadnímu uživateli, a to především k reemigrantům, až poté k ostatním osobám.²⁷⁰

Také zákon č. 138/1947 Sb., o péči o přistěhovalce, jakož i o některých jejich přednostních právech, zakotvil přednostní právo přesídlených krajanů (a) na udělení živnostenského oprávnění a na povolení provozování výdělečných podniků jiného druhu, jakož i na připuštění k výkonu svobodných povolání, (b) na přidělení zkonfiskovaného majetku, zejména podniku zemědělského nebo živnostenského nebo jiného nemovitého

²⁶⁸ NĚMEČEK, Josef. Slíbivše rybu, podáváme hada. *Svobodné noviny*, úterý 4. června 1946.

²⁶⁹ NĚMEČEK, Josef. Co s reemigrací? *Svobodné noviny: list Sdružení kulturních organizací*, 25. října 1946.

²⁷⁰ Vládní nařízení č. 32/1949 Sb., jímž se mění a doplňuje přídělové nařízení pro rodinné domky, později snížilo krajanům vracejícím se do vlasti podle míry jejich sociální potřebnosti základní cenu za přidělený domek o 10 % až 25 %.

i movitého nepřátelského majetku podle příslušných předpisů, jakož i na nájem, respektive pacht, takového majetku, (c) na ustanovení národními správci majetku uvedeného za písmenem (b), ačkoli se již půl roku před přijetím zákona (sic) vláda usnesla, že pro reemigranty – živnostníky nemá republika osidlovací kapacity a že preferuje reemigranty – dělníky.²⁷¹ Citovaný zákon byl zrušen s účinností k 1. 1. 2024 zákonem č. 276/2023 Sb., o zrušení obsoletních právních předpisů.

Následující dvojice předpisů přiznávající reemigrantů zvláštní práva patří mezi tzv. Ďurišovy zákony.²⁷² Zákon č. 139/1947 Sb., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy, výrazně omezující dispozice se zemědělskou půdou, přiznával navrátilcům ve specifickém případě upraveném v § 18 přednostní právo na koupi zemědělských pozemků. Zákon byl v dubnu 1948 změněn a doplněn zákonem č. 45/1948 Sb., který „ještě více ztížil možnosti převodu zemědělských pozemků mimo okruh osob uvedených v zákoně. Půda se navíc v zásadě mohla zcizovat jen se svolením příslušného ONV.“²⁷³ Přednostní právo krajanů bylo zachováno i po novele. Dalším „Ďurišovo zákonem“ byl zákon č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy. „Jeho účelem bylo přezkoumání rozhodnutí a opatření Pozemkového úřadu, popřípadě Ministerstva zemědělství, vydaných na základě prvorepublikového záborového zákona a předpisů jej provádějících, pokud se týkala v zákoně taxativně vypočteného zemědělského majetku. Právě tak zákon navazoval na prvorepublikové předpisy o první pozemkové reformě a na některé dekrety prezidenta

²⁷¹ „Vláda [...] (a) ukládá státnímu tajemníkovi v ministerstvu zahraničních věcí, aby československé zastupitelské úřady v cizině dostaly neprodleně pokyn, aby krajané, kteří se zajímají o reemigraci, informovaly obsírně o hospodářské situaci v republice, zejména o tom, že reemigranti nemohou počítat s přidělováním zemědělských usedlostí nebo samostatných výrobních nebo obchodních živností, nýbrž v republice je třeba průmyslových, zemědělských, stavebních a lesních dělníků a horníků. [...] (b) ukládá státnímu tajemníkovi v ministerstvu zahraničních věcí a ministru informací, aby obdobně informovali též Zahraniční ústav, který nechť ve styku s krajané v cizině ve věcech reemigračních postupuje obdobně. NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karta 584, Usnesení 52. schůze vlády z 10. ledna 1947.

²⁷² „Na základě vládního usnesení k plnění programu Gottwaldovy vlády připravilo v říjnu 1946 ministerstvo zemědělství návrh osnov šesti zákonů, kterým se také říká ‚Ďurišovy zákony‘. Patřily mezi ně návrhy zákona o revizi první pozemkové reformy, který měl prověřit rozhodování o záboru velkostatků a zbytkových statků a půdu přidělit sociálně vhodným zájemcům, zákona o technickohospodářských úpravách pozemků (tzv. scelovacího zákona), zákona o myslivosti, zákona o zaknihování přiděleného majetku, zákona o zajištění zemědělského výrobního plánu a zákona o úpravě dělení zemědělských podniků v pozůstalostním řízení a o zamezení drobení zemědělské půdy.“ Proti těmto návrhům se postavili národní socialisté a lidovci v českých zemích a Demokratická strana na Slovensku. „Národně socialistická strana se opírala o posudek F. Weyra, který návrhy zákonů odsoudil zejména pro podryvání principu právní jistoty v právních vztazích k půdě.“ KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, s. 59. ISBN 978-80-87284-17-9.

²⁷³ Tamtéž, s. 143.

republiky. Zákon byl přijat Národním shromážděním dne 11. července 1947.²⁷⁴ Konečnou fází revize pozemkové reformy byl přiděl revizí získaného pozemkového majetku. Zákon stanovil, že pozemkový majetek získaný pro účely přidělů byl určen „zemědělským zaměstnancům, malozemědělcům a rolnickým synům a dcerám“, zejména pokud tito byli krajané vracejícími se do vlasti.²⁷⁵ 21. ledna 1948 vláda uložila formou usnesení Ministerstvu sociální péče odpovědět na otázku kolik reemigrantů-zemědělců lze očekávat podle připravovaných reemigračních úmluv a kolik by jich nemohlo být uspokojeno z jiných zdrojů půdy, zejména z půdy konfiskované nebo získané revisí první pozemkové reformy.²⁷⁶ Toto usnesení nebylo po únorovém převratu splněno.

Zákon č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě), měl klíčový význam při přípravě kolektivizace. „Ve svém § 1 zakotvil [...] zásadu Hradeckého programu,²⁷⁷ že ‚půda patří těm, kdož na ní pracují‘. Zároveň obsahoval [...] omezení vlastnictví půdy jednotlivce na 50 hektarů. U vlastníků půdy se však podle uvedené ‚zásady‘ diferencoval. Ve vztahu k nové pozemkové reformě zákon operoval s pojmem ‚nuceného výkupu‘, tj. zvláštního druhu vyvlastnění za náhradu. Předpokládal rovněž provedení přidělů takto získané půdy.“²⁷⁸ Krajanům vracejícím se do vlasti přiznal zákon přednostní právo na přiděl půdy. Všechny výše uvedené zvláštní práva na poli pozemkového práva reemigranti příliš neužili, jelikož socializace venkova nebyla ničím jiným než kouřovou clonou před jeho kolektivizací.²⁷⁹

Poslední dva zákony, které zmiňují „krajany vracející se do vlasti“ spadají do oblastí branné a státoobčanské legislativy: Branný zákon č. 92/1949 Sb. započítal krajanům, kteří se navrátili do ČSR, do celkové doby základní, respektive náhradní, služby dobu vojenské služby, kterou vykonali ve spojeneckých armádách. O započtení

²⁷⁴ Tamtéž, s. 60-63.

²⁷⁵ Vládní nařízení č. 1/1948 Sb., kterým se provádějí některá ustanovení zákona o revizi první pozemkové reformy, označilo za malozemědělce ve smyslu zákona i krajany vracející se do vlasti, pokud bylo zemědělství jejich hlavním zaměstnáním.

²⁷⁶ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karta 439, Usídlování reemigrantů na půdě podle vládního usnesení ze dne 21. ledna 1948.

²⁷⁷ Viz. KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, s. 59 a násl. ISBN 978-80-87284-17-9.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 143.

²⁷⁹ Přípravu kolektivizace komunističtí poslanci v té době odmítali coby dezinformaci: „[N]ajdu referenty zleva i zprava, kteří jim říkají, kolchozy a sovochozy vám hrozí. Naopak komunisté v rámci ministerstva zemědělství i vnitra říkají, rozdělit do soukromého vlastnictví.“ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Stenoprotokol 62. schůze, 1. července 1947.

vojenské služby vykonané v jiných armádách rozhodovalo ministerstvo národní obrany v dohodě s ministerstvem zahraničních věcí. Zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství, pak ve svých závěrečných ustanoveních stanovil, že se tento předpis nedotýká zákona o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

Pomyslnou tečku za právními dějinami reemigrace představuje vyhláška ministerstva vnitra České socialistické republiky č. 117/1974 Sb., kterou se stanoví kritéria pro posuzování písemností jako archiválií a podrobnosti skartačního řízení: Písemnosti o „repatriaci a reemigraci, národní očistě, osídlování a budování pohraničí“ označuje vyhláška jako „písemnosti, které, lze považovat za archiválie“.

3.7. Neúspěch reemigrace?

Poválečná reemigrační akce byla po svém skončení roku 1950 hodnocena jako úspěšná, bylo zdůrazňováno, že se díky ní do republiky přestěhovalo téměř 200 tisíc krajanů.²⁸⁰ (Ke konci roku 1949 reemigrovalo z Bulharska 963 osob, z Francie 12 915 osob, z Jugoslávie 5 197 osob, z Maďarska 65 334 osob, z Německa 4 059 osob, z Polska 10 341 osob, z Rakouska 11 117 osob, z Rumunska 21 001 osob, ze SSSR 42 580 osob, z jihoamerických států 1 166 osob, z ostatních států pak 16 423 osob.)^{281,282} Kvantitativní úspěchy reemigrace však byly zpochybňovány již předúnorovou nekomunistickou publicistikou: „Akci by snad bylo možno hodnotit kolikostně, kdyby šlo o dovoz zboží, zásilky surovin. Ale protože jde o živé osoby s lidskou důstojností, cítěním a právy, nemůže nás oslnit počet. Transport je přece jenom jednou, méně důležitou, složkou reemigrace.“²⁸³ Tyto pozapomenuté dobové ohlasy přímo burcují k novému kritickému zpracování dané materie.

Tvrzení předúnorových nekomunistických politiků a publicistů, že KSČ zneužila svého vládního vlivu, aby zpozdila reemigraci rolnického lidu, jsem přijal za hypotézu v úvodní kapitole *Cile diplomové práce*. Podle něho lze zpoždění transferů českých

²⁸⁰ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 538, Konečná zpráva o provedení hromadné reemigrace Čechů a Slováků z ciziny.

²⁸¹ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 538, Konečná zpráva o provedení hromadné reemigrace Čechů a Slováků z ciziny.

²⁸² Viz. Příloha č. 8 „Počet reemigrantů z jednotlivých států.“

²⁸³ AUTOR NEZNÁMÝ. Krise v reemigraci trvá. *Národní osvobození*, 20. srpna 1946.

a slovenských krajanů do Československa interpretovat jako možnou „sabotáž“²⁸⁴ s cílem osídlit půdu v pohraničí proletáři z vnitrozemí (potenciálními komunistickými voliči) a nikoli zahraničními zemědělci. Na skutečnost, že reemigranti byli rozlišováni podle třídního klíče jsem poukázal v kapitole *Činnost Československé přesídlovací komise v Oradea Mare*: Ačkoli KSC vyjádřila reemigrační akci svou plnou podporu, prameny dokazují, že se obávala návratu českých a slovenských živnostníků ze zahraničí, kteří v jejích očích představovali reakční živly a individualisty.

Prohlášení vládních činitelů z počátku roku 1947, že republika nepotřebuje žádné reemigranty – sedláky, označil 15. ledna 1948 jako cynické publicista dr. Josef Folprecht, přičemž se odvolal na informace Národního pozemkového fondu, podle nichž bylo na počátku roku 1948 stále neosídleno 4 300 usedlostí o celkové výměře asi 40 000 hektarů. Nadto upozornil, že v podhorském a horském pohraničí byla doposud založena pastvinářská družstva o celkové výměře 136 000 hektarů,^{285,286} aniž by se úřady předtím byť jen pokusili o řádné osídlení této půdy „lesními sedláky“, ačkoli rumunští Češi by zde dle něj byli ideálními osídlenci. I této půdy se mohlo využít pro „krajany z hor“ – reemigranty z Rumunska, kteří byli zvyklí přivydělávat si „za těžkých podmínek rolnických“ dřevařstvím. Na místě tedy nebyla otázka zda *máme* pro krajany půdu, nýbrž zda *chceme mít* pro krajany půdu... I s tímto se snažil Folprecht vypořádat: „Mnohdy se reemigrace jeví tak, jako by se někdo bál, že tito naši lidé, dlouho od nás nuceně odloučení, se nehodí už do našeho myšlení a že nezapadnou řádně do našeho života“.²⁸⁷ České pohraničí se totiž po válce stalo „sociální laboratoří, experimentem, jehož úspěch (z hlediska KSC) byl rozhodující i pro proměny společnosti následující

²⁸⁴ Uvozovky užívám proto, že se sabotáží neoperuji coby s termínem trestněprávním, nýbrž jí míním obecně zneužití postavení nebo funkce k maření nebo ztěžování plnění důležitého úkolu. Trestný čin sabotáže prvně kriminalizoval až zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, přičemž objektem tohoto trestného činu bylo plnění jednotného hospodářského plánu. Sabotáž podle trestního zákona č. 86/1950 Sb. pak navíc vyžadovala úmysl přímý vyjádřený ve skutkové podstatě slovy „z nepřátelství k lidově demokratickému řádu“.

²⁸⁵ FOLPRECHT, Josef. Jak plníme úkol reemigrační. *Dnešek: nezávislý týdeník*, 1948, roč. 2, č. 41, s. 645.

²⁸⁶ Na otázku, proč jsou při nedostatku půdy pro reemigranty zřizována pastvinářská družstva, nedal zástupce ministerstva zemědělství Ing. Koťátko odpověď ani Zahraničnímu výboru Ústavodárného Národního shromáždění, který si ho v listopadu 1946 pozval na svou schůzi. Poslanec František Štambachr (ČSL) tehdy doporučil přehodnotit zakládání pastvinářských družstev a pozastavil se též nad zřizováním velkých státních statků na jižní Moravě, a to na půdě, která mohla být přidělena osídlencům. AUTOR NEZNÁMÝ. Stíny reemigrace našich krajanů ze zahraničí. *Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové*, 13. listopadu 1946. V tom byla lidovecká politika konzistentní: „Pro nás zůstává vedoucí jedna zásada, aby drobný zemědělec dostal půdu odtud, kde ta půda je, také z toho největšího velkostatku - a tento velkostatku má své sídlo v Praze, na Těšnově. Největší velkostatkář bydlí v Praze na Těšnově a je to pan ministr zemědělství! Není důvodu, abychom chránili rozsáhlé státní latifundie.“ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Stenoprotokol 61. schůze, 26. června 1947.

²⁸⁷ FOLPRECHT, Josef. Jak plníme úkol reemigrační. *Dnešek: nezávislý týdeník*, 1948, roč. 2, č. 41, s. 645.

po roce 1948.“²⁸⁸ Neexistence tradičních vazeb a hierarchií v pohraničí po odsunu byla pro komunisty žádoucí charakteristikou tohoto území, avantgardní kvalitou hodnou uchování i do budoucna. Z tohoto úhlu pohledu skutečně tradice ctící selské rody se silným vztahem k půdě nemohly být žádoucím substrátem pro kolonizaci; v oné „laboratoři sociálního inženýrství“ pro ně nemělo být místa: „Či budeme opět zkušené vinaře, chmelaře, sedláky z bohatých krajů posílat do horských chalup v dřevorubeckých krajích? Nedokážeme využít kvalit našeho řemeslníka osvědčených v cizím, namnoze nijak přátelském, prostředí? [...] Dnes již osidlovací úřad hodlá potvrdit národní správce bez přidělového řízení, čímž bude i přednost navrátilců, zaručená prezidentským dekretem, pouhou ilusí.“²⁸⁹ Fenomén zmiňovaných národních správců hraje v poválečné paměti československého pohraničí ústřední úlohu. „Národní správci byli [stejně jako reemigranti – pozn. autora] rekrutováni z tzv. osob ‚státně a národně spolehlivých‘ a měli vytvořit vrstvu lidí, kteří budou chránit nemovitý i movitý majetek ‚po Němcích‘. Zároveň se počítalo s tím, že v budoucnu většina z nich spravovaný majetek, nebo alespoň jeho část, převezme do vlastnictví. [...] byl to pochopitelně velice účelný politický tah.“²⁹⁰ Ze své podstaty však většina národních správců patřila k těm lidem, kteří za sebou neměli ve vnitrozemí „co ztratit“; bylo mezi nimi množství „zlatokopů“.²⁹¹ Lidovecký poslanecký klub upozorňoval, že „dostali půdu lidé, kteří k ní neměli žádný poměr“.^{292,293}

Odpor k reemigrantům – živnostníkům se zcela nepokrytě odkryl na stránkách Rudého práva na podzim roku 1946; jeho redaktoři se neopomněli zastat potenciálních voličů KSČ, tj. národních správců původem z československého vnitrozemí:

²⁸⁸ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011, s. 11. ISBN 978-80-904421-3-9.

²⁸⁹ NĚMEČEK, Josef. Slíbivše rybu, podáváme hada. *Svobodné noviny*, úterý 4. června 1946.

²⁹⁰ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011, s. 54. ISBN 978-80-904421-3-9.

²⁹¹ Tamtéž, s. 55.

²⁹² Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Stenoprotokol 61. schůze, 26. června 1947.

²⁹³ Slova poslance Nermutě (ČSL) z června 1947 byla v mnohém prorocká: „Když tak tu zemědělskou politiku dobře děláte, proč vám leží 56.000 hektarů půdy v pohraničí ladem? [...] Jestliže tolik a tolik voláte po tom, aby malému zemědělci byla přidělena půda, pak vám jako výkonný desetihektarový zemědělec [...] prohlašuji, že svoboda práce člověka na půdě má tak dalekosáhlé důsledky, že vy všichni byste ji měli obhajovat [...]. Proč? Protože [...] ze znárodněné nebo zkolektivisované půdy by měl potom národ chlebiček tak vzácný, jako ze znárodněného průmyslu textilie a ponožky. [...] Dvacet roků se na státních velkostatech prodělávalo a prodělává se na nich i teď, při malozemědělských nejvyšších cenách a při strojním vybavení, 600 Kčs na hektaru půdy. Dejme tudíž tuto půdu státních velkostatků drobnému zemědělci; založí si tam existenci vlastní rodiny, a ještě něco: bude z toho státu platit alespoň řádně daně.“ Tamtéž.

„Bylo by škoda nezapojovat do našeho hospodářského života krajany, kteří si v celém světě vydobyli svou zdatností jako samostatní drobní podnikatelé nejlepšího jména, ale naše nové hospodářství nemůže do sebe vstřebat všechny tyto samostatné živnostenské závody tradičního stylu. Nebude také možno, aby naši krajané – živnostníci prosazovali zásadu, že jejich nová existence má být zajištěna i na úkor [...] osvědčených národních správců [sic – pozn. autora].“ Ve stejný čas (tj. na podzim roku 1946) se v názorovém sloupku Svobodných novin *Co s reemigrací?* nezdráhal Josef Němeček reemigrační akci označit za „nejbolestivější věc našeho dneška, věc zahanbující, kde vyniká osvědčené české organizační nadání totální sabotáže.“ V kontrastu s rétorikou vládních představitelů zdůrazňující přednostní práva reemigrantů referoval Němeček o reemigrantech jako o „bludných postavách našeho pohraničí, lidech na okraji občanských práv, osídlencích na paběrkách.“²⁹⁴ Na to, že se s reemigranty místy jedná jako s přivandrovalci a „poločechy“ začal upozorňovat také sociálnědemokratický tisk^{295,296,297} a zcela přirozeně i ČÚZ: „Je opravdu těžko pochopitelné, jak může ještě dnes někdo říci reemigrantovi: ‚Nikdo vás sem nezval.‘ Vláda Československé republiky je tedy podle těchto ignorantů ‚nikdo‘. A takový občan si říká ‚správný Čech‘!“²⁹⁸

Josef Němeček nebyl sám, kdo kritizoval proces vnitřní osídlování: V srpnu 1947 vyjádřil Václav Chalupník na stránkách týdeníku *Dnešek* podezření, že způsob, jakým bylo provedeno rozdělení půdy v pohraničí, „sledoval určitý cíl, k němuž se však nikdo nechtěl hlásit.“ Z její tendence dovozoval záměr připravit držbu půdy tak, aby jejím jedině možným pozdějším výsledkem mohla být kolektivizace. Upozorňoval na rovnostářské a nevelké výměry usedlostí v pohraničí, „s hlediska zdravého hospodářství“ velmi pochybné, avšak vhodné pro následné združstevnění. Svě tvrzení, že „[k]dyby tu u některých činitelů byl opravdový úmysl soukromé vlastnictví zachovat, nemohlo by se takhle postupovat“, opřel o další tezi: Usedlosti prý nezřídka končily

²⁹⁴ NĚMEČEK, Josef. *Co s reemigrací? Svobodné noviny: list Sdružení kulturních organizací*, 25. října 1946.

²⁹⁵ LINHART, Josef. *Volání zklamaných. Právo lidu: časopis hájící zájmy dělníků, maloživnostníků a rolníků*, 26. října 1946.

²⁹⁶ „[K]rajané jsou zvláště v našem pohraničí dosti často nejen slovně uráženi, ale i tělesně napadáni a ohrožováni.“ NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 85, Dopis Sdružení zahraničních Čechů v Praze ze dne 30. června 1949 adresovaný ČÚZ.

²⁹⁷ Např. člen MNV v Bohosudově mluvil o reemigrantech jako o „přivandrovalcích“, republice neprospěšných, kteří přišli „Pán Bůh ví odkud“. NA Praha, fond ČÚZ II 1945-1968, karton 85, Dopis Svazu reemigrantů v ČSR ze dne 8. ledna 1947 adresovaný ČÚZ.

²⁹⁸ BERÁNEK, J[?]. *Češi praví a »přivandrovalí«*. *Československý svět – orgán Československého ústavu zahraničního*, 10. listopadu 1947.

v rukou lehkomyšlných kolonistů, a nikoli řádných hospodářů s kladným vztahem k půdě. O tom, zda se jedná o nedbalost či úmysl, přitom Chalupník nezapochoyboval.²⁹⁹ Do jakého kontrastu se přitom dostává s optimistickou pokvětnovou rétorikou o osídlení pohraničí „nejlepšími z nejlepších“... V sázce přitom nebylo nic menšího než legitimizační motiv ospravedlnění odsunu: „Nucené vysídlení milionů lidí je sice [...] odůvodněno historicky, skutečně ospravedlněno bude ale tehdy, když se podaří na uprázdněných místech vybudovat společnost postavenou na lepších, spravedlivějších základech. Podstatný je také v lecčems odůvodněný strach, že se pohraničí stane eldorádem zlatokopů, lidí nespolehlivých, [...] obavy z chaosu a hospodářského kolapsu.“³⁰⁰

Minimálně ČSNS veřejnou diskusi o reemigraci prokazatelně reflektovala a tak nepřekvapí,³⁰¹ že vláda 21. ledna 1948 přijala usnesení, kterým Ministerstvu sociální péče a Ministerstvu zemědělství uložila, aby tyto ústřední orgány svolaly „poradu ke zjištění, kolik půdy vykoupené podle zákona o trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě lze vyhradit reemigrantům – zemědělcům z různých států střední a jihovýchodní Evropy.“³⁰² Dle vzpomínek Ladislava Karla Feierabenda také „[č]lenové zemědělského výboru sněmovny správně prohlédli komunistické záměry a podle toho jednali i mluvili na výboru i na schůzích. Upozornili venkov, že zemědělci rozhodnou zápas o soukromé vlastnictví v dosud dovoleném rozsahu, a venkov jim začal k velké zlosti komunistů rozumět.“³⁰³ Ministerstvo sociální péče se za účelem splnění vládního usnesení z 21. ledna chystalo zodpovědět otázky (1) kolik reemigrantů – zemědělců lze očekávat podle připravovaných reemigračních úmluv a kolik by jich nemohlo být uspokojeno z jiných zdrojů půdy, zejména z půdy konfiskované nebo získané revisí první pozemkové reformy, (2) jaká výměra půdy bude vykoupěna podle zákona o trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě a kolik by z této půdy zbylo pro reemigranty.³⁰⁴

²⁹⁹ CHALUPNÍK, Václav. Poznámky k diskusi o zemědělství. *Dnešek: nezávislý týdeník*, 1947, roč. 2, č. 20-21, s. 312.

³⁰⁰ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011, s. 38. ISBN 978-80-904421-3-9.

³⁰¹ Viz již citovaný přehled vnitřní politiky od 10. do 23. ledna 1948. AUTOR NEZNÁMÝ. *Tři roky: přehledy a dokumenty k československé politice v letech 1945 až 1948. Díl III., Události od druhého výročí osvobození Prahy v květnu 1947 do komunistického puče v únoru 1948*. Brno: Melantrich, 1991, s. 554–555. ISBN 80-7023-081-9.

³⁰² NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 439, Vládní usnesení ze dne 21. ledna 1948.

³⁰³ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Soumrak československé demokracie. Díl II.* Vyd. 1. Londýn: Rozmluvy, 1988, s. 406–407.

³⁰⁴ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 439, Usídlování reemigrantů na půdě podle vládního usnesení ze dne 21. ledna 1948.

Již dříve byly komunisty vedené resorty uskutečňující reemigraci kritizovány, že se při reemigraci neřídí tvrdými daty: „Jestliže zástupce ministerstva soc. péče prohlašuje, že ještě není známo, jaké pracovní síly přijdou z Volyňska, proč si nenechá pořídit aspoň přibližnou statistiku Svazu volyňských Čechů v Žatci? Na to odpověděl posl. Smrkovský [KSC – pozn. autora], že na takové debaty nemá vůbec času.“³⁰⁵ Tento slibný vývoj, který z reemigrační politiky činil profilující téma, však zhatilo rozhodující mocenské střetnutí; po únorovém puči se „obrozená“ vláda Národní fronty vrátila ke své původní linii, a sice, že Československo má zájem jen na reemigraci lesních dělníků a osob námezdně pracujících. V obdobném duchu byli také krajané informováni, „že malé výměry půdy a obytné domky, které případně budou dány pracujícím v lesích, budou jim poskytnuty nikoliv do vlastnictví, nýbrž jen k užívání.“³⁰⁶ O tom, jakým způsobem byla tvořena reemigrační politika československé vlády, mnohé vypovídá událost z června 1949, kdy členové vlády, „zejména pak její předseda“,³⁰⁷ odmítli přijmout některá usnesení ve věci reemigrace, jelikož vláda neměla pro své rozhodnutí dostatek „konkrétních podkladů o celé problematice“ – Úřad předsednictva vlády si obratem od ministerstva práce a sociální péče vyžádal zprávu o přítomném stavu reemigrační akce spolu s „třídním rozbořením reemigrantů“.^{308,309}

³⁰⁵ AUTOR NEZNÁMÝ. Stíny reemigrace našich krajanů ze zahraničí. *Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové*, 13. listopadu 1946.

³⁰⁶ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 439, Vládní usnesení ze dne 5. července 1948.

³⁰⁷ 16. předsedou vlády ČSR byl mezi lety 1948 až 1953 Antonín Zápotocký.

³⁰⁸ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 439, Dopis odeslaný z Úřadu předsednictva vlády soudruhu dr. Zdeňku Popelovi dne 10. června 1949.

³⁰⁹ Po zvolení Klementa Gottwalda hlavou státu zasílal reemigrační odbor Ministerstva práce a sociální péče zvláštní zprávy o činnosti určené adresně Kanceláři prezidenta republiky. NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 543.

4. Perspektivy české a slovenské krajanské politiky

Reemigrace, jejíž úprava postupovala poválečné československé právo veřejné horizontálně i vertikálně, mohla zároveň představovat tečku za krajanskou péčí, kterou do té doby republika české a slovenské diaspoře poskytovala: „Reemigrace jest dobrovolná, nutno však připomenouti, že ty menšiny, které odmítnou se vrátit do vlasti, musí počítat s národnostní asimilací státu druhého.“³¹⁰ Obětování měli být krajané v Rakousku a v Německu – československá reprezentace se totiž domnívala, že kdyby se tamní české větvi dostalo menšinových práv, vznikly by Rakouské a Německé straně reciproční nároky v ČSR.³¹¹

Ježto se tyto poválečné představy později nenaplnily, tzv. krajanská politika má dodnes své místo v obou nástupnických státech zaniklého Československa. Česká krajanská politika vody příliš nečeří, leč *Oddělení pro krajanské záležitosti* coby součást konzulárně právní sekce Ministerstva zahraničních věcí i tak vyvíjí svou činnost soustavně. Vedoucím oddělení je *zvláštní zmocněnec pro krajanské záležitosti*. Jeho pracoviště podporuje spolupráci s krajanskými spolky po celém světě, a to zejména skrz poskytování peněžních darů na kulturní projekty krajanských spolků a údržbu krajanských škol. Oddělení též organizuje vzdělávací programy pro krajany (např. kurz českého jazyka pro krajany v Poděbradech) a vysílá učitele k českým krajanským komunitám.³¹² Vedle exekutivy se krajanské otázky věnují i sbory zákonodárné: V rámci Zahraničního výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR zasedá *Podvýbor pro styky s krajany*.³¹³ Poněkud aktivnější je ovšem *Stálá komise Senátu pro krajany žijící v zahraničí*, působící pro změnu na půdě horní komory parlamentu.³¹⁴

Z jednání se zástupci českých krajanských organizací vychází, dle důvodové zprávy, § 31 zákona č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky a o změně

³¹⁰ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 583, Strojopis „reemigrace – repatriace“ ze dne 19. ledna 1946.

³¹¹ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 584, Výstřižek článku K. Kostelníka „Reemigrační kalamita“ ze soboty 8. června 1946.

³¹² Krajané | Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online]. [cit. 04.07.2022]. Dostupné na: <<https://www.mzv.cz/krajane>>.

³¹³ Zahraniční výbor, Podvýbor pro styky s krajany. [online]. [cit. 04.07.2022]. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=3315>>.

³¹⁴ Stálá komise Senátu pro krajany žijící v zahraničí. [online]. [cit. 04.07.2022]. Dostupné na: <https://www.senat.cz/organy/index.php?par_2=455>.

některých zákonů.³¹⁵ Zákon o státním občanství ČR z roku 2013 tímto ustanovením podstatně rozšířil možnost zjednodušeného nabytí státního občanství ČR prohlášením. Na jeho základě mohou nyní nabýt státní občanství ČR bývalí čeští či českoslovenští státní občané a dále jejich potomci (děti a vnuci), kteří českými či československými státními občany nikdy nebyli.³¹⁶ V minulém, tj. osmém, volebním období Poslanecké sněmovny byl předložen vládní návrh novely zákona o státním občanství ČR; jeho projednávání však skončilo spolu s volebním obdobím na jaře 2021. Novela by se byla předmětného ustanovení dotkla jen legislativně-technicky, tj. přečíslováním odstavců a vytříbením terminologie: Zákon by nadále nehovořil o nabytí státního občanství *prohlášením*, nýbrž *na základě prohlášení*.³¹⁷ Zásadnější návrh novely zákona o státním občanství ČR byl předložen skupinou „vládních“ poslanců v nynějším, tj. devátém, volebním období Poslanecké sněmovny. Navrhovaná novela by umožnila nabýt státní občanství ČR prohlášením i pravnoučatům někdejších československých občanů.³¹⁸ Je třeba mít na paměti, že o § 31 odst. 3 by bylo nepřesné referovat jako o *reemigrační klauzuli*, neboť udělení státního občanství zde není podmíněno „návratem do vlasti“. Nejedná se ani o *krajanskou klauzuli*, ježto pro udělení státního občanství není podle ní rozhodný národnostní původ, nýbrž státní občanství předků. Přesto má toto ustanovení k řešené materii reemigrace velmi blízko a stojí proto za zmínku.

4.1. Zásady politiky vlády ČR ve vztahu k přesídlování krajanů

Ačkoli ČR nikdy klasický krajanský zákon neměla (přičemž za krajanskou klauzuli nelze dozajista považovat ani výše zmiňované ustanovení zákona o státním občanství ČR z roku 2013),³¹⁹ vláda ČR stanovila roku 2014 nové zásady své krajanské

³¹⁵ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky (2010-2013). Tisk č. 827. Vl.n.z. o státním občanství ČR včetně důvodové zprávy.

³¹⁶ Obdobně slovenský zákon č. 40/1993 Z.z., o státním občanství Slovenské republiky, novelizovaný zákonem č. 72/2022 Z.z. upravuje podmínky udělování státního občanství Slovenské republiky potomkům bývalých československých občanů narozených na území Slovenské republiky (mohou požádat o udělení státního občanství SR za podmínky povoleného pobytu na území SR bez specifikace jeho délky) a osobám se slovenským původem po jednom z rodičů, prarodičů nebo praprarodičů. Zákon upravuje i podmínky udělování státního občanství SR osobám se statutem Slováka žijícího v zahraničí.

³¹⁷ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky (2017-2021). Tisk č. 690. Novela z. o státním občanství ČR.

³¹⁸ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky (od 2021). Tisk č. 585. Novela z. o státním občanství ČR.

³¹⁹ Krajanské zákony definují, kdo patří do okruhu krajanů, zavádějí krajanské průkazy (u našich sousedů např. „Karta Polaka“ či „osvedčenie Slováka žijúceho v zahraničí“), přesně upravují kritéria a proces získání takového průkazu a stanovují výhody svědčící jeho držitelům. Předmětem obdobné regulace jsou tedy veřejnoprávní aspekty krajanské problematiky.

politiky. Učinila tak formou usnesení o dvou přílohách, kterým nahradila obdobné usnesení z roku 1996. První příloha nese název „Zásady politiky vlády České republiky ve vztahu k přesídlení cizinců s prokázaným českým původem (krajanů), žijících v zahraničí“, druhá příloha pak stanovuje rozsah asistence poskytované v odůvodněných případech krajanům do ČR přesídlovaným. Usnesení je uloženo provést ministrům (1) vnitra, (2) zahraničních věcí, (3) školství, mládeže a tělovýchovy, (4) práce a sociálních věcí.³²⁰

Příloha č. 1 je uvozena deklarácí snahy „podporovat kontakty českých menšin žijících v zahraničí s Českou republikou“ a konstatováním, „že každý cizinec s prokázaným českým původem (dále jen „krajan“) může získat vízum či pobytové oprávnění k cestování či pobytu v České republice za podmínek upravených [...] uvedenými zásadami.“ Na závěr této preambule vláda znovu opakuje, že při vydání zásad byla „vedena snahou usnadnit krajanům vstup a pobyt na území České republiky“. Příloha č. 1 se pak rozpadá do tří článků.³²¹

▣ První článek vymezuje okruh oprávněných osob: (a) Poskytuje nám kýženu definici krajana, kterým „je každý cizinec, který má prokazatelně český národnostní původ, nebo je dítětem rodiče s českým národnostním původem, nebo dítětem dítěte rodiče s českým národnostním původem“. (b) Český národnostní původ pak krajan prokazuje *Potvrzením o příslušnosti ke krajanské komunitě* vydaným Ministerstvem zahraničních věcí ČR. (c) Oprávněnými osobami jsou též rodinní příslušníci krajana – pro jejich definici se podpůrně užije příslušné ustanovení zákona o pobytu cizinců.³²²

▣ Druhý článek vymezuje práva a povinnosti krajanů: (a) Krajanovi je umožněno vydat krátkodobé vízum k pobytu. (b) Projevili-li krajan zájem žít v ČR trvale, může individuálně podat žádost o povolení k trvalému pobytu z důvodů hodných zvláštního zřetele, dle § 66 odst. 1 písm. b) zákona o pobytu cizinců. (d) Krajané jsou přitom povinni poskytnout

³²⁰ Usnesení vlády České republiky č. 1014 ze dne 8. prosince 2014 o zásadách politiky vlády České republiky ve vztahu k přesídlování cizinců s prokázaným českým původem (krajanů) žijících v zahraničí.

³²¹ Příloha č. 1 k usnesení vlády České republiky č. 1014 ze dne 8. prosince 2014.

³²² Tamtéž.

Ministerstvu zahraničních věcí a Ministerstvu vnitra nezbytnou součinnost.³²³

☐ Třetí článek vymezuje gesci jednotlivých resortů: (a) Stanovuje, že pravidla prokazování českého národnostního původu určuje ministr zahraničních věcí ve spolupráci s ministrem vnitra. (b) Potvrzení o českém národnostním původu pak na základě žádosti vydává Ministerstvo zahraničních věcí, a to formou *Potvrzení o příslušnosti ke krajské komunitě*.³²⁴

Co se potvrzení o příslušnosti ke krajské komunitě (dále jen „PPKK“) týče, není bez zajímavosti jistá podobnost s tzv. krajskými průkazy, které známe ze slovenského či polského krajského zákona. Nenechme se však zmást; PPKK co do formy správní činnosti není dokladem, nýbrž jiným neregulativním úkonem – stanoviskem. PPKK je tedy pouhým podkladem pro rozhodnutí v řízení o udělení trvalého pobytu. Vzhledem k tomu, že PPKK není zákonem o pobytu cizinců předvídáno, nemá výjimku z obecného ustanovení § 72, dle kterého „[n]áležitosti žádosti o povolení k trvalému pobytu nesmí být starší 180 dnů“. Nastává tak absurdní situace, kdy žadatelé se starším PPKK musejí znovu žádat o jeho aktualizaci, přestože je krajně nepravděpodobné, že by se třeba jen za půl roku stihli odnát!³²⁵

Příloha č. 1 se dotýká ještě jednoho institutu, a sice *asistence při integraci krajanů*. Její úprava vychází ze zkušeností s reemigrací krajanů z jihovýchodní a východní Evropy, která probíhá od 90. let v rámci tzv. tiché krajské politiky české vlády.³²⁶ Jak čl. 2 písm. c), tak čl. 3 písm. c) přiznává ministru vnitra právo rozhodnout o této asistenci v odůvodněných individuálních případech.³²⁷ Jejím cílem je umožnit trvalé přesídlení do ČR těm krajanům, kteří z objektivních důvodů nemohou splnit podmínky stanovené § 71 odst. 1 zákona o pobytu cizinců zejména proto, že se nacházejí

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ K úvahám nad novelizací zákona o pobytu cizinců viz následující podkapitolu.

³²⁶ HALÁSZ, Ivan. *Krajanía a tzv. krajské zákony na ich podporu v strednej Európe*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2014, s. 140. ISBN 978-80-87146-86-6.

³²⁷ Tamtéž.

v *komplikované bezpečnostní, zdravotní, či sociální situaci*.^{328,329} Na poskytnutí asistence přitom není právní nárok.³³⁰ Rozsah asistence, která může být poskytnuta na základě individuálně podané žádosti *ekonomicky či sociálně potřebným* krajanům žádajícím o trvalý pobyt, vymezuje blíže Příloha č. 2 téhož usnesení:³³¹

(1) Krajanům lze v zemi původu poskytnout pomoc s podáním žádosti o trvalý pobyt. Vzhledem k tomu, že touto činností, tzv. asistencí na místě, je pověřen zejména místně příslušný zastupitelský úřad ČR, spolurozhodují o poskytnutí asistence na místě ministr zahraničních věcí a ministr vnitra; o všech dalších typech asistence rozhoduje ministr vnitra samostatně. (2) Krajanům žádajícím o povolení k trvalému pobytu v ČR lze zajistit transfer ze země původu do ČR. Stát pak financuje či spolufinancuje cestovní náklady, popřípadě sám zajistí přepravu. V odůvodněných případech dokonce usnesení připouští využití vojenského letectva AČR. (3) Krajanům přesídleným do ČR může být bezúplatně poskytnuto dočasné ubytování včetně stravy až na dobu 12 měsíců. (4) Ministerstvo vnitra může uzavřít úplatnou smlouvu s třetí osobou, která se zaváže asistovat přesídleným krajanům při hledání bydlení. (5) Úřad práce ČR a Ministerstvo práce a sociálních věcí po domluvě s ministrem vnitra asistují přesídleným krajanům při hledání zaměstnání. (6) Krajanům přesídleným do ČR může být poskytnuta asistence při podávání žádostí o uznání zahraničního vzdělání v ČR. (7) Krajanům přesídleným do ČR může být poskytnuta jednorázová finanční výpomoc vyplácená Ministerstvem vnitra. Maximální výše poskytnuté finanční pomoci je 50 000 Kč na každou dospělou osobu a 20 000 Kč na každou osobu do 18 let věku žijící ve společné domácnosti.³³² (8) Krajanům přesídleným do ČR může být poskytnut základní integrační kurz a zajištěna výuka českého jazyka. (9) Pod poslední, sběrný, bod nazvaný „pomoc při integraci“ spadá různorodá asistence v prvních 6 měsících po přestěhování krajanů do stálého bydliště.

³²⁸ Znovu se zde projevuje humanitární aspekt reemigrace, který byl silně akcentován při reemigraci poválečné.

³²⁹ Krajané - Aktuální informace o migraci. [online]. [cit. 05.07.2022]. Dostupné z: <<https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/krajane.aspx?q=Y2hudW09NA%3d%3d>>.

³³⁰ Tamtéž.

³³¹ Příloha č. 2 k usnesení vlády České republiky č. 1014 ze dne 8. prosince 2014.

³³² Bod č. 7 krom výše uvedeného stanovuje, že příspěvky jednorázové finanční výpomoci „nejsou započítávány do celkového příjmu rodiny pro účely výplaty dávek státní sociální podpory ani k nim nebude přihlíženo při hodnocení celkových sociálních a majetkových poměrů rodiny pro účely dávek pomoci v hmotné nouzi.“ Tato formulace skutečně odpovídá jak definici příjmu v § 5 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, tak i definici příjmu v § 9 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Demonstrativně se uvádí např. doprovod krajana na jednání s úřady či úhrada správních poplatků.

Příloha č. 2 k usnesení vlády ze dne 8. prosince 2014 tedy dává ministru vnitra k uvážení vpravdě širokou škálu nástrojů k realizaci reemigrační akce. Nelze však zapomínat, že usnesení vlády má zásadně toliko interní účinky uvnitř administrativy – zavazuje členy vlády, jejich prostřednictvím jimi řízená ministerstva a zbylé vykonavatele státní správy.³³³ Zákonným fundamentem přesídlování krajanů do ČR je stále § 66 odst. 1 písm. b) zákona o pobytu cizinců, který krajany ani slovem nezmiňuje: „Povolení k trvalému pobytu se bez podmínky předchozího nepřetržitého pobytu na území vydá cizinci [...] který o vydání tohoto povolení žádá z jiných důvodů hodných zvláštního zřetele.“ Pouhé usnesení vlády (sic) tedy ministru vnitra ukládá, aby příslušnost cizince ke krajanské komunitě subsumoval pod onen důvod zvláštního zřetele hodný.

4.2. Úvahy *pro futuro*

De lege ferenda se proto můžeme zamyslet, zda by zákonodárce do § 66 odst. 1 o pobytu cizinců nemohl vložit další písmeno; slova zákona by pak zněla následovně: „Povolení k trvalému pobytu se bez podmínky předchozího nepřetržitého pobytu na území vydá cizinci [...] který o vydání tohoto povolení žádá z důvodů své příslušnosti ke krajanské komunitě.“ Ve stejném duchu by mohl být § 70 doplněn o nový odstavec: „cizinec, který žádá o povolení k trvalému pobytu z důvodů podle § 66 odst. 1 písm. [?],³³⁴ je povinen předložit potvrzení o příslušnosti ke krajanské komunitě.“ Vedle legální definice zákonného pojmu cizince (§ 1 odst. 2) by mohl být závazně definován i krajan, coby příslušník krajanské komunity.³³⁵

Obdobné úvahy by konec konců mohly, při politické vůli, vyústit ve vypracování osnovy zvláštního krajanského zákona. Ten by byl vůči zákonu o pobytu cizinců v poměru speciality. Nic by přitom nebránilo, aby takováto norma stvrdila letitý *status*

³³³ KOPECKÝ, Martin. *Správní právo: obecná část*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2019, s. 78–79. ISBN 978-80-7400-727-9.

³³⁴ Tj. z důvodů své příslušnosti ke krajanské komunitě.

³³⁵ V létě 2022 se v souvislosti s přípravou elektronické sbírky zákonů rozproudila staronová diskuse nad „legislativním úklidem“. Opět se ozývají hlasy volající po rušení obsoletních zákonů. Jednou z norem zralou na zrušení by přitom byl i zákon o udělování státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti. Pakliže by ke zrušení reemigračních zákonů a souvisejících předpisů skutečně došlo, pojem „krajan“ by ze sbírky zákonů zmizel bez náhrady.

quo a recipovala materii nynější Přílohy č. 1 usnesení vlády ze dne 8. prosince 2014, zatímco materie Přílohy č. 2 téhož usnesení by byla ponechána úpravě podzákoným právním předpisem. O obdobném legislativním návrhu se skutečně na přelomu milénia uvažovalo v horní komoře parlamentu.

Roku 2001 byla dokončena „právní a politická analýza k projednání a prosazení věcného záměru zákona o krajanech“. Tvrzení, že zahraniční krajané svým spolkovým životem reprezentují ČR v zahraničí, vzali autoři za nesporné, a označili za žádoucí, „aby Česká republika podpořila jejich snahy tím, že upraví zvláštním zákonem jejich status a ocení tak jejich aktivity.“ Analýza neopomněla zmínit, že obdobná právní úprava existuje již delší dobu ve vícero středoevropských státech: „Např. ve Slovenské republice byl přijat zákon obdobného obsahu, jaký má navrhovaná právní úprava. Slovenská Ústava v novelizovaném znění dokonce v čl. 7a deklaruje, že „Slovenská republika podporuje národní povědomí a kulturní identitu Slováků žijících v zahraničí, podporuje jejich instituce zřízené za tímto účelem a vztahy s mateřskou zemí“. Z dalších našich sousedů je možné uvést např. Německo či Polsko, zvláštní úprava pro krajany však existuje i ve Švýcarsku, Maďarsku či na Ukrajině.“ Komparace cizích právních úprav měla přispět k tomu, aby se ČR vyvarovala chyb Maďarska, jehož krajanskou politiku přijímají sousední státy s nevolí coby nežádoucí ingerenci.^{336,337} Analýza proto zdůrazňuje nutnost předchozích diplomatických jednání, jimiž by ČR státy s českou menšinou ujistila o bezelstnosti své krajanské politiky, že totiž zamýšlená úprava vychází z „jiných principů“, než úprava maďarská. Ve vztahu k cizozemcům analýza upozornila ještě na jeden poměrně významný problém: „Česká republika má [...] s řadou států uzavřeny mezinárodní smlouvy, které zakotvují pro občany těchto zemí doložku nejvyšších výhod v případě jejich pobytu na území České republiky. Jinými slovy, Česká republika se zavázala poskytnout občanům z jiných zemí tu nejvyšší míru práv a ochrany, jakou poskytuje jakýmkoli jiným cizincům. Pokud by byla přijata úprava zvýhodňující

³³⁶ Právní a politická analýza k projednání a prosazení věcného záměru zákona o krajanech. [online]. [cit. 24.08.2022]. Dostupné na:

<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/webNahled?id_doc=11891&id_var=11891>.

³³⁷ Maďarsko svou krajanskou politiku formuje „bez ohľadu na názory susedných štátov, hoci sa dotýkajú aj ich občanov a aj v samotnom Maďarsku sú časťou politikov a expertov označované za prejavy „mäkkého iredentizmu“, resp. „iredentizmu bez územných nárokov“. Tzv. národná, resp. krajanská politika sa tak realizuje na pomedzí zahraničnej a vnútornej politiky, pričom zasahuje do oboch oblastí. To má vplyv aj na vzťahy Maďarska so susednými štátmi.“ MARUŠIAK, Juraj. Stredná Európa a problematika práva národov na sebaurčenie. In: MARUŠIAK, Juraj – HALÁSZ, Ivan – GNIAZDOWSKI, Mateusz. *(Dez)integračná sila stredoeurópskeho nacionalizmu. Prípady štátov vyšehradskej skupiny*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015, s. 75.

naše krajané, kteří jsou ovšem z hlediska mezinárodního práva vůči České republice cizinci, neboť nemají české státní občanství, je možné, že by občané cizích států, se kterými je uzavřena příslušná mezinárodní smlouva, mohli požadovat stejný rozsah práv, jaký bude krajanům poskytnut.“³³⁸

Pakliže senátní analýza označuje vymezení rozsahu práv a povinností krajana za nejproblematictější bod, nelze s ní než souhlasit. Nemá-li být totiž krajanství jen symbolickým statusem, je třeba jeho obsah, práva a povinnosti, zákonem určit. Inspiraci přitom můžeme čerpat u našich sousedů: „V obdobných zahraničních úpravách se krajanům umožňuje například vstupovat na území státu bez víza či zvacího dopisu, pokud jsou takovéto doklady vůči cizincům z některých zemí vyžadovány, popřípadě je krajanům umožněno získat vízum za mírnějších podmínek.“ Tato zvláštní práva by ocenili zejména krajané ze zámoří, kteří se netěší statusu občana EU. Dále analýza komparací dospívá k závěru, že krajanům „se zpravidla umožňuje získat vzdělání za stejných podmínek jako ostatním občanům, nevyžaduje se získání pracovního povolení v případě zaměstnání v tuzemsku a dále se často poskytuje výhodnější režim při získání státního občanství.“ Takovéto výhody by bezesporu ocenili východoevropané a jihovýchodoevropané Češi, kteří coby ukrajinští či srbští občané nejsou občany EU. Konečně nelze pro samý důraz na individuální práva zapomínat na podporu, která by se poskytovala krajanům.³³⁹

Pokud šlo o povinnosti, uvažovalo se spíše o obecně formulovaných ustanoveních. „Krajan měl být povinen vystupovat aktivně ve prospěch České republiky především podporou politických, kulturních a ekonomických aktivit, šířit dobré jméno České republiky v zahraničí, přispívat k udržování a pěstování národního kulturního dědictví, jakož i prohlubovat vztahy sounáležitosti s Českou republikou.“ Zavedení sankcí za porušení těchto povinností se vzhledem k míře jejich obecnosti v senátní analýze neuvažovalo.³⁴⁰

Osobně bych byl o něco odvážnější a nezdráhal se vyvolat diskusi o přehodnocení samotné definice krajanství, dle které je dnes příslušnost k české krajané komunitě

³³⁸ Právní a politická analýza k projednání a prosazení věcného záměru zákona o krajané. [online]. [cit. 24.08.2022]. Dostupné na:

<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/psssenat/webNahled?id_doc=11891&id_var=11891>.

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ Tamtéž.

správní praxí vykládána jako „vymezení etnické, nikoli teritoriální“.³⁴¹ Teritoriální pojetí krajanství nemusí být jen teoretickým konceptem; péče o diasporu je jednou z vládních politik i v tak etnicky pluralitní zemi, jakou je Švýcarská konfederace.^{342,343} Ústava ČR ve své preambuli deklaruje věrnost všem dobrým tradicím československé státnosti. Jelikož mezi dobré tradice jistě nemůžeme počítat, pro českou kotlinu zcela netradiční, národní stát, nadto stvořený cestou etnické čistky, nelze vyloučit, že v budoucnu dozraje čas k institucionalizování vztahů ČR k potomkům odsunutých českých Němců,³⁴⁴ třeba právě prostřednictvím krajaňské legislativy. Byl by to spíše krok symbolický, ježto postavení občanů SRN v ČR je již nyní určeno občanstvím EU. Jednalo by se však o jednoznačně smířlivé gesto na poli česko-německých vztahů. Při nově uchopeném pojetí zemského krajanství, navazujícím na Bolzanovy idey, by statut krajana neměl být upřen ani potomkům českých Židů, kteří po hrůzách šoa opustili Evropu. Ti by dnes mohli uvítat zejména snazší přístup k schengenskému vízu. Dualismus státních občanů ČR, coby příslušníků politického národa, a krajaňů, coby příslušníků etnik s historickými vazbami na české země, je pojetí, které by mohlo obstát i v Evropě 21. století a zároveň nastavit zrcadlo zbylým třem státům visehradské čtyřky, které ve svých krajaňských zákonech dodnes lpějí na koncepci národního státu a s ním spojeného státního národa.

³⁴¹ Informace o vydávání a účelu Potvrzení o příslušnosti k české krajaňské komunitě v zahraničí - Informace o aktualizaci Potvrzení o příslušnosti k české krajaňské komunitě v zahraničí | Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online]. [cit. 05.07.2022]. Dostupné na:

<https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/krajane/potvrzeni_o_prislusnosti_k_ceske/informace_o_p_otvrzeni_o_prislusnosti_k.html>.

³⁴² „Už od roku 1761 jestvovala vo Švajčiarsku spoločnosť „Société Helvétique“ [...]. Spolok si [...] vytkol za cieľ vytvorit' bratstvo Švajčiarov doma a v zahraničí bez ohľadu na ich reč a náboženstvo [...]. NA Praha, fond ČUZ II 1945-1968, karton 84, Dr. Emil F. Nový: Ako organizujú krajaňskú starostlivosť v iných štátoch.

³⁴³ Pro recentní právní úpravu viz: Federal Act on Swiss Persons and Institutions Abroad | Fedlex [online]. [cit. 02.08.2022]. Dostupné na: <<https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2015/653/en>>.

³⁴⁴ Z pohledu platného práva by dnes deportace (resp. nucené vysídlení) skupiny obyvatelstva balancovala na hraně zločinu proti lidskosti ve smyslu § 401 odst. 1 písm. c) zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Jakkoli respektují, že „řád minulosti nemůže být postaven před soud řádu přítomnosti“ (Nález č. 55/1995 Sb.), chci na příkladu citované trestněprávní normy poukázat, jak alibisticky může vyznít holedbání se dodržováním zejména těch lidskoprávních závazků, na jejichž oltář nemusí dnešní ČR pro svou národnostní homogenitu skoro nic obětovat, tj. závazků, které nenutí Čechy k žádnému kompromisu, ježto ti si stihli se svými Němci vyřídit účty „včas“, dokud to mezinárodní právo umožňovalo, a zákon ani mezinárodní smlouva přeci *retro non agit*... Logika apologetů odsunu může být nakrásně juristicky ryzí, a přesto po sobě zanechá pachut' – snad projev přirozeného práva volajícího po zadostiučinění.

5. Závěr

Předkládaná práce poskytuje v kapitole 3 deskripci právního rámce poválečné reemigrace do ČSR uskutečněné na základě ústavního zákona č. 74/1946, o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti,³⁴⁵ dalších zákonů a podzákonných předpisů, s nimiž operuje zejména podkapitola 3.6; zvláštní důraz je přitom kladen na reemigraci z jihovýchodní Evropy. Diplomová práce se tak snaží splatit letitý dluh právněhistorické vědy: Zatímco ústavní zákon o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti nebývá předmětem zájmu právníků, reemigrace z jihovýchodní Evropy bývá pro změnu přehlížena historiky. V kapitole 4 pak práce přechází od právní historie k právu platnému (zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR), popisuje recentní politiku ČR ve vztahu ke krajanům a k jejich přesídlování do ČR, přičemž upozorňuje na její nedostatky. Práce též dává odpověď na badatelskou otázku vymezenou v úvodní kapitole, když na základě archiválií dokazujících vliv KSČ na reemigraci skýtá novou interpretaci reemigrace:³⁴⁶

Na české a slovenské krajany v cizině, ochotné přesídlit do staré vlasti, bylo v květnu 1945 nahlíženo jako na *reservoir* zdatných zemědělců, kteří se již v minulosti jako kolonisté národnostně i hospodářsky osvědčili a byli by proto ideálními osadníky pro nastoupení na místo Němců. Jejich potenciál nebyl nakonec při osídlování půdy v pohraničí plně využit.³⁴⁷ Výjimku představují především přesídlenci z Volyně, kteří si díky včasnému příchodu se Svobodovo armádou vymohli usídlení na zemědělské půdě. „Řada vlivných členů strany si ale uvědomovala jednak problémy, které příchod tak velké skupiny způsobí řadě osídlenců z vnitrozemí (většinou voličů KSČ), i politickou

³⁴⁵ Upravený text kapitoly 3 byl na základě kladného recenzního posudku přijat dne 23. 2. 2024 k publikaci ve vědeckém časopisu *Právněhistorické studie* pod názvem *Udělování československého státního občanství „krajanům vracejícím se do vlasti“ podle ústavního zákona č. 74/1946 Sb.*

³⁴⁶ Srov. článek, vycházející z rukopisu této diplomové práce: NEDVĚD, Martin. Nemajetní krajané – plus pro stranu? Vliv KSČ na poválečnou reemigraci. *Právněhistorické studie*, 2023, roč. 53, č. 2. ISSN 0079-4929.

³⁴⁷ Srov. se slovy poslance Emila Weilanda (ČSNS): „Reemigrace je součástí naší osídlovací politiky, jejímž prvním úkolem bylo nahradit odsunuté Němce českým obyvatelstvem. V tom byl rozhodující spontánní nástup domácích osídlenců do pohraničí, který byl rychlý a mohutný zvláště hned v prvních měsících po revoluci. Byl ovšem také chaotický a neorganizovaný, byly v něm nežádoucí elementy, kořistníci a spekulanti, využívající situace pro své sobecké zájmy, lidé, kteří napáchali veliké škody hmotné i mravní. Ale nebylo tehdy možno všemu tomu zabránit. [...] V tomto revolučním dění nebylo tehdy možno uplatnit ani práva přednostních uchazečů, ani zajistit místa reemigrantům.“ Jakkoli poslanec nahlížel nezdar kolonizace pohraničí na svou dobu mimořádně kriticky, jeho příčiny nehledal a celou věc hodnotil fatalisticky: „Byl to vývoj daný revolucí.“ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Stenoprotokol 62. schůze, 1. července 1947.

orientaci a sociální status volyňských sedláků, tedy skutečnost, že ‚málo z nich bude nás volit‘.“^{348,349}

Tradičně bývá tento nezdar reemigrace zahraničních sedláků interpretován jako důsledek nedbalosti, tj. přecenění osidlovacích kapacit poválečné republiky a opoždění reemigrační akce oproti odsunu německého obyvatelstva,³⁵⁰ přičemž zlý úmysl bývá nanejvýš nesměle naznačován.³⁵¹ Ve své práci jsem vznesl otázku, zda nelze na tehdejší zjevné upřednostnění bezzemků při osidlování pohraničí nahlížet jako na přípravu půdy pro pozdější kolektivizaci. Jakkoli nechci na základě provedené archivní sondy činit ukvapené závěry, studium pramenů rozlišování zahraničních krajanů podle třídního klíče a upřednostňování národních správců z vnitrozemí před reemigranty doložilo.

Ohniskem diplomové práce byl (dle vymezení v žádosti o individuální téma) ústavní zákon č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti. Nedotknul jsem se proto specifických forem reemigrace, tj. reemigrace z Maďarska a ze Sovětského svazu, ježto reemigranti z těchto států nabývali československé státní občanství na základě zvláštních předpisů. Možné právněhistorické zpracování výměny obyvatelstva s Maďarskem představuje výzvu do let budoucích.

³⁴⁸ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011, s. 104–105. ISBN 978-80-904421-3-9.

Srov. též: BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Překlad Blanka Pscheidtová. Vyd. 1. Praha: Argo, 2015, s. 213. ISBN 978-80-257-1399-0. „[R]eemigranti, kteří přišli ze SSSR se zkušenostmi s komunismem, a silně katolicky naladěné skupiny navrátilců dávali hlasy většinou jiným stranám, především lidovcům.“

³⁴⁹ Na nekompetentnost národních správců – osídlenců z vnitrozemí upozorňoval opakovaně poslanec Jindřich Nermuť (ČSL), což popuzovalo poslance Antonína Vlacha (KSC), citují „Nermuť patří k těm poslancům, kteří chodí po našich vesnicích a mluví demagogické referáty, mluví celou řadu nepravd, mluví takovým způsobem, že se člověk zděsí, jak je možné [...] aby vypravoval naši vesnici o tom, že když se mají v pohraničí česat švestky, místo toho, aby si vzal osídlenec žebřík, strom uřízne, aby mohl česat pohodlně se země.“ Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Stenoprotokol 62. schůze, 1. července 1947.

³⁵⁰ Např. VACULÍK, Jaroslav. *Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945-1950*. Vyd. 1. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001, s. 17. ISBN 80-238-7520-5.

³⁵¹ Tamtéž, s. 23.

Seznam zkratk

AV	Akademie věd
ČR	Česká republika
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní Republika
ČSNS	Česká strana národně sociální
ČSPK	Československá přesídlovací komise
ČSR	Československá republika
ČSSD	Československá sociální demokracie
ČÚZ	Československý ústav zahraniční
DDT	1,1,1-trichlor-2,2-bis(4-chlorfenyl)ethan
EU	Evropská unie
FF	Filozofická fakulta
FLRJ	Federativní lidová republika Jugoslávie
KSČ	Komunistická strana Československa
MPSP	Ministerstvo práce a sociální péče
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
PF	Právnická fakulta
PPKK	Potvrzení o příslušnosti ke krajské komunitě
RČS	Republika Československá
SOČ	Středoškolská odborná činnost
SRN	Spolková republika Německo
SS	Schutzstaffel

SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
TGM	Tomáš Garrigue Masaryk
UK	Univerzita Karlova
ÚV	Ústřední výbor
VA	Výstřižkový archiv

Seznam použitých zdrojů

Právní předpisy

Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

Ústavní zákon č. 236/1920 Sb., kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabytí a pozbytí státního občanství a práva domovského v republice Československé.

Ústavní zákon č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti, ve znění pozdějších předpisů.

Ústavní zákon č. 179/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům z Maďarska.

Ústavní zákon č. 107/1948 Sb., kterým se prodlužuje lhůta k podání žádostí o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., ústava Československé republiky.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ústava České republiky.

Listina základních práv a svobod.

Zákon č. 75/1946 Sb., o přiznávání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti.

Zákon č. 164/1946 Sb., o péči o vojenské a válečné poškozence a oběti války a fašistické perzekuce.

Zákon č. 192/1946 Sb., o dvouletém hospodářském plánu.

Zákon č. 17/1947 Sb., o uznání nároků získaných u cizozemských nositelů sociálního pojištění.

Zákon č. 31/1947 Sb., o některých zásadách při rozdělování nepřátelského majetku, konfiskovaného podle dekretu presidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

Zákon č. 138/1947 Sb., o péči o přistěhovalce, jakož i o některých jejich přednostních právech.

Zákon č. 139/1947 Sb., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy.

Zákon č. 142/1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy.

Zákon č. 45/1948 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 139/1947 Sb., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy.

Zákon č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě).

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky.

Zákon č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu).

Zákon č. 92/1949 Sb., branný zákon.

Zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství.

Zákon č. 25/1950 Sb., kterým se prodlužuje lhůta k podání žádostí o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

Zákon č. 29/1950 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o uznání nároků získaných u cizozemských nositelů sociálního pojištění.

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

Zákon č. 40/1993 Z.z., o státním občanství Slovenské republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zákon č. 276/2023 Sb., o zrušení obsoletních právních předpisů.

Nářízení vlády č. 31/1945 Sb., jímž se stanoví konec doby nesvobody pro obor předpisů o obnovení právního pořádku.

Nářízení vlády č. 71/1947 Sb., jímž se krajanům vracejícím se do vlasti přiznávají některé úlevy při hodnocení školského a praktického vzdělání, zkoušek a vysvědčení a při nastupování živností.

Nářízení vlády č. 106/1947 Sb., o přidělu drobných konfiskovaných živnostenských podniků (přídělové nařízení pro živnostenské podniky).

Nářízení vlády č. 163/1947 Sb., o přidělu konfiskovaných rodinných domků (přídělové nařízení pro rodinné domky).

Nářízení vlády č. 1/1948 Sb., kterým se provádějí některá ustanovení zákona o revizi první pozemkové reformy.

Nářízení vlády č. 32/1949 Sb., jímž se mění a doplňuje přídělové nařízení pro rodinné domky.

Vyhláška ministerstva vnitra České socialistické republiky č. 117/1974 Sb., kterou se stanoví kritéria pro posuzování písemností jako archiválií a podrobnosti skartačního řízení.

Usnesení vlády č. 1014 ze dne 8. prosince 2014, o zásadách politiky vlády České republiky ve vztahu k přesídlování cizinců s prokázaným českým původem (krajanů) žijících v zahraničí, včetně příloh.

Odborná literatura

AUTOR NEZNÁMÝ. *Nové zákony a nařízení Československé republiky*. Vyd. 1. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946.

AUTOR NEZNÁMÝ. *První československý plán: Předpoklady a úkoly zákona o dvouletém hospodářském plánu. Vyšlo ke dni 28. října 1946*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1946, s. 84, 87, 117–118.

AUTOR NEZNÁMÝ. *Tři roky: přehledy a dokumenty k československé politice v letech 1945 až 1948. Díl III., Události od druhého výročí osvobození Prahy v květnu 1947 do komunistického puče v únoru 1948.* Vyd. 1. Brno: Melantrich, 1991. ISBN 80-7023-081-9.

ADAMOVÁ, Karolina a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Stát.* Vyd. 1. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-80-7432-000-2.

BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra.* Vyd. 5. Praha: Čin, 1947.

BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan. *Horní a Dolní Lužice.* Vyd. 1. Praha: Libri, 2008. ISBN 978-80-7277-382-4.

BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948.* Překlad Blanka Pscheidtová. Vyd. 1. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-1399-0.

DOUBEK, Vratislav. V pohybu. Utečenci, exulanti, migranti... *Dějiny a současnost,* 2018, č. 8. ISSN 0418-5129.

FEIERABEND, Ladislav Karel. *Soumrak československé demokracie. Díl II.* Vyd. 1. Londýn: Rozmluvy, 1988.

GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl první 1914-1945.* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1028-0.

GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl druhý 1945-1960.* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1028-0.

HÁCHA, Emil – HOETZEL, Jiří – WEYR, František – LAŠTOVKA, Karel. *Slovník veřejného práva československého, Svazek II: I až O.* Vyd. 1. Brno: Polygrafia, 1932.

HALÁSZ, Ivan. *Krajania a tzv. krajanské zákony na ich podporu v strednej Európe.* Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2014. ISBN 978-80-87146-86-6.

HANUS, Lukáš. Přechod české krajanské komunity z obce Gerník (Rumunsko) do transnacionálního momentu. In: BUDILOVÁ, Lenka – FATKOVÁ, Gabriela – HANUS, Lukáš – JAKOUBEK, Marek – PAVLÁSEK, Michal. *Balkán a migrace.* Praha: Antropoweb, 2011. ISBN 978-80-905098-0-1.

HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace etnických Čechů po první a druhé světové válce. Plány, skutečnost, problémy. Paralely a rozdíly. In: *Československo 1918-1938: osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Díl 2.* Vyd. 1. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999. ISBN 80-85268-99-X.

HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace po druhé světové válce. *Češi v cizině 6*, 1992. ISBN 80-85010-48-8.

HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace ze SSSR, Francie a Rumunska. *Češi v cizině 7*, 1993. ISBN 80-85010-72-0.

HEROLDOVÁ, Iva. Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. *Češi v cizině 9*, 1996. ISBN 80-85010-50-X.

HONS, Antonín (ed.). *Bohuslavova sbírka nálezů Nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních*. Praha: Právnické vydavatelství V. Tomsa, 1947-1948, roč. 28.

HROCH, Miroslav a kol. *Úvod do studia dějepisu*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

HŘEBEJK, Jiří. *Vývoj institutu státního občanství na území dnešní České republiky a recentní stav*. Disertační práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, školitel Aleš Gerloch.

HVÍŽDALA, Karel – PŘIBÁŇ, Jiří. *Hledání dějin: o české státnosti a identitě: 883 - 1918 - 2018: rozhovor*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-4047-1.

JAKOUBEK, Marek. „Cesta do Prahi“ vojvodovského Čecha Petra Dobiáše (Příspěvek ke studiu přesídlení vojvodovských Čechů z Bulharska do Československa v letech 1949–1950). In: BUDILOVÁ, Lenka – FATKOVÁ, Gabriela – HANUS, Lukáš – JAKOUBEK, Marek – PAVLÁSEK, Michal. *Balkán a migrace*. Praha: Antropoweb, 2011. ISBN 978-80-905098-0-1.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948. 1. část*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25699-6.

KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0655-0.

KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. V Československu vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0145-8.

KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. V Československu vyd. 1. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-193-0.

KNAPP, Viktor. *Vědecká propedeutika pro právníky*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-54-8.

KOPECKÝ, Martin. *Správní právo: obecná část*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-727-9.

KÜHN, Zdeněk. *Listina základních práv a svobod: velký komentář*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2022. ISBN 978-80-7502-609-5.

KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1718-3.

MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Vyd. 4. přeprac. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4.

MATOUŠ, Michal. Čl. 24 [Zákaz postihování osob za příslušnost k národnostní a etnické menšině]. In: HUSSEINI, Faisal – BARTOŇ, Michal – KOKEŠ, Marian – KOPA, Martin a kol. *Listina základních práv a svobod*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2021. ISBN 978-80-7400-812-2.

MOČIČKA, Roman – MOČIČKOVÁ, Jitka. Z Čech až na konec monarchie (a ještě dále) – za českými kořeny svatohelenských a vojvodovských Čechů. In: FATKOVÁ, Gabriela – BUDILOVÁ, Lenka – JAKOUBEK, Marek – MAGLIA, Radka – MOČIČKA, Roman – MOČIČKOVÁ, Jitka. *Vojvodovo: historicko-etnologická ohlédnutí*. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni, 2013, s. 65. ISBN 978-80-261-0333-2.

NOSKOVÁ, Helena – VÁCHOVÁ, Jana. *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska (1945-1954)*. Vyd. 1. Praha: AV ČR. Ústav pro soudobé dějiny, 2000.

PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda. II. díl, Ústavní právo České republiky*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-90-5.

PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946: válečné představy a poválečná realita*. Vyd. 1. Praha: NLN, 2011. ISBN 978-80-7422-082-1.

PETRÁŠ, René – PETRŮV, Helena – SCHEU, Harald Christian. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009. ISBN 978-80-87284-00-1.

PETRÁŠ, René. Migrace a právní postavení přistěhovalců v českém právu z historické perspektivy. In: SCHEU, Harald Christian (ed.). *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-07-0.

PITHART, Petr. *Obrana politiky II.: přednášky z let 1994-2018*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-311-7.

RÁKOSNÍK, Jakub – SPURNÝ, Matěj – ŠTAIF, Jiří. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-257-2518-4.

RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století, 2. díl: Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Vyd. 1. Bratislava: Academic Press, 1998. ISBN 80-86142-06-X.

SECKÁ, Milena. Reemigrace. Adaptace a integrace. Současný život. In: JECH, Jaromír – SECKÁ, Milena – SCHEUFLER, Vladimír – SKALNÍKOVÁ, Olga (eds.). *České vesnice v Rumunském Banátě*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. ISBN 80-85010-36-4.

SELTENREICH, Radim. Goethe – báseň i právo. *Právněhistorické studie*, 2023, roč. 53, č. 1. ISSN 0079-4929.

SCHELLE, Karel. *Dějiny veřejné správy*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 418–419. ISBN 978-80-7552-374-7.

SKŘEJPEK, Michal – BĚLOVSKÝ, Petr – STLOUKALOVÁ, Kamila (eds.). *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2016. ISBN 978-80-87284-62-9.

SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Antikomplex, 2011. ISBN 978-80-904421-3-9.

TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj: Čeští a moravští migranti a jejich náboženský osud. In: SKŘEJPEK, Michal – BĚLOVSKÝ, Petr – STLOUKALOVÁ, Kamila (eds.). *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2016. ISBN 978-80-87284-62-9.

TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj. *Konfesní právo*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-118-2.

VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině - emigrace a návrat do vlasti*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-3001-1.

VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině 1850-1938*. Vyd. 2. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4865-2.

VACULÍK, Jaroslav. Reemigrace zahraničních Čechů (od roku 1945). In: SCHELLE, Karel (ed.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, v koedici s Key Publishing, 2017. X. svazek. ISBN 978-80-7380-569-2.

VACULÍK, Jaroslav. *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945-1950*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0585-8.

VACULÍK, Jaroslav. *Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945-1950*. Vyd. 1. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001. ISBN 80-238-7520-5.

VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Vyd. 2. Praha: Orbis, 1970.

VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-941-6.

VERNER, Vladimír. *Státní občanství a domovské právo republiky Československé*. Vyd. 1. Praha: Právnické vydavatelství JUDr. Václav Tomsa, 1947.

Archivní prameny

Archiv hlavního města Prahy, fond Spolkový katastr, signatura XXII/1625 (spolek Československý ústav zahraniční, 1928–1953), signatura 1/13 (dobrovolná organizace Čs. ústav zahraniční, 1953–1990).

Národní archiv, archiv KSČ, fond Osídlovací komise při ÚV KSČ 1945–1950, signatura 371.

Národní archiv, fond ČÚZ II 1945–1968, kartony 51, 84, 85, 86, 146.

Národní archiv, fond MPSP-R 1938–1951, kartony 439, 534, 535, 538, 539, 543, 557, 583, 584, 640, 659, 660, 662, 668, 753.

Parlamentní tisky a stenoprotokoly

Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé (1945–1946). Tisk č. 131. Interpelace poslanců Adama, Ulricha, Krajiny a Neumana vládě republiky Československé ve věci reemigrace zahraničních Čechů a Slováků do vlasti.

Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé (1945–1946). Tisk č. 324. Vládní návrh zákona o přiznávání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti.

Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé (1945–1946). Tisk č. 325. Vládní návrh ústavního zákona o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé (1945–1946). Tisk č. 401. Odpověď vlády na interpelaci poslance Adama, Ulricha, Krajiny a Neumana ve věci reemigrace zahraničních Čechů a Slováků do vlasti (tisk 131).

Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Tisk č. 62. Vládní návrh, kterým se předkládá ústavodárnému Národnímu shromáždění k projevu souhlasu dohoda mezi vládou Československé republiky a vládou Svazu Sovětských Socialistických Republik o právu opce a vzájemného přesídlení občanů české a slovenské

národnosti, žijících ve Svazu Sovětských Socialistických Republik na území bývalé Volyňské gubernie, a československých občanů ukrajinské, ruské a běloruské národnosti, žijících na území Československa, podepsané v Moskvě dne 10. července 1946.

Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Tisk č. 158. Vládní návrh, kterým se předkládá podle § 64, odst. 1 ústavní listiny ústavodárnému Národnímu shromáždění k projevu souhlasu protokol, uzavřený mezi Československou republikou a královstvím Rumunským o transferu osob české a slovenské národnosti, podepsaný v Bukurešti dne 10. července 1946.

Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Tisk č. 215. Zpráva o vládním návrhu (tisk 158), kterým se předkládá ústavodárnému NS k projevu souhlasu protokol, uzavřený mezi ČSR a královstvím Rumunským o transferu osob české a slovenské národnosti.

Národní shromáždění republiky Československé (1948–1954). Tisk č. 414. Vládní návrh zákona, kterým se prodlužuje lhůta k podání žádosti o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky (2010–2013). Tisk č. 827. Vládní návrh zákona o státním občanství České republiky a o změně některých zákonů (zákon o státním občanství České republiky).

Prozatímní Národního shromáždění republiky Československé (1945–1946). Stenoprotokol 47. schůze, 11. dubna 1946.

Prozatímní Národního shromáždění republiky Československé (1945–1946). Stenoprotokol 48. schůze, 12. dubna 1946.

Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Stenoprotokol 21. schůze, 21. listopadu 1946.

Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Stenoprotokol 61. schůze, 26. června 1947.

Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé (1946–1948). Stenoprotokol 62. schůze, 1. července 1947.

Dobová periodika

AUTOR NEZNÁMÝ. [s.n.]. *Československý svět – orgán Československého ústavu zahraničního*, 25. února 1947.

AUTOR NEZNÁMÝ. [s.n.]. *Československý svět: orgán Československého ústavu zahraničního*, 10. listopadu 1947.

AUTOR NEZNÁMÝ. Dejte mi nějaké potvrzení. *Československý svět – orgán Československého ústavu zahraničního*, 10. listopadu 1947.

AUTOR NEZNÁMÝ. Do pohraničí nejlepší Češi. *Práce, český deník v českých rukou*, 29. května 1945.

AUTOR NEZNÁMÝ. Krise v reemigraci trvá. *Národní osvobození*, 20. srpna 1946.

AUTOR NEZNÁMÝ. [s.n.]. *Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové*, 6. srpna 1946.

AUTOR NEZNÁMÝ. Na černo z vlasti. *Národní osvobození*, 21. dubna 1946.

AUTOR NEZNÁMÝ. Stíny reemigrace našich krajanů ze zahraničí. *Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové*, 13. listopadu 1946.

AUTOR NEZNÁMÝ. [s.n.]. *Svobodné slovo*, 27. června 1945.

BERÁNEK, J. Češi praví a »přivandrovalí«. *Československý svět – orgán Československého ústavu zahraničního*, 10. listopadu 1947.

FOLPRECHT, Josef. Jak plníme úkol reemigrační. *Dnešek: nezávislý týdeník*, 1948, roč. 2, č. 41, s. 645.

CHALUPNÍK, Václav. Poznámky k diskusi o zemědělství. *Dnešek: nezávislý týdeník*, 1947, roč. 2, č. 20-21, s. 312.

LINHART, Josef. Volání zklamaných. *Právo lidu: časopis hájící zájmy dělníků, maloživnostníků a rolníků*, 26. října 1946.

NĚMEČEK, Josef. Co s reemigrací? *Svobodné noviny*, 25. října 1946.

NĚMEČEK, Josef. Slíbivše rybu, podáváme hada. *Svobodné noviny*, 4. června 1946.

Umělecká literatura a film

GOETHE, Johann Wolfgang von. *Faust, 1 díl tragédie*. Překlad Otokar Fischer. Vyd. 8. Praha: Mladá fronta, 1973.

KUNDERA, Milan. *Nevědění: román*. Překlad Anna Kareninová. Vyd. 1. Brno: Atlantis, 2021. ISBN 978-80-7108-377-1.

KUNDERA, Milan. *Unesený Západ*. Překlad Anna Kareninová. Vyd. 1. Brno: Atlantis, 2023. ISBN 978-80-7108-380-1.

MASARYK, Jan. *Ani opona, ani most*. Vyd. 2. Praha: Vladimír Žikeš, 1947.

ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Vstanou noví bojovníci*. Vyd. 7. Praha: Práce, 1951.

Hanussen [film]. Režie SZABÓ, István. Maďarsko / Západní Německo / Rakousko, 1988.

Internetové zdroje

Federal Act on Swiss Persons and Institutions Abroad | Fedlex [online]. [cit. 02.08.2022]. Dostupné na: <<https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2015/653/en>>.

Krajané - aktuální informace o migraci | Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online]. [cit. 05.07.2022]. Dostupné z: <<https://www.mvcr.cz/migrate/clanek/krajane.aspx?q=Y2hudW09NA%3d%3d>>.

Krajané | Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online]. [cit. 04.07.2022]. Dostupné na: <<https://www.mzv.cz/krajane>>.

Law on the Romanian citizenship | European Website on Integration. European Commission [online]. [cit. 04.07.2022]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/law-no-211991-romanian-citizenship_en>.

Martin C. Putna: Slovanská epopěj je strašlivá nepodařenina a omyl | Český rozhlas Plus [online]. [cit. 26.06.2022]. Dostupné na: <<https://plus.rozhlas.cz/martin-c-putna-slovanska-epopej-je-strasliva-nepodarenina-a-omyl-6523374>>.

Potvrzení o příslušnosti k české krajské komunitě v zahraničí | Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online]. [cit. 05.07.2022]. Dostupné na: <https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/krajane/potvrzeni_o_prislusnosti_k_ceske/informace_o_potvrzeni_o_prislusnosti_k.html>.

Právní a politická analýza k projednání a prosazení věcného záměru zákona o krajanech. | Senát Parlamentu ČR [online]. [cit. 24.08.2022]. Dostupné na: <http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/webNahled?id_doc=11891&id_var=11891>.

Sorabistika | Katedra středoevropských studií. [online]. [cit. 18.07.2022]. Dostupné na: <<https://kses.ff.cuni.cz/cs/katedra/struktura/sorabistika/>>.

Stálá komise Senátu pro krajany žijící v zahraničí. | Senát Parlamentu ČR [online]. [cit. 04.07.2022]. Dostupné na: <https://www.senat.cz/organy/index.php?par_2=455>.

Zahraniční výbor, Podvýbor pro styky s krajany. | Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR [online]. [cit. 04.07.2022]. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=3315>>.

Seznam příloh

- ▣ Příloha č. 1 „Ústavní zákon č. 74/1946 Sb.“
- ▣ Příloha č. 2 „Zákon č. 75/1946 Sb.“
- ▣ Příloha č. 3 „Bratia Česi a Slováci!“
- ▣ Příloha č. 4 „Rodní bratia a sestry v Rumunsku!“
- ▣ Příloha č. 5 „Svatý Václave, nedej zahynouti také nám, reemigrantům...“
- ▣ Příloha č. 6 „Dejte mi nějaké potvrzení.“
- ▣ Příloha č. 7 „Sjezd krajanů reemigrantů v Praze.“
- ▣ Příloha č. 8 „Počet reemigrantů z jednotlivých států.“

Ročník 1946.

811

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé

Částka 37.

Vydána dne 29. dubna 1946.

Cena Kčs 1.—.

O R S A E

(74.—76.) 74. Ústavní zákon o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.
75. Zákon o přiznávání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti, zejména z Maďarska. — 76. Zákon o zrušení a o změně soudních rozhodnutí v občanských věcech právních z doby nesvobody.

74.

Ústavní zákon ze dne 12. dubna 1946 o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto ústavním zákoně:

§ 1.

(1) Čechům a Slovákům, kteří jsou občany cizího státu nebo bezdomovci a kteří se přistěhovali nebo přistěhují na území Československé republiky na podkladě československé úřední přesídlovací akce, udělí se československé státní občanství, požádají-li o ně do dvou let ode dne počátku účinnosti tohoto zákona a nebudou-li tomu brániti důvody veřejného zájmu zvláštního zřetele hodné. O žádosti rozhodne ministerstvo vnitra. Až do vyřízení takové žádosti považuje se žadatel za československého státního občana, vydalo-li mu ministerstvo vnitra osvědčení o správně podané žádosti.

(2) Nerozvedené manželky a nezletilé děti nabývají státního občanství spolu s manželem, otcem, nemanželskou nebo ovdovělou matkou, jsou-li do žádosti jejich pojaty a ministerstvo vnitra je z nabytí nevyloučí z důvodu uvedeného v odstavci 1. Ustanovení odstavce 1 poslední věty se vztahuje i na ně.

(3) O výkonu slibu věrnosti Československé republice platí všeobecné předpisy

(4) Nabyla-li některá osoba podle tohoto zákona československého státního občanství, aniž nabyla i domovského práva v některé obci Československé republiky, nabude domovského práva v obci, v níž se po příchodu na území Československé republiky jako v řádném bydlišti usadí.

(5) Ministerstvo vnitra může vyhláškou v Úředním listě přenést svou působnost podle tohoto zákona na jiné orgány veřejné správy

§ 2.

(1) Čechům, Slovákům a příslušníkům jiných slovanských národů, kteří jsou občany cizího státu nebo bezdomovci, kteří se přistěhovali nebo přistěhují na území Československé republiky po osvobození tohoto území od nepřátelské okupace a u nichž jsou jinak splněny předpoklady § 1, může býti uděleno československé státní občanství, požádají-li o ně do dvou let ode dne počátku účinnosti tohoto zákona a osvědčí-li, že nebyli nikdy trestáni pro těžký delikt, spáchaný z pohnutek nízkých nebo nečestných, neprohřešili se proti zájmům republiky Československé a jejím vůdčím zásadám a nepřipadnou na obtíž veřejné dobročinnosti. O žádosti rozhodne ministerstvo vnitra podle volné úvahy. Až do vyřízení takové žádosti považuje se žadatel za československého státního občana, vydalo-li mu ministerstvo vnitra osvědčení o správně podané žádosti.

70

³⁵² Sbírka zákonů. 1946, částka 37 vydána dne 29. dubna 1946.

(2) Ustanovení § 1, odst. 2 až 5 platí obdobně i tu.

§ 3.

Písemnosti a úřední vyhotovení k provedení tohoto zákona jsou osvobozeny od poplatků a dávek za úřední úkony ve věcech správních.

§ 4.

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení; provede jej ministr vnitra v dohodě se zúčastněnými ministry

Dr. Beneš v r.

Fierlinger v. r.

Nosek v. r.

75.

Zákon

ze dne 12. dubna 1946

o přiznávání hospodářských a právních úlev krajanům vracejícím se do vlasti, zejména z Maďarska.

Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně

§ 1.

(1) Čechům a Slovákům, kteří se přistěhovali (navrátili) na území Československé republiky po osvobození tohoto území od nepřátelské okupace nebo se na ně přistěhují (navrátí), ať již na podkladě československé úřední přesídlovací akce nebo i bez souvislosti s ní, mohou být na základě vládního nařízení vydaného podle odstavce 4, jsou-li československými státními občany nebo považují-li se za ně podle ústavního zákona ze dne 12. dubna 1946, č. 74 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti, přiznány hospodářské a právní úlevy, jejichž je třeba k tomu, aby se jim umožnilo nebo usnadnilo nastoupení či provozování povolání (zaměstnání) přiměřeného jejich

dosavadnímu povolání (zaměstnání). Takové úlevy mohou záležet zejména v povolení výjimek z různých zákazů, dále v prominutí nebo zmírnění požadavků předepsaných pro dosažení určitých oprávnění, ve stanovení přednostního či výhodnějšího posuzování při úředním rozhodování, ve zkrácení nebo prodloužení lhůt a pod.

(2) Ustanovení odstavce 1 lze užíti také ve prospěch příslušníků jiných slovanských národů, u nichž jsou dány předpoklady stanovené v první větě odstavce 1.

(3) Čechům a Slovákům, kteří se přestěhují na území Československé republiky z Maďarska na podkladě dohody mezi Československou republikou a Maďarskem o výměně obyvatelstva, podepsané dne 27. února 1946, se poskytuje za nemovitosti, které prokazatelně vlastnili v Maďarsku, a jejichž vlastnictví přešlo na maďarský stát, plná náhrada. Tato náhrada jakož i náhrada za jiná majetková práva prokazatelně zanechaná v Maďarsku, bude těmto osobám přiznána z majetkových podstat a práv, přešlých na československý stát podle čl. VII uvedené dohody

(4) Podrobnosti, zejména pokud jde o druh a rozsah úlev uvedených v odstavci 1, o podmínky pro jejich přiznání, po případě o jejich časové omezení, stanoví vláda nařízením.

§ 2.

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení; provedou jej všichni členové vlády

Dr. Beneš v r.

Fierlinger v. r.

Gottwald v r.

Dr. Stránský v. r.

Široký v. r.

Dr. Šrámek v. r.

Ursíny v. r.

Masaryk v. r.

gen. Svoboda v. r.

Dr. Ripka v. r.

Nosek v. r.

Dr. Šrobár v. r.

Dr. Nejedlý v r.

Dr. Drtina v r

Kopecký v. r.

Lausman v. r.

Đuriš v. r.

Dr. Pieter v. r.

gen. Hasal v. r.

Hála v r.

Dr. Soltész v. r.

Dr. Procházka v. r.

Majer v. r.

Dr. Clementis v. r.

gen. Dr. Ferjenčík v. r.

Lichner v r.

³⁵³ Sbírka zákonů. 1946, částka 37 vydána dne 29. dubna 1946.

Bratia Česi a Slováci!

CHCETE

sa navrátiť do svojej rodnej vlasti

DO ČESKOSLOVENSKA?

Chcete sa osadiť a žiť medzi svojimi bratmi?

Chcete pracovať na svojom a pre seba?

Chcete, aby vaše deti chodili do slovenských škôl?

Chcete sa stať občanmi víťazného československého štátu?

Chcete obsadiť polia a majetky, ktoré sú pre vás pripravené?

Chcete nájsť dobre platenú prácu v továrňach?

*Ak chcete,
prídte,*

Prihláste sa u Československej presídľovacej komisie v Oradea alebo v jej oblasťných úradovniach, ktoré sa postarajú o vaše presídlenie do Československej republiky!

vás čaká!

³⁵⁴ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 668, Leták použitý jako makulatura pro záznamy telefonních hovorů.

Česi a Slováci!

Rodní bratia a sestry v Rumunsku!

Mať rodná, zem československá, Vás volá!

Československá republika, šťastný domov Slovákov a Čechov, otvára náručie, aby privinula všetky svoje deti, rozpřchnuté po širom svete, v cudzine.

Státisíce Slovákov a Čechov vyše 200 rokov žije v cudzine. Nepriaznivé národné, náboženské a hospodárske pomery prinútily Vašich predkov vysťahovať sa z rodnej československej zeme. Ale Vy ste stále krv z krvi našej a kosť z kosti československej, i keď mnohí v nepriaznivých národných pomeroch osvojili ste si aj cudziu reč. Slováci i Česi v Československej republike a Slováci a Česi mimo hraníc svojho štátu sú jedna československá rodina. Všetci Slováci a Česi hlásime sa k mohutnému Slovanstvu, ktoré je na začiatku svojej veľkej historickej epochy.

Prijmite srdečný rodácky československý pozdrav a čujte úprimné slovo: Hlásťe sa povedome k českému a slovenskému národu! Vráťte sa domov! Vráťte sa k nám! Presídľite do Československej republiky!

Nikdy v histórii slovenského a českého národa nebola taká príležitosť, ako je dnes. Slováci a Česi z celého sveta, zpoza hraníc Československej republiky, môžu sa vrátiť do slobodnej vlasti, do svojho moderného, hospodársky silného, sociálne spravodlivého, kultúrne vyspelého Československého štátu.

Svitol deň s novým slnkom, deň skutočnej slobody. Hrozná vojna skončila sa víťazstvom pravdy, demokracie, víťazstvom spojeneckej a najmä ruskej Červenej armády a tak víťazstvom Slovanstva. Ovocím tohto víťazstva je vzkriesená slobodná Československá republika, v ktorej je miesto pre všetkých Slovákov a Čechov, menovite i pre Slovákov a Čechov z Rumunska.

Vo všetkom Vám ochotne poradi

Československá presídľovacia komisia v Oradea.

³⁵⁵ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 668, Leták použitý jako makulatura pro záznamy telefonních hovorů.

Příloha č. 5 „Svatý Václave, nedej zahynouti také nám,
reemigrantům...“³⁵⁶

Kreslil: Košp.

Reemigrant:

»Svatý Václave, dědici české země, nedej zahynouti také nám, reemigrantům...«

Svatý Václav:

»Moment — máš přiznán vůbec charakter reemigranta podle zákona číslo 74 Sbirky zákonů a nařízení ze dne 12. dubna 1946, úředně? Máš vysvědčení zachovalosti? Jaké jsi navštěvoval školy? Mluvil jsi česky? Jak jsi na tom s národní a politickou spolehlivostí? — A co státní občanství? — No — a pak by se snad dalo něco udělat...«

³⁵⁶ AUTOR NEZNÁMÝ. [s.n.]. Československý svět — orgán Československého ústavu zahraničního, 25. února 1947, s. 5.

Příloha č. 6 „Dejte mi nějaké potvrzení.“³⁵⁷

Přijde drobná starší žena ke stolu a uctivě požádá:

»Prosím vás, dejte mi nějaké potvrzení.«

»Jaké potvrzení prosím?«

»No, můj příbuzný je ve Vídni a chce sem.«

»Aha. To si ale musí váš příbuzný zařídit ve Vídni; máme tam k tomu missi.«

»No jo, ale když on chce být v Brně.«

»No, to je jeho věc. Najde-li v Brně zaměstnání a byt, proč by tam nemohl bydlet?«

»No tak mi dejte nějaké potvrzení, že v tom Brně může bydlet.«

»Ale paní, co s tím máme my společného? Od toho je přece bytový referát.«

»No tam on už má podanou žádost. Ale kdybyste mi snad dali nějaké potvrzení k té žádosti.«

»A jaké potvrzení vlastně?«

»Já dobře nevím, já si jenom myslím, že byste jako mohli napsat, že Praha nemá nic proti tomu, aby můj příbuzný bydlil v Brně.«

Samozřejmě, že dialog nekončí. Dovedete si představit to sáhodlouhé vysvětlování žadatelce že »Praze« je to srdečně jedno, jestli její příbuzný bydlí v Brně nebo v Ouholičkách či v kterém d'ase. Kromě toho to člověku nedá, aby se dobré ženy nezeptal, cože je to vlastně ta »Praha« která jí má něco potvrdit, a jak na to přišla, že ta »Praha« je zrovna v Karmelitské ulici číslo 25, II. patro. A tak ubíhají drahocenné minuty, aniž se úředníku podaří dokázat, že nemusí být byrokratem jen proto, nechce napsat: »Potvrzujeme, že Praha nemá námitek.« Žena nakonec řekne: »Ono by to šlo – jen chtít« a pohněvaně odejde.

1. A tak vás tedy, milí krajané, prosíme: Nedomnívejte se, že když někde o něco žádáte že k tomu bezpodmínečně potřebujete »nějaké potvrzení« Zahraničního ústavu.

2. Stane-li se vám náhodou, že vám řekne nějaký úředník: »Přineste si nějaké potvrzení« – chytněte ihned toho úředníka za ručičku a poproste ho, ať vám laskavě řekne, Jaké to má být potvrzení a kde je dostanete. My vám rádi v Zahraničním ústavě všelicos potvrdíme, ale jen za dvou podmínek: předně musíme okolnosti, jež a potvrzujeme, sami znát, anebo je mít prokázány – za druhé pak musíte sami přesně vědět co vlastně chcete. Nikdy nechtějte »nějaké potvrzení«.

³⁵⁷ AUTOR NEZNÁMÝ. Dejte mi nějaké potvrzení. *Československý svět – orgán Československého ústavu zahraničního*, 10. listopadu 1947.

VĚRNÍ V BOJI
VĚRNÍ V PRÁCI

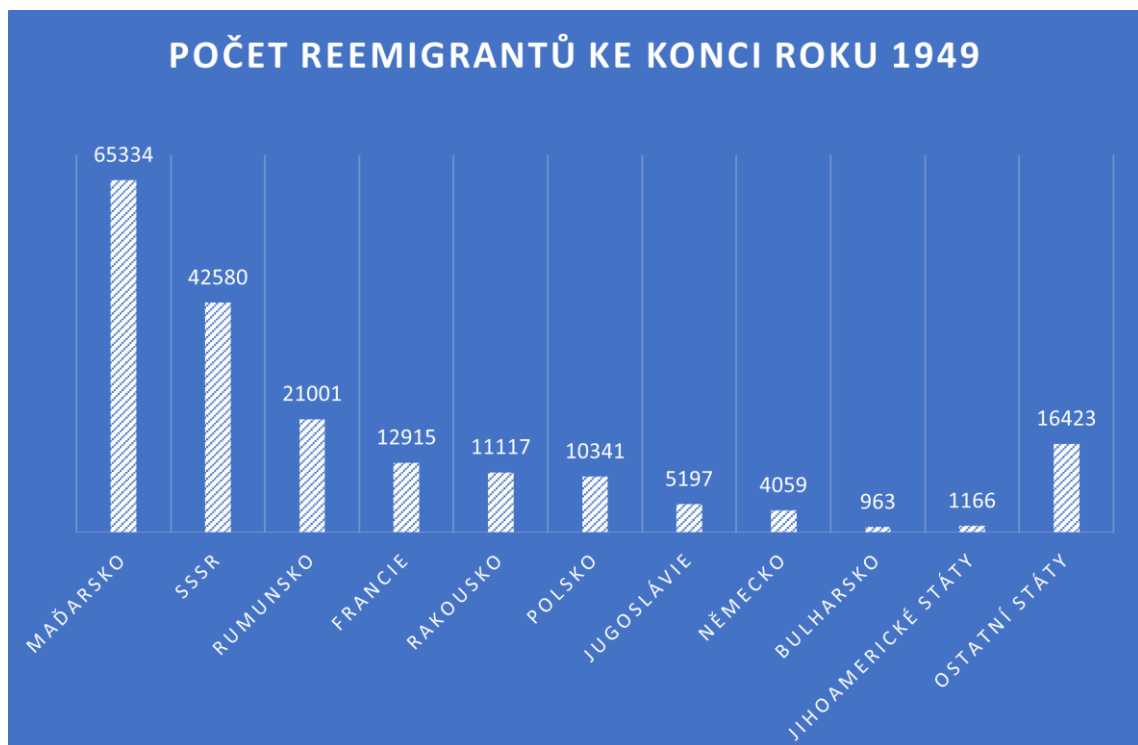
SJEZD KRAJANŮ REEMIGRANTŮ
V PRAZE VE DNECH 26 - 28. ŘÍJNA 1946.

Sjezdová kancelář: Československý ústav zahraniční, Praha III, Karmelitská 25 • Telefon: 467-14, 459-21, 469-23
Na sjezdovou legitimaci 50% sleva na Československých drahách
Pracovní sjezd 26. X. Těbor lidu na Staroměstském náměstí 27. X. • Účast na státních oslavách 28. X.

V. NEUBERT A SYNOVÉ, PRAHA, KVI.

³⁵⁸ NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 584, leták Věrní v boji, věrní v práci.

Příloha č. 8 „Počet reemigrantů z jednotlivých států.“³⁵⁹

³⁵⁹ Graf vlastní. Zdroj dat: NA Praha, fond MPSP-R 1938-1951, karton 538, Konečná zpráva o provedení hromadné reemigrace Čechů a Slováků z ciziny.

Název, abstrakt a klíčová slova

Název: Reemigrace do ČSR v letech 1945–1950

Abstrakt: Diplomová práce popisuje právní dějiny reemigrace do Československé republiky po druhé světové válce podle ústavního zákona č. 74/1946 Sb. a zabývá se vlivem Komunistické strany Československa na ni. Na základě archivního výzkumu ověřuje hypotézu, že Komunistická strana Československa zneužívala svého vládního vlivu získaného po roce 1945 k tomu, aby brzdila návrat etnicky českých a slovenských sedláků ze zahraničí. Přestože Komunistická strana Československa deklarovala plnou podporu reemigraci, prameny naznačují, že se obávala reemigrace tzv. reakčních vrstev, tvořených mohovitými zemědělci a živnostníky. V tomto světle lze zpoždění transferů českých a slovenských krajanů do Československa interpretovat jako možnou „sabotáž“ s cílem osídlit mezitím volnou půdu v Československu proletáři z vnitrozemí (potenciálními komunistickými voliči).

Klíčová slova: Československo 1945-1948; třetí republika; poválečná reemigrace

Title, abstract and keywords

Title: Remigration to Czechoslovakia between 1945 and 1950

Abstract: The thesis describes the legal history of remigration to the Czechoslovak Republic after the Second World War under the Constitutional Act 74/1946 and deals with the influence of the Communist Party of Czechoslovakia on it. Through archival research it seeks to verify the hypothesis that the Communist Party of Czechoslovakia was using its governmental influence acquired after 1945 to hinder the return of ethnically Czech and Slovak farmers from abroad. Although the Communist Party of Czechoslovakia declared its full support for remigration, the sources suggest it feared the remigration of so-called reactionary classes such as farmers and tradesmen. In this light, the delay in the transfers of Czech and Slovak countrymen to Czechoslovakia might be interpreted as a possible “sabotage” in order to settle the vacant land in Czechoslovakia with the inland proletarians (potential communist voters) instead.

Keywords: Czechoslovakia 1945-1948; third republic; post-war remigration